

Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych

Raport z badania ogólnopolskiego 2015 r. oraz
badania porównawczego z lat 2009-2015

Polska Akademia Nauk
Instytut Psychologii

prof. dr hab. Krzysztof Korzeniowski
dr hab. Piotr Radkiewicz

Warszawa 2015

Spis treści

WSTĘP. Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych – teoretyczne i metodologiczne założenia badania.....	3
Metodologia badania.....	13
1. PRZEMOC W RODZINIE WOBEC OSÓB STARSZYCH.....	15
1.1. Skala spostrzeganej przemocy.....	15
1.1.1. Przemoc wobec osób starszych a położenie w strukturze społecznej.....	29
1.1.2. Przemoc wobec osób starszych a region Polski.....	31
1.2. Porównanie przemocy „poza” rodziną i „w” rodzinie.....	33
1.3. Usprawiedliwianie przemocy wobec osób starszych.....	36
1.3.1. Usprawiedliwianie przemocy a położenie w strukturze społecznej.....	40
1.3.2. Usprawiedliwiane przemocy a region Polski.....	42
1.4. Obojętność na przemoc wobec osób starszych.....	43
1.4.1. Obojętność na przemoc a położenie w strukturze społecznej.....	45
1.4.2. Obojętność na przemoc a region Polski.....	47
1.5. Sprawcy przemocy wobec osób starszych.....	48
1.6. Reakcje na przemoc. Interwencje i ocena ich skuteczności.....	49
1.7. Porównanie wyników w latach 2009 i 2015.....	53
2. PRZEMOC W RODZINIE WOBEC OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH.....	60
2.1. Skala spostrzeganej przemocy.....	60
2.1.1. Przemoc wobec osób starszych a położenie w strukturze społecznej.....	74
2.1.2. Przemoc wobec osób starszych a region Polski.....	76
2.2. Porównanie przemocy „poza” i „w” rodzinie.....	77
2.3. Usprawiedliwianie przemocy wobec niepełnosprawnych.....	79
2.3.1. Usprawiedliwianie przemocy a położenie w strukturze społecznej.....	83
2.3.2. Usprawiedliwiane przemocy a region Polski.....	85
2.4. Obojętność na przemoc wobec osób niepełnosprawnych.....	87
2.4.1. Obojętność na przemoc a położenie w strukturze społecznej.....	88
2.4.2. Obojętność na przemoc a region Polski.....	90
2.5. Sprawcy przemocy wobec osób niepełnosprawnych.....	91

2.6. Reakcja na przemoc. Interwencje i ocena ich skuteczności.....	92
2.7. Porównanie wyników w latach 2009 i 2015.....	97
3. SPOSTRZEGANIE, USPRAWIEDLIWIANIE i OBOJĘTNOŚĆ WOBEC PRZEMOCY W RODZINIE. WZAJEMNE ZWIĄZKI.....	104
3.1. Spostrzeganie przemocy – korelacje.....	105
3.2. Usprawiedliwianie przemocy i obojętność na przemoc – korelacje.....	106
3.3. Związki pomiędzy częstością spostrzeganej przemocy a usprawiedliwianiem aktów przemocy i obojętnością na nie – korelacje.....	108
4. PREDYKTORY USPRAWIEDLIWIANIA PRZEMOCY i OBOJĘTNOŚCI NA PRZEMOC W RODZINIE.....	111
4.1. Przemoc a mentalność psychospołeczna - korelacje.....	112
4.2. Częstość spostrzeganej przemocy i mentalność psychospołeczna jako predyktory usprawiedliwiania i obojętności. Modele wyjaśniające.....	116
WNIOSKI KOŃCOWE.....	122
BIBLIOGRAFIA.....	134
APENDYKS. Podsumowanie wyników badania z roku 2009.....	138

WSTĘP: Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych – teoretyczne i metodologiczne założenia badania

Przemoc w rodzinie jako problem społeczny

Z wydanego w roku 2002 „World report on violence and health” dowiedzieliśmy się, że przemoc jest zjawiskiem szeroko rozpowszechnionym na naszej planecie, a przez to ogromnym i wielowymiarowym problemem społecznym (zob. Krug i in., 2002). Liczne, także cytowane poniżej, wyniki badań nie wskazują, żeby w ostatnich czasach ten stan rzeczy zmienił się na lepsze.

Wśród wielu form przemocy, szczególnym jej rodzajem jest przemoc w rodzinie (*domestic violence*). Jej szczególność polega na tym, że zachodzi między osobami bliskimi, członkami rodziny. Analizy badań tego zjawiska wskazywały, że także ono jest rozpowszechnione na całym świecie, choć przybiera różne, kulturowo zdeterminowane formy (zob. Walker, 1999, Browne-Miller, 2012). Wszechobecność przemocy w rodzinie zrodziła na gruncie podejścia ewolucjonistycznego sugestię, że zjawisko to może być uwarunkowane biologicznie i mieć funkcje przystosowawcze (zob. Archer, 2013).

W badaniach przemocy w rodzinie dominują trzy nurty. Najczęściej badana jest przemoc wobec dzieci, oraz wobec kobiet, a także przemoc w związkach intymnych. O tej dominacji przekonuje liczba publikacji na temat przemocy w rodzinie w specjalistycznych czasopismach, a także rankingi najlepszych publikacji dotyczących tej problematyki (zob. White i in., 2012, Radford i in., 2014). Co decyduje o tej dominacji? Najprostsze wyjaśnienie może być takie, że wspomniane odmiany przemocy w rodzinie są najbardziej rozpowszechnione. Inne wyjaśnienie może być takie, że są to odmiany przemocy najłatwiej dostrzegalne. Trzeba pamiętać, że szczegółowa i trafna analiza rozmiarów przemocy w rodzinie jest zadaniem trudnym, bowiem zgłaszane przypadki stanowią tzw. szczyt góry lodowej (zob. Grazia, 2004, Krug i in., 2002) i nie sposób precyzyjnie ocenić rzeczywistych rozmiarów tego zjawiska. Wiadomo, że wiele czynników ogranicza jego ujawnianie, w tym zgłaszanie odpowiednim służbom, także organom ścigania. W grę wchodzi wiele czynników, a szczególnie norma, że życie rodzinne jest prywatną sprawą rodziny, liczne i różnorodne obawy ofiar przemocy, a także nierzadko silne związki emocjonalne ofiar ze sprawcami (Herzberger, 1996, Krug i in., 2002, Nicksa, 2014). Nieujawnianie przypadków przemocy w rodzinie nasila jej znaczenie jako problemu społecznego. Osoby z sąsiedztwa, nawet jeżeli

zdają sobie sprawę z takich faktów, spotykając się z milczeniem, zatajaniem przemocy przez ofiary i sprawców, w jeszcze większym stopniu stają się bardziej skłonne do zamykania oczu na takie zdarzenia. W związku z tym przemoc w rodzinie często staje się czymś o czym się wie, ale o czym otwarcie się nie mówi i nie raportuje. Zmowa milczenia może rodzić przynajmniej obojętność, ale też inne tzw. permissywne postawy wobec przemocy, o czym szerzej będzie mowa poniżej.

Trzeba pamiętać, że społeczeństwa wypracowały normy regulujące dopuszczalność różnych form przemocy, np. prawo sankcjonuje użycie obrony koniecznej, czy tzw. przymusu bezpośredniego. W różnych kulturach akceptowane jest stosowanie przemocy w życiu codziennym wobec różnych grup osób, np. wobec dzieci i kobiet (zob. Browne-Miller, 2012). Najczęściej przywoływanym przykładem przemocy wobec dzieci jest z pozoru niewinny tzw. klaps. Przemoc wobec kobiet wydaje się konsekwencją liczącej tysiąclecia tradycji męskiej dominacji. Ze społeczną akceptacją spotykają się też niektóre formy przemocy, np. mówienie podniesionym głosem, surowość w traktowaniu domowników, stosowanie restrykcyjnych zakazów, kar itp. Z drugiej strony społecznie wypracowane normy przewidują „strefy ochronne” – grupy, wobec których przemoc nie jest dozwolana. Osoby słabe, niezaradne, pokrzywdzone przez los są chronione swoistym tabu. Najbardziej wyrazistymi przykładami grup objętych „strefami ochronnymi” są osoby starsze i niepełnosprawne. Rzecz nie jest jednak tak prosta i oczywista, jak chciałaby norma. Osoby starsze i niepełnosprawne często wymagają daleko idącej troski i pomocy, ale także bezpośredniej kontroli nad ich życiem i dobrostanem. Taka kontrola często przybiera formę zdecydowanej ingerencji, skąd już niedaleka droga do przemocy. Sytuacja wydaje się nader złożona. Trudno nie dostrzec, że osoby niepełnosprawne oraz starsze, które często są też niepełnosprawne, są grupami szczególnymi. Z jednej strony, objęte są społecznym tabu zakazującym stosowania wobec nich przemocy. Z drugiej strony, sprawowanie opieki nad nimi niejednokrotnie wymaga ingerencji w ich wolność i autonomię, jak czasami nie bez racji się mówi „dla ich dobra”. Oznaczać to może załatwianie za nie wielu spraw, organizowanie im rozkładu dnia, ich transportowanie i przemieszczanie, ale też ograniczanie im dostępu do niebezpiecznych miejsc i urządzeń, podejmowanie za nie decyzji, nieliczenie się z ich zdaniem czy preferencjami. Innymi słowy, osoby starsze i niepełnosprawne mimo norm zakazujących przemocy, są szczególnie narażone na różne jej formy. Stąd osoby słabsze fizycznie i psychicznie (a za takie są uważane osoby w podeszłym wieku i niepełnosprawne) bywają mniej cenione, stygmatyzowane i wykluczane z życia społecznego (por. Herzberger, 2002; Nelson, 2003; Zebrowitz, Montepare, 2008).

Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych

Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych jest zjawiskiem znacznie słabiej poznanym, aczkolwiek także szeroko rozpowszechnionym (zob. Cooper i in., 2008, Hardin i in., 2005, Hugues i in., 2011). Na dodatek okazuje się, że niepełnosprawność jest czynnikiem zwiększającym przemoc w rodzinie wobec osób narażonych na nią z innych powodów. Stwierdzono na przykład, że kobiety niepełnosprawne doznają więcej przemocy niż kobiety sprawne (Hague i in., 2011). Zaobserwowano również, iż częściej krzywdzone starsze ofiary przemocy są także niepełnosprawne fizycznie lub umysłowo (Herzberger, 2002). Zwróćmy uwagę, że oszacowanie rzeczywistych rozmiarów przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych napotyka jeszcze jedną, w pewien sposób swoistą barierę. Osoby i starsze, i niepełnosprawne są mniej mobilne fizycznie i społecznie, co sprawia, że mają mniej możliwości ujawniania skierowanych przeciwko nim aktów przemocy.

Sytuacja przedstawia się więc następująco. Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych jest rozpowszechniona. Co więcej, zjawisko to wyraziście funkcjonuje w świadomości społecznej. Badania zrealizowane w Polsce w roku 2009 pokazały, że można mówić o szczególnej deskryptywnej (statystycznej) normie przemocy. Stwierdziliśmy, że około 50 proc. Polaków znane były przypadki przemocy w rodzinie wobec osób starszych i ponad 30 proc. – wobec osób niepełnosprawnych („Przemoc w rodzinie...”, 2009a). Z drugiej strony wiemy, że zjawiska te stanowią naruszenie społecznego tabu. Pojawia się pytanie, jak społeczeństwo, a w tym świadkowie przemocy może/mogą sobie radzić ze świadomością istnienia przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Istnieją co najmniej dwie możliwości. Po pierwsze, można się jej – zgodnie z panującym społecznym tabu – przeciwstawiać. Przeciwstawianie się może przybierać różne formy od aktywnego udaremniania agresywnych zachowań, poprzez perswazję, do powiadamiania innych, w tym odpowiednich służb. Jednak rozpowszechnienie przemocy sugeruje istnienie wobec niej postaw permissywnych. Najprostsza formą takiej postawy może być obojętność, stanowiąca konsekwencję swoistej habituacji. Okazuje się jednak, że są także inne formy. Gracia i Herrero sugerują, że w pewnych sytuacjach przemoc może być społecznie akceptowana. Co więcej, stwierdzili, że przemoc spostrzegana jako mniej poważna (*severe*) i mniej częsta może być bardziej akceptowana. Kolejnym zaobserwowanym zjawiskiem związanym z akceptacją przemocy było obwinianie samej ofiary. Autorzy odnotowali pozytywną korelację między postawą obwiniania ofiary (*victim blaming*) i dopuszczalnością (*acceptability*) przemocy w rodzinie (Gracia, Herrero, 2006). Rezultat ten można traktować jako kolejny przykład

funkcjonowania w naszej kulturze zasady „obwiniania ofiary”, stanowiącej podstawową formę usprawiedliwienia nierówności społecznych, przemocy itp. (zob. Ryan, 1976). Ten tok rozumowania wskazuje na teorię dysonansu poznawczego jako jedno z poznawczych narzędzi umożliwiających znalezienie odpowiedzi na pytanie o konsekwencje i sposoby radzenia sobie ze świadomością przemocy w rodzinie także wobec starszych i niepełnosprawnych. Teoria dysonansu poznawczego pokazuje niezmiernie możliwości ludzkiego umysłu, polegające na poznawczym naginaniu obrazu rzeczywistości do własnych nastawień i oczekiwań w celu zachowania poznawczego konsonansu (Festinger, 1957). Człowiek zdający sobie sprawę z naruszania ważnego społecznego tabu może znajdować różne wyjaśnienia tłumaczące jego naruszenie. Najprostszym wyjaśnieniem obserwowanej przemocy pozwalającym zachować poznawczy konsonans może być usprawiedliwienie przemocy (zob. Haj-Yahia i in., 2012, Steward i in., 2012). Wydaje się zatem, że – przy założeniu istnienia społecznego tabu – można wyróżnić dwie podstawowe permisywne postawy wobec obserwowanej przemocy: obojętność wobec przemocy oraz usprawiedliwianie przemocy.

Uwarunkowania usprawiedliwiania i obojętności wobec przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych.

Powyżej wyróżniliśmy dwie permisywne postawy wobec przemocy w rodzinie: obojętność oraz usprawiedliwianie. Postawy te mogą zależeć od samego kontaktu z przemocą, bycia jej świadkiem. Wydaje się, że możliwe są dwa scenariusze. Z jednej strony kontakt z przemocą może podlegać habituacji i prowadzić do obojętności lub z drugiej do znajdowania usprawiedliwień dla jej stosowania. W badaniach przeprowadzonych w Polsce okazało się, że kontakt z przemocą wobec osób starszych korelował z obojętnością na przemoc i usprawiedliwianiem przemocy wobec tej grupy osób (aczkolwiek bardziej wyrafinowane analizy statystyczne pokazały, że od kontaktu z przemocą zależy przede wszystkim usprawiedliwianie przemocy – zob. „Przemoc w rodzinie...”, 2009a).

W grę mogą jednak wchodzić także czynniki intrapsychiczne. Wyjaśnień permisywnego stosunku do przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych poszukiwać będziemy zatem także w mentalności społecznej – potocznych, naiwnych teoriach natury człowieka i świata społecznego. Przyjmujemy tu perspektywę, wedle której ludzkie postawy i zachowania zależą między innymi od podstawowych i centralnych przekonań i wartości, dotyczących tego, co jest istotą świata społecznego i miejsca w nim jednostki, tego jak świat ten jest zbudowany, jakie reguły rządzą jego funkcjonowaniem. Będziemy się odwoływać do tych

rysów mentalności, które są dobrze w psychologii ugruntowane i umożliwiają przewidywanie postaw do przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Odwołując się do terminologii teorii atrybucji interesuje nas tu i teraz perspektywa obserwatora, a nie jednego lub drugiego aktora.

Orientacją dotyczącą natury relacji społecznych jest autorytaryzm – bezrefleksyjne uznanie za naturalne bezwzględne posłuszeństwa wobec władzy i autorytetów, szacunku dla tradycji, dzielenie ludzi na silnych i słabych itp. (zob. Adorno i in., 1950, Altemeyer, 1996, Altemeyer, 2004, Ray 1981). Wyniki licznych badań pokazują, że osoby autorytarne bardziej skłonne są do wykluczania i agresji wobec osób nie spełniających konwencjonalnych wartości, a także bardziej tolerują przemoc niż osoby nieautorytarne, odrzucające konwencjonalne patriarchalne wartości (Coller, Resick, 1987).

Przewidujemy, że istotne znaczenia dla przychylności w stosunku do przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych ma społeczny darwinizm – swoista ideologia przedstawiająca świat społeczny jako dżunglę (por. Duckitt, 2001, Duckitt i in. 2002, Duckitt, Fisher, 2003). Wizja życia społecznego, w której deprecjonowana jest wartość drugiego człowieka, obowiązuje zasada „człowiek człowiekowi wilkiem” oraz w której dla własnego dobra akceptuje się instrumentalny stosunek i wykorzystywanie innych, powinna sprzyjać stosowaniu siły i przemocy. Można wobec tego oczekiwać, że darwinizm społeczny może prowadzić także do akceptacji przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych.

Także klasyczne w psychologii społecznej i kulturowej wyróżnienie orientacji indywidualistycznej i kolektywistycznej wydaje się pomocne w rozumieniu przemocy w rodzinie. Przypomnijmy, że indywidualizm polega na pojmowaniu rzeczywistości społecznej w kategoriach pojedynczych jednostek, akcentowaniu cech indywidualnych, osobistej wolności i podkreślaniu granicy „ja-inni”. Kolektywizm natomiast polega na postrzeganiu rzeczywistości społecznej w kategoriach grup i zbiorowości, akcentowaniu roli kontekstu społecznego, relacji interpersonalnych i tożsamości społecznej (zob. Daab, 1993, Reykowski, 1999, Triandis, 1989, 1995). Wydaje się, że szczególnie pomocna w tym kontekście może się okazać kategoria konstruktów Ja – Ja Niezależnego i Ja Współzależnego (zob. Markus, Kitayama, 1991, Singelis, 1994, Singelis, Brown, 1995, Singelis, Sharkey, 1995). „Ja Niezależne jest opisywane jako konstrukt dobrze wyodrębniony z kontekstu, autonomiczny, stały i spójny, o wyraźnych granicach między Ja i nie-Ja. W definiowaniu Ja głównie wykorzystywane są wewnętrzne atrybuty jednostki. (...) Ja Współzależne natomiast jest związane z kontekstem, ma charakter płynny, zmienny, o słabo zaznaczonych granicach, osadzone (zanurzone) w większej grupie społecznej. (...) Taka koncepcja siebie zakłada, że

jednostka w swoim zachowaniu bierze pod uwagę myśli, uczucia, czynności innych ludzi, a także to, jak jej zachowanie może wpływać na innych.” (Kwiatkowska, 2014, s. 1). Spodziewamy się, że Ja Niezależne może sprzyjać, zaś Ja Współzależne raczej powinno utrudniać przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych.

Kolejną wartą uwzględnienia postacią mentalności społecznej jest wymiar humanizm-materializm, którego jeden biegun dotyczy pozytywnych, pełnych troski i rozumiejących ustosunkowań wobec ludzi, a drugi, pozbawiony głębszych relacji z ludźmi, dotyczy zainteresowań i działań mających na celu podwyższenie własnego statusu materialnego (Boski, 2006). Przypuszczamy, że orientacja materialistyczna polegająca na traktowaniu ludzi w kategoriach bezosobowych i instrumentalnych, będzie sprzyjać przyzwoleniu na przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych.

Dotychczas wymienione zostały różne systemy przekonań i wartości mogące zwiększać akceptację dla przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Wydaje się, że podobną rolę może też pełnić stan dezorganizacji systemu przekonań i wartości, nazywany anomią (Durkheim, 2006, Merton, 1982, Riesman, 1996, Srole, 1958). Anomia, nazywana też dezorientacją ewaluatywną, oznacza stan kiedy ludzie przestają być pewni, co jest właściwe i słuszne, a co niewłaściwe i niesłuszne, co sprawiedliwe, a co niesprawiedliwe. Anomia sama z siebie nie wydaje się skłaniać do zachowań amoralnych. Jej znaczenie polega przede wszystkim na rozluźnieniu systemu norm i wartości zakazujących przemocy i nakazujących potępienie przemocy.

Na zakończenie warto zwrócić uwagę na rolę intuicji/orientacji moralnych w wyjaśnianiu permissywnych postaw wobec przemocy. W podejściu J. Grahama, J. Haidta i B. A. Noska (2009) wyróżnia się w pięć obszarów (kodów) przekonań moralnych: troska/opieka, sprawiedliwość/odwzajemnianie, lojalność grupowa, autorytet/szacunek i czystość/świętość. Wymienione kody moralne (z wyjątkiem ostatniego) tworzą dwa nadrzędne wymiary określane jako etyka autonomii (troska/opieka, sprawiedliwość/odwzajemnianie) i etyka wspólnoty (lojalność grupowa, autorytet/szacunek) (zob. Schweder i in., 1997). Funkcją etyki autonomii (zwanej także etyką dobra jednostki) jest ochrona norm i wartości odnoszących się do praw i dobrostanu psychofizycznego jednostki (troska, krzywda, cierpienie, sprawiedliwość, wolność, autonomia itd.). Funkcją etyki wspólnoty jest ochrona norm i wartości zapewniających prawidłowe funkcjonowanie zbiorowości społecznych, do których należy każdy człowiek (obowiązek, szacunek dla autorytetów, lojalność wobec grupy itd.). Przypuszczamy, że ze względu na swoje funkcje regulacyjne zarówno etyka autonomii, jak i etyka wspólnoty powinny przeciwdziałać przyzwoleniu na przemoc wobec osób starszych i

niepełnosprawnych. Można jednak sądzić, że w przypadku etyki autonomii efekt ten będzie silniejszy.

Polskie badania nad przemocą w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych

Dotychczas przeprowadzono jedno takie badanie. W roku 2009 zrealizował je zespół psychologów z Instytutu Psychologii PAN na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (obecnie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej). Wyniki zostały przedstawione w dwóch raportach:

- „Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Część I: Raport z badania ogólnopolskiego” (2009a). oraz
- „Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Część II: Raport z badania profesjonalistów” (2009b).

W związku z tym, że obecny raport bezpośrednio nawiązuje do wyników opisanych w Części I Raportu, a także dlatego że w dalszych częściach będziemy się odnosić do ustaleń z roku 2009, w Apendyksie (zamieszczonym na końcu tego opracowania) przedstawiamy najważniejsze z nich. Część ta zawiera przeredagowane fragmenty podsumowania raportu „Przemoc w rodzinie...” (2009a, ss. 80-85). Przedstawiamy w niej podstawowe ustalenia dotyczące percepcji poszczególnych rodzajów i form przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych, usprawiedliwienia przemocy i obojętności na nią oraz opis modeli wyjaśniających je. Dane te mogą ułatwić śledzenie zmian, które się dokonały między rokiem 2009 a 2015, bez konieczności lektury Części I Raportu.

Cele i podejście badawcze

W badaniach nad przemocą w rodzinie daje się zauważyć dwie grupy. Pierwsze można określić mianem socjologiczno-epidemiologicznych. Ich celem jest oszacowanie rzeczywistych rozmiarów przemocy, określenie społecznych i demograficznych charakterystyk ofiar przemocy oraz jej sprawców. Grupa druga to badania psychospołeczne. Ich przedmiotem są psychospołeczne determinanty przemocy, samo spostrzeganie tego zjawiska, postawy wobec przemocy, ofiar i sprawców. Prezentowane tutaj podejście wypada zaliczyć do grupy drugiej.

W tym opracowaniu podejmujemy problematykę przemocy w rodzinie wobec osób najsłabszych i najbardziej bezradnych, a mianowicie osób starszych i niepełnosprawnych.

Przyjęte podejście oraz cele badawcze różnią się od tych, które przeważają w badaniach nad przemocą w rodzinie. Wśród prowadzonych badań dominują koncentrujące się na perspektywie uczestników: z jednej strony ofiary, a z drugiej sprawcy przemocy. Powyżej zwracaliśmy uwagę, że przemoc w rodzinie jest zjawiskiem społecznym. Dotyczy nie tylko relacji ofiara-sprawca (oraz służb odpowiedzialnych za minimalizowanie samego zjawiska i skutków przemocy), ale też szerszego kontekstu społecznego. Najszerszym takim kontekstem jest całe społeczeństwo. Stosunek społeczeństwa do przemocy wobec osób słabych, niezaradnych i pokrzywdzonych przez los może być traktowane jako wskaźnik zdrowia psychicznego oraz morale społeczeństwa i to właśnie ten stosunek, w większym stopniu niż skuteczność wyspecjalizowanych służb decyduje o dobrostanie ofiar przemocy (zob. Orchowski i in., 2013) i możliwości ograniczenia samej przemocy. Specyfika prezentowanego podejścia polega na analizie perspektywy świadka, członka społeczeństwa, który jest świadomy przemocy w rodzinie. W naszym badaniu skoncentrowaliśmy się na spostrzeganiu przemocy w rodzinie, społecznej ocenie jego częstotliwości oraz, co wydaje się szczególnie istotne, na usprawiedliwianiu przemocy i obojętności na nią. W celu uzyskania całościowego obrazu zjawiska, wskazane wydało się badanie różnych rodzajów przemocy: fizycznej, psychicznej, ekonomicznej i seksualnej. Przedmiotem naszego zainteresowania są przede wszystkim psychologiczne uwarunkowania nasilenia spostrzegania przemocy oraz usprawiedliwiania i obojętności wobec tych rodzajów spostrzeganej przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych.

W samym badaniu koncentrujemy się na percepcji przemocy. Pytamy, czy, i jak często, respondenci w ostatnich latach (oraz w ciągu ostatniego roku) zetknęli się (byli świadkami lub ktoś im o tym opowiadał) z 10 różnymi sytuacjami przemocy wobec osób starszych oraz osób niepełnosprawnych poza ich rodzinami oraz zetknęli się z takimi sytuacjami w ich rodzinach. Są to sytuacje stosowania przemocy fizycznej (uderzanie i bicie, szarpanie i poszturchiwanie), ekonomicznej (zabieranie pieniędzy i przedmiotów np. mebli, samochodu, czy zmuszanie do wykonywania prac domowych), psychicznej (ośmieszanie i wyzywanie, wytykanie niepełnosprawności, zmuszanie przez pogrożki lub szantaż) oraz przemocy seksualnej.

Pytamy też respondentów o to, które zachowania (z listy przedstawionej powyżej) zdarzyły się (a jeżeli tak, to jak często) w ciągu kilku ostatnich lat (oraz w ciągu ostatniego roku) poza ich rodzinami oraz w ich bliskiej i dalszej rodzinie.

W stosunku do wymienionych sytuacji stosowania przemocy wobec starszych i niepełnosprawnych pytamy także, czy respondent widzi dla niej jakieś usprawiedliwienie. Zakładamy, że w ten sposób dowiadujemy się o stopniu społecznej aprobaty dla każdego z

tych zachowań; im częściej jest ono usprawiedliwiane, tym mniej staje się – w opinii respondenta – negatywne, bo sankcjonowane. Kolejna grupa pytań dotyczy reakcji (lub jej braku) na znane przejawy przemocy. W sytuacji, gdy mamy do czynienia z odwoływaniem się do instytucji zawodowo zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie, pytamy o ocenę skuteczności działań tych instytucji. Zadajemy wreszcie pytania o powody bierności wobec przejawów przemocy. Sądzimy, że rodzaj oraz siła tych uzasadnień także pozwala pośrednio ocenić stosunek do przemocy w rodzinie. Ankieta zawiera także pytania diagnostyczne dla wyróżnionych rysów mentalności.

Podsumowując: Psychospołeczną diagnozę zjawiska przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych rozpoczynamy od odpowiedzi na pytanie, jak silnie czy wyraziście zjawiska te są rejestrowane w świadomości społecznej. Kolejnym krokiem jest zbadanie, jakie są konsekwencje zdawania sobie sprawy istnienia przemocy, a nawet bycia jej świadkiem. Konsekwencje mogą być dwojakie: poznawcze i behawioralne. Po pierwsze, interesuje nas szeroko rozumiane przyzwolenie na przemoc, a przede wszystkim usprawiedliwianie przemocy. Po drugie, przedmiotem zainteresowania są podejmowane interwencje wobec aktów przemocy, rodzaje tych interwencji, oraz bierność wobec przemocy. Ostatnim celem jest wyjaśnienie obu permissywnych postaw wobec przemocy.

Zaplanowane badanie w znacznej mierze jest replikacją badania zrealizowanego w roku 2009. W związku z tym zostanie przeprowadzone porównanie wyników obu studiów empirycznych. Odniesienia do wyników badania z roku 2009 można odnaleźć na wielu stronach tego opracowania. W rozdziałach 1.7 i 2.7 dokonujemy systematycznych porównań nasilenia spostrzeganej przemocy, usprawiedliwiania przemocy, obojętności na przemoc oraz reakcji na przemoc zarejestrowanych w latach 2009 i 2015. Posługujemy się statystycznym testem χ^2 . Test ten polega na porównywaniu zaobserwowanego (empirycznego) rozkładu zmiennej z rozkładem teoretycznym i pozwala rozstrzygnąć, czy ewentualne różnice są dziełem przypadku. Służy temu obliczanie różnic między wartościami (liczebnościami) zaobserwowanymi a tzw. oczekiwanymi i w konsekwencji wartości samego testu χ^2 oraz poziomu istotności statystycznej p . Poziom istotności to, mówiąc skrótowo, wielkość prawdopodobieństwa, że stwierdzone różnice rozkładów są losowe. Przyjmuje się, że minimalna wartość poziomu istotności statystycznej powinna być mniejsza od 0,05, aczkolwiek trzeba pamiętać, że im wyższy jest poziom istotności (mniejszy ułamek), tym wyniki są bardziej wiarygodne, w mniejszym stopniu można je przypisać przypadkowi.

W prowadzonym teraz badaniu zostały wprowadzone pewne modyfikacje w porównaniu z badaniem z roku 2009. Po pierwsze, są one skutkiem zmian wprowadzonych do

ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie w 2010 r., a po drugie wynikają z teoretycznych analiz zjawiska przemocy i dotychczasowych empirycznych ustaleń. Zmianie uległa pula instytucji powołanych do przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Teraz pytamy o ocenę skuteczności: Policji, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, oświaty. Po drugie, zadajemy pytania dotyczące uruchamiania procedury „Niebieskie Karty” oraz pracy i skuteczności zespołu interdyscyplinarnego/grupy roboczej. Wyeliminowano narzędzie badawcze służące do pomiaru orientacji indywidualizm-kolektywizm, które okazało się nieefektywne w roku 2009. Zastąpiono je pomiarem tzw. konstruktów Ja (Ja Współzależnego i Ja Niezależnego). Wprowadzono także polską wersję Kwestionariusza Moral Foundations Questionnaire (MFQ-PL) J. Grahama i współpracowników (Graham i in. 2009, 2011) do pomiaru orientacji etycznych.

Metodologia badania

Opis badania

Badanie zostało zrealizowane przez Instytut Psychologii PAN na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (obecnie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej). Celem badania było poznanie opinii Polaków na temat sytuacji osób starszych i niepełnosprawnych. Badanie przeprowadzono w dniach 18 – 30 września 2015. Badanie przeprowadzono techniką CAPI (*computer assisted personal interview*) za pomocą bezpośrednich wywiadów kwestionariuszowych.

Opis próby i doboru respondentów

Badanie zostało zrealizowane na losowo-kwotowej próbie, reprezentatywnej dla mieszkańców Polski w wieku 18 i więcej lat. Próba do badania została skonstruowana w następujący sposób: w pierwszym kroku wylosowane zostały (zgodnie z prawdopodobieństwem proporcjonalnym do liczby mieszkańców) miejscowości, w których realizowane było badanie. Próba do badania podzielona była na wiązki. W każdej wiązce zrealizowanych zostało 5 efektywnych wywiadów. Ponadto przygotowane zostały kwoty dla zmiennych: płeć, wiek oraz wykształcenie. Dane do kwot pochodziły ze spisu powszechnego GUS z 2011 roku. Na podstawie tych danych przygotowano próbę 1000 respondentów, w której każdemu respondentowi przypisane zostały: miejscowość realizacji badania, płeć, wiek oraz wykształcenie. Ankieterzy dobierali respondentów na podstawie powyższych kryteriów. Wewnętrzna struktura próby odzwierciedla strukturę mieszkańców Polski w wieku 18+ ze względu na województwo, wielkość miejsca zamieszkania, płeć, wiek oraz wykształcenie.

Realizacja badania:

Badanie zostało przeprowadzone przez sieć ankieterską 4P research mix. Wszyscy koordynatorzy i ankieterzy zostali przed badaniem przeszkoleni oraz dodatkowo wyposażeni w pisemną instrukcję. W badaniu wzięło udział 16 koordynatorów regionalnych oraz 135 ankieterów. Średni czas trwania wywiadu wyniósł 32 minuty i 33 sekundy.

Kontrola realizacji badania

Kontrola badania została zrealizowana przez niezależny Dział Kontroli 4P research mix, podległy bezpośrednio Prezesowi 4P research mix Sp. z o.o. Badanie zostało poddane następującym rodzajom kontroli:

1. Kontrola terenowa na próbie N=76 (co stanowiło 7,6% ogółu wywiadów)

Polegała na powtórny telefonicznej kontakcie z respondentem. Celem wywiadu kontrolnego było: potwierdzenie faktu realizacji wywiadu, poprawności doboru respondenta, ocena prawidłowości przeprowadzenia wywiadu, metoda, miejsce i długość trwania wywiadu. Wywiady do kontroli były dobierane w sposób losowo-celowy.

2. Kontrola merytoryczna na próbie N=1000 (co stanowiło 100% ogółu wywiadów)

Polegała na analizie międzyczasów odnotowanych w skrypcie, analizie zgromadzonej dokumentacji pracy ankietarskiej oraz logicznej kontroli danych ze szczególnym uwzględnieniem wyników odbiegających od normy.

W badaniu wzięło udział 135 ankietów, z czego skontrolowano merytorycznie wszystkich, a terenowo 39. Kontrola terenowa i merytoryczna nie wykazały uchybień mogących mieć wpływ na rzetelność danych lub reprezentatywność próby.

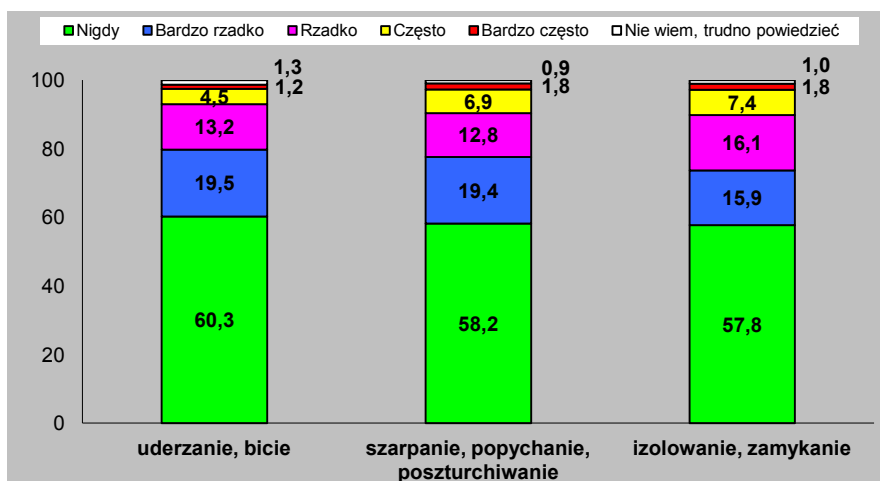
1. PRZEMOC WOBEC OSÓB STARSZYCH W RODZINIE

1.1. Skala postrzeganej przemocy

W pierwszej kolejności respondentów pytano o przemoc wobec osób starszych spoza rodziny. Wyjaśniano, że „chodzi tu o kobiety i mężczyzn w wieku emerytalnym, choć niekoniecznie będące na emeryturze”. Proszono o powiedzenie jak często (od „nigdy” do „bardzo często”) „w ciągu kilku ostatnich lat był(a) Pan(i) świadkiem lub słyszał(a) od innych osób” o przejawach przemocy fizycznej, ekonomicznej, psychicznej i seksualnej. Było pytanie o ostatnich kilku lat. Osoby, które udzieliły odpowiedzi innej niż „nigdy”, pytano o przejawy przemocy w ciągu ostatniego roku.

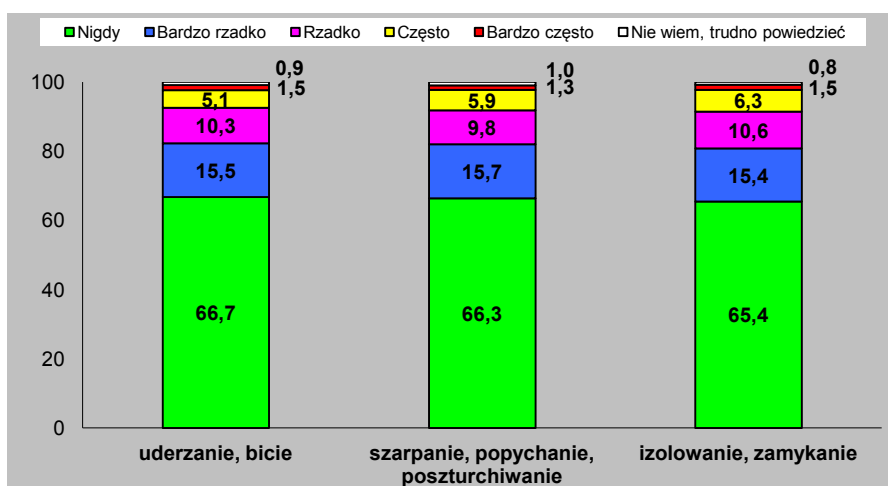
W dalszej kolejności pytano o przejawy tych samych form przemocy wobec osób starszych w bliskiej lub dalszej rodzinie respondenta. Podobnie jak uprzednio najpierw pytano o ostatnich kilka lat, a osoby, które udzieliły odpowiedzi innej niż „nigdy”, pytano o przejawy przemocy w ciągu ostatniego roku. Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na poniższych rysunkach.

a) Przemoc fizyczna poza rodziną i w rodzinie

Rysunek 1.1.1a Przemoc **FIZYCZNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

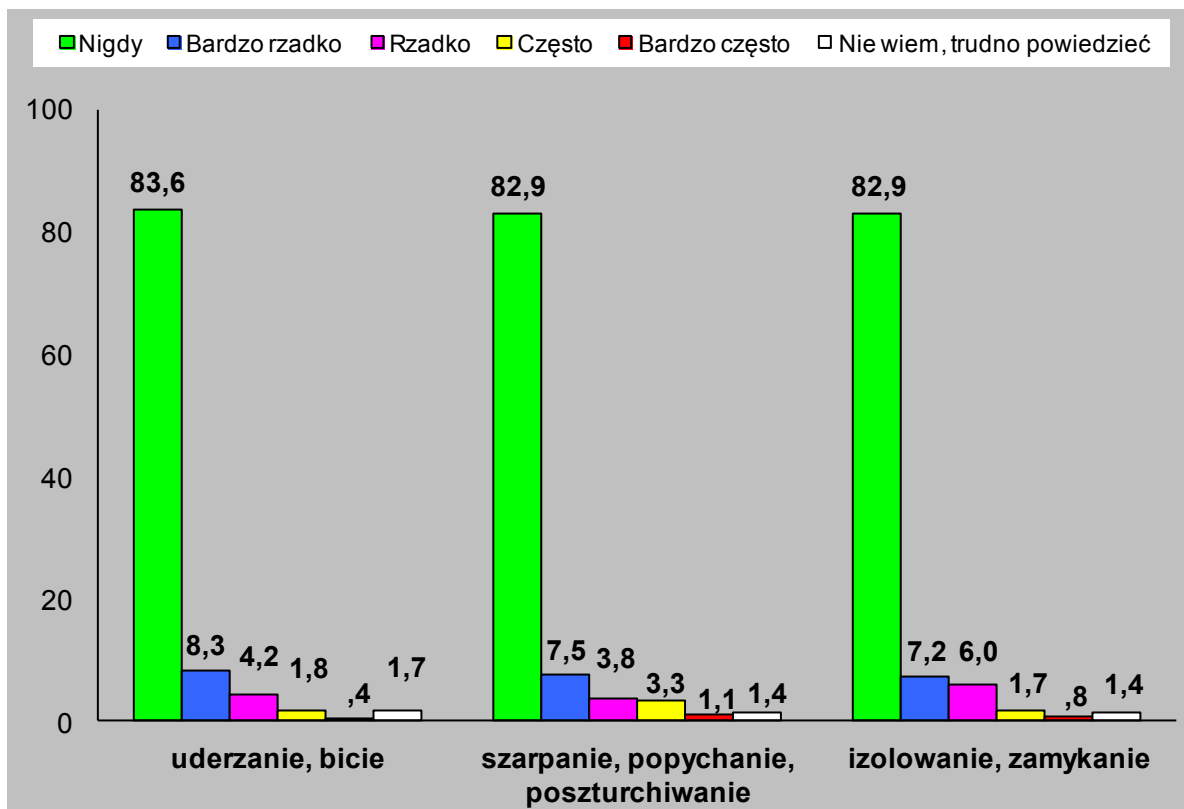
Więcej niż połowa, bo 58,77 proc respondentów twierdziło, że w ciągu ostatnich kilku lat nie byli świadkami i nie słyszeli od innych osób o przejawach przemocy fizycznej wobec osób starszych. Formą przemocy, z którą stykali się najczęściej, było „izolowanie, zamykanie” (41,2 proc.), natomiast z „szarpaniem, popychaniem, poszturchiwaniem” zetknęło się 40,7 proc., a z „uderzaniem, biciem” – 38,4 proc. Różnice między formami przemocy okazują się nieznaczne. Średni procent udzielających odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” wyniósł 1,2.

Rysunek 1.1.1b Przemoc **FIZYCZNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatniego roku** (%)

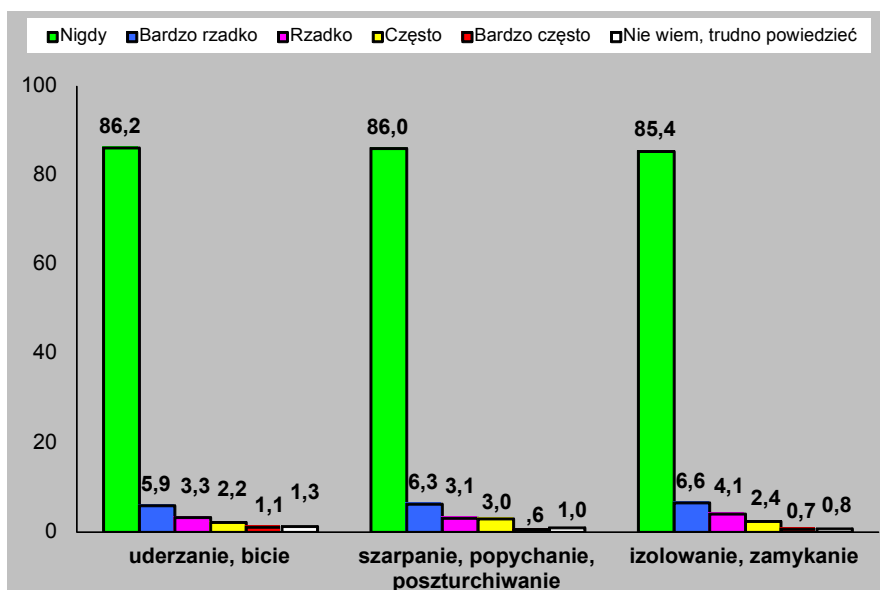
Odsetki respondentów, którzy zetknęli się z przemocą fizyczną wobec osób starszych poza własną rodziną w ciągu ostatniego roku okazały się niższe: z „izolowaniem zamykaniem” zetknęło się 33,8 proc., z „szarpaniem, popychaniem, poszturchiwaniem” – 32,7 proc., a z „uderzaniem, biciem” – 32,4 proc. Średni procent udzielających odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” wyniósł 0,9.

Odmienne rozkłady odpowiedzi uzyskano pytając o rodzinę respondenta. Wyniki dotyczące ostatnich kilku lat przedstawia rysunek 1.1.1c. a ostatniego roku – rysunek 1.1.1d.

Rysunek 1.1.1c Przemoc **FIZYCZNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

Brak przemocy fizycznej wobec osób starszych we własnej bliższej lub dalszej rodzinie w ciągu ostatnich kilku lat relacjonowało blisko 83,1 proc. respondentów. Najmniej było wskazań na „uderzanie i bicie” (14,7). „Izolowanie, zamykanie” oraz „szarpanie, popychanie, poszturchiwanie” były relacjonowane przez po 15,7 proc. respondentów. Zdecydowanie niewiele było odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć”. Średnio udzieliło jej 1,5 proc. respondentów.

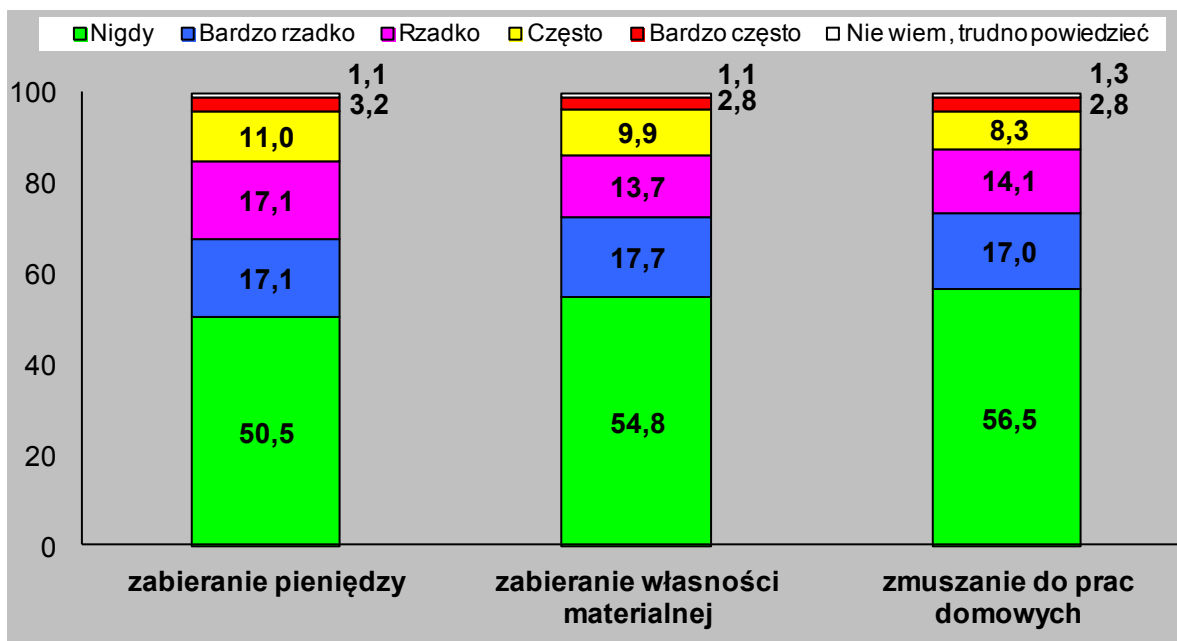
Rysunek 1.1.1d Przemoc **FIZYCZNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatniego roku** (%)

Przemocy fizycznej we własnej rodzinie wobec osób starszych w ciągu ostatniego roku nie dostrzegło średnio 85,87 proc., dostrzegło zaś 13,1 proc. respondentów. Ponownie formą najrzadziej występującą było „uderzenie i bicie” (12,5 proc.), a najczęściej „izolowanie, zamykanie” – 13,8 proc. Tylko 1 proc. udzielił odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć”.

Daje się zauważyć mniejszy procent osób relacjonujących występowanie przemocy fizycznej wobec osób starszych (zarówno poza własną rodziną – 16,4 proc., jak i we własnej rodzinie – 6,8 proc.) w ciągu ostatniego roku w porównaniu z kilkoma ostatnimi laty.

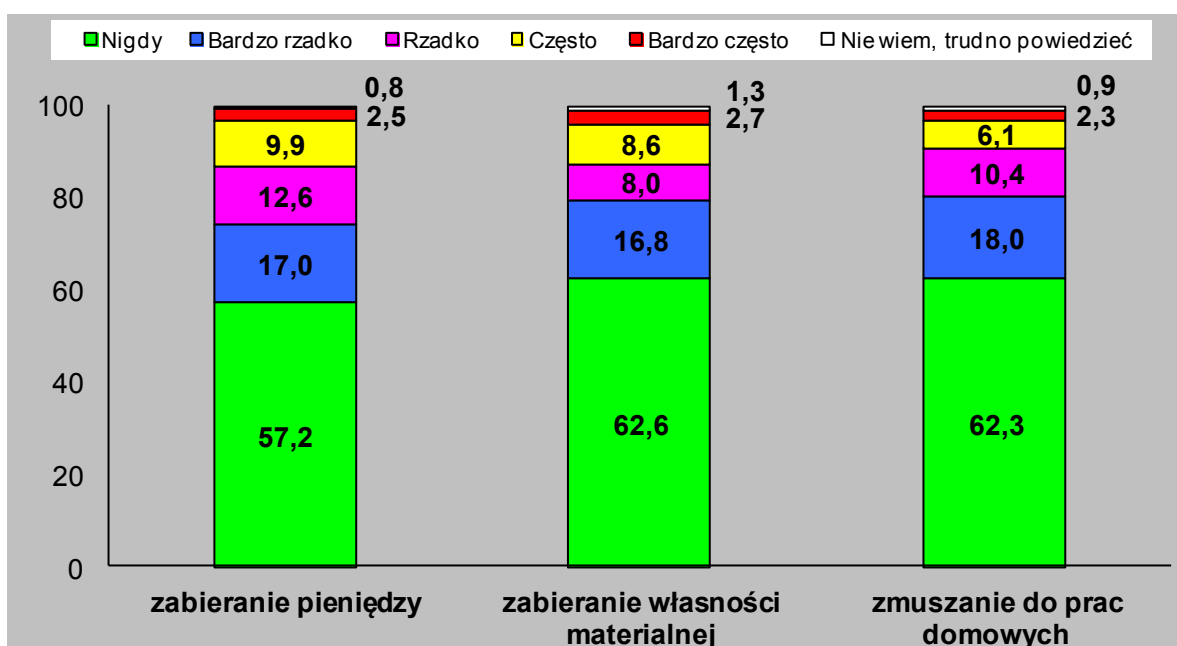
b) Przemoc ekonomiczna poza rodziną i w rodzinie

Analizowano trzy formy przemocy ekonomicznej w rodzinie wobec osób starszych: zabieranie i wykorzystywanie ich pieniędzy, zabieranie dóbr materialnych oraz zmuszanie do prac domowych. Procentowe rozkłady odpowiedzi dotyczące kontaktu z przemocą poza własną rodziną przedstawiono na rysunkach 1.1.2a i 1.1.2b.

Rysunek 1.1.2a Przemoc **EKONOMICZNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

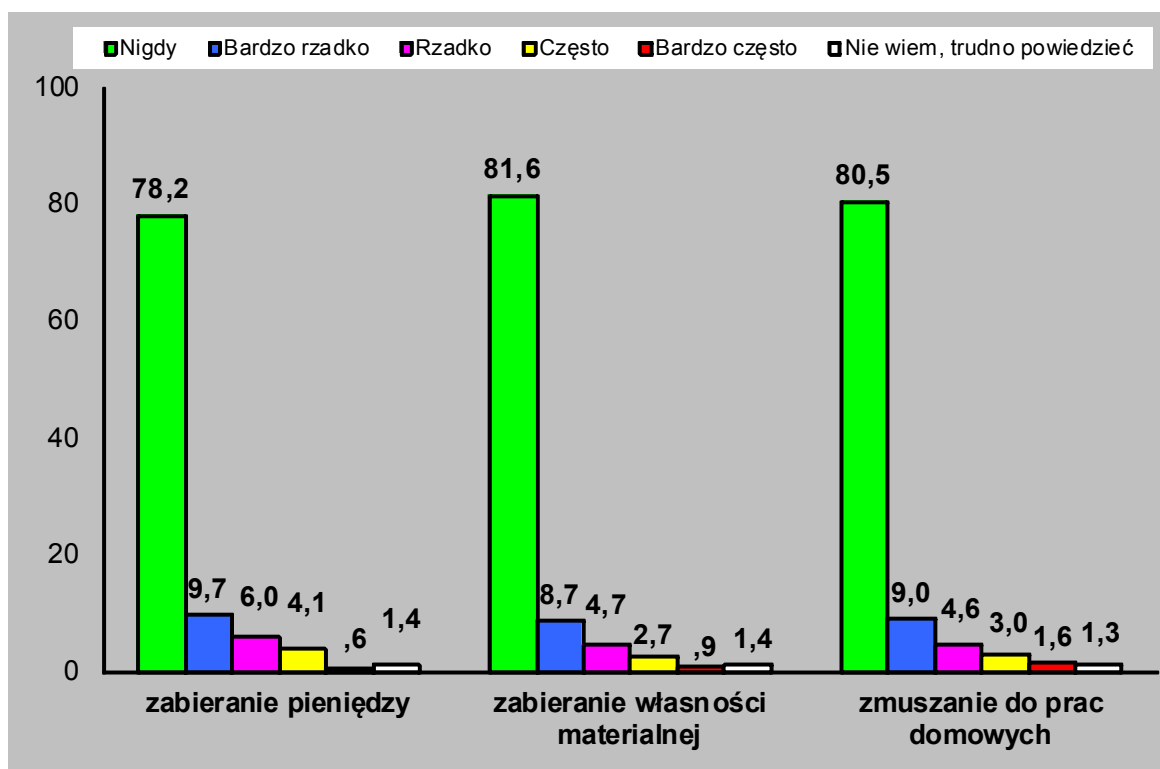
Z przemocą ekonomiczną wobec osób starszych poza własną rodziną w ciągu ostatnich kilku lat średnio zetknęło się 45,1 proc. respondentów. Formą najczęściej relacjonowaną było zabieranie pieniędzy (48,4 proc.), a najrzadziej - zmuszanie do prac domowych (42,2 proc.). O zabieraniu własności materialnej powiedziało 44,1 proc. Odsetek wybierających odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć” średnio wyniósł blisko 1,2.

Rysunek 1.1.2b Przemoc **EKONOMICZNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatniego roku** (%)

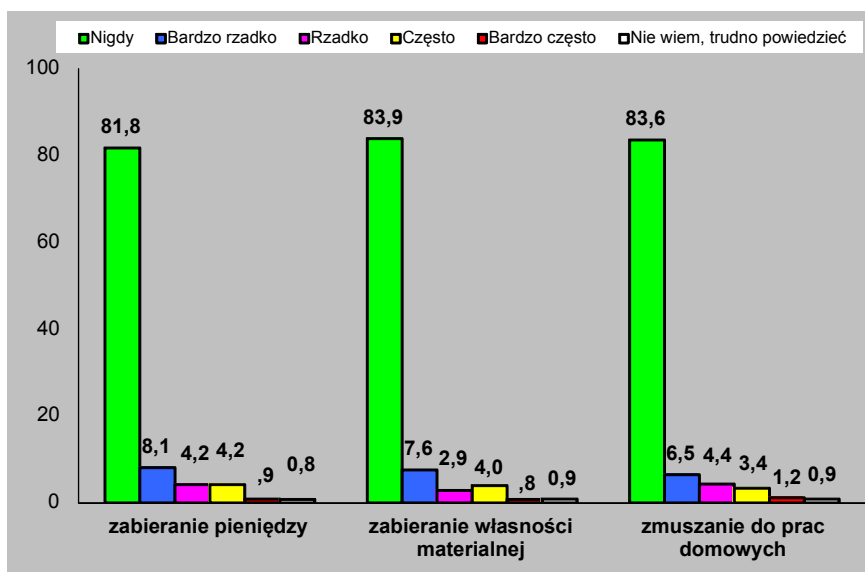
Z przemocą ekonomiczną wobec osób starszych poza własną rodziną w ciągu ostatniego roku średnio spotkało się 38,3 proc. respondentów. Z zabieraniem pieniędzy – 42 proc., z zbieraniem dóbr materialnych – 36,1 proc, zaś ze zmuszaniem do prac domowych – 36,9 proc. Tych, którzy wybrali odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć” było 1 proc.

Nieco odmiennie rzecz się ma z obserwowaniem przemocy ekonomicznej wobec osób starszych we własnej rodzinie. Wyniki przedstawiają rysunki 1.1.2c i 1.1.2d.

Rysunek 1.1.2c Przemoc **EKONOMICZNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

Kontakt z przemocą ekonomiczną we własnej rodzinie w ciągu ostatnich kilku lat relacjonowało średnio 18,5 proc. respondentów. Formą najczęściej spostrzeganą było zabieranie pieniędzy (20,4 proc.), najrzadziej – zabieranie własności materialnej. Tych, którzy nie mieli w tej kwestii zdania było średnio około 1,4 proc.

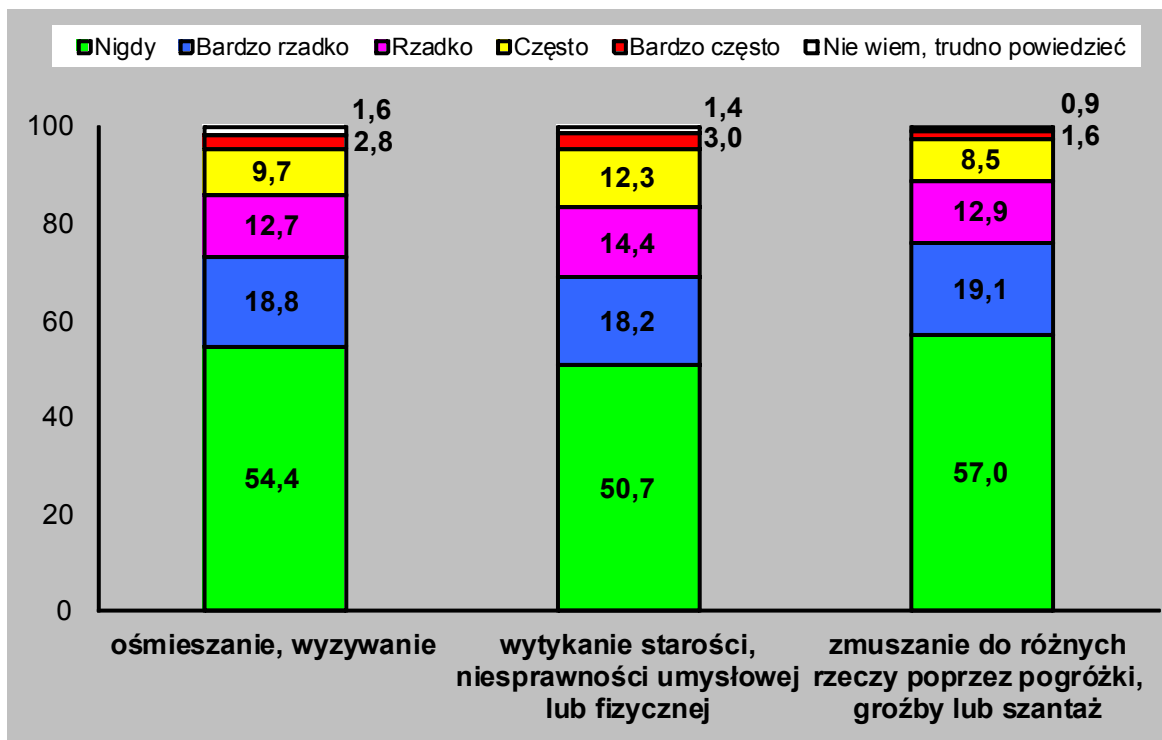
Rysunek 1.1.2d Przemoc **EKONOMICZNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatniego roku** (%)

O istnieniu przemocy ekonomicznej wobec osób starszych we własnej rodzinie w ciągu ostatniego roku powiedziało średnio 16,7 proc. respondentów. Zabieranie pieniędzy relacjonowało 17,4 proc., zabieranie własności materialnej – 15,3 proc., a zmuszanie do prac domowych – 15,5 proc. Ponownie niski był odsetek osób, które udzieliły odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć”, wyniósł on 0,9.

c) Przemoc psychiczna poza rodziną i w rodzinie

Pytano o trzy formy przemocy psychicznej wobec osób starszych: ośmieszanie lub wyzywanie, wytykanie starości i niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej oraz zmuszanie do różnych rzeczy stosując pogrożki groźby lub szantaż.

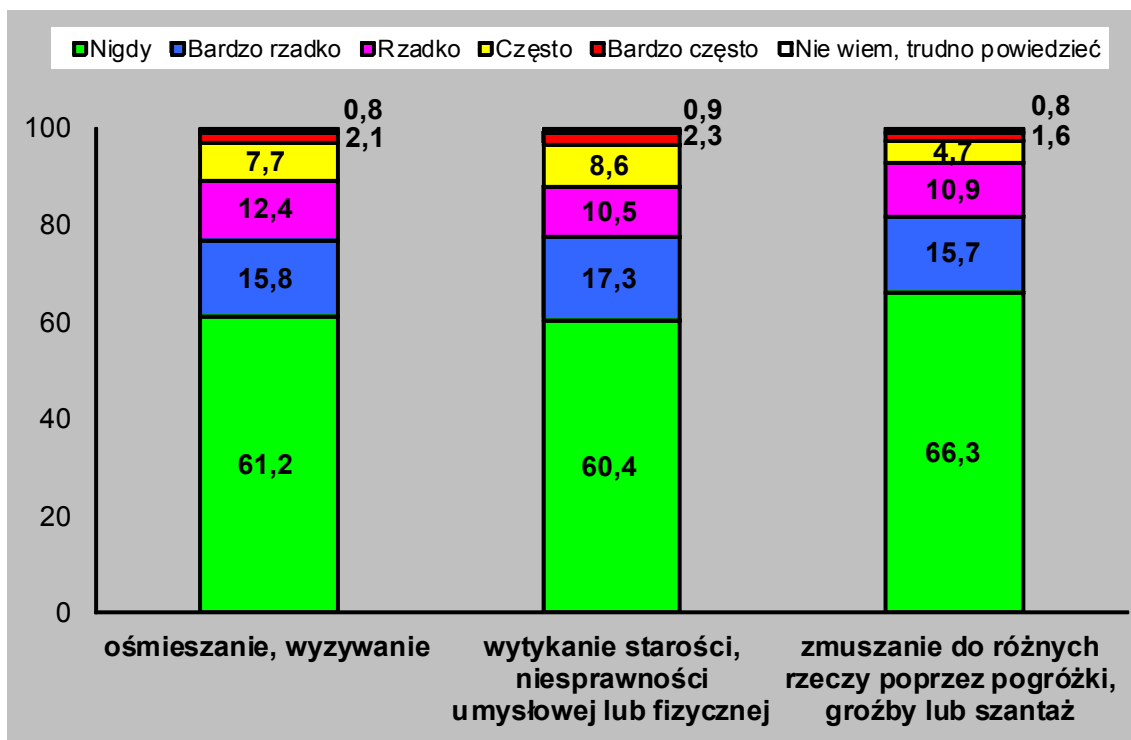
Podobnie jak w poprzednich paragrafach wyniki przedstawiono najpierw dla spostrzeganej przemocy poza rodziną w ostatnich kilku latach (rysunek 1.1.3a), w ostatnim roku (rysunek 1.1.3b), a następnie w rodzinie w ostatnich kilku latach (rysunek 1.1.3c) i w ostatnim roku (rysunek 1.1.3d).

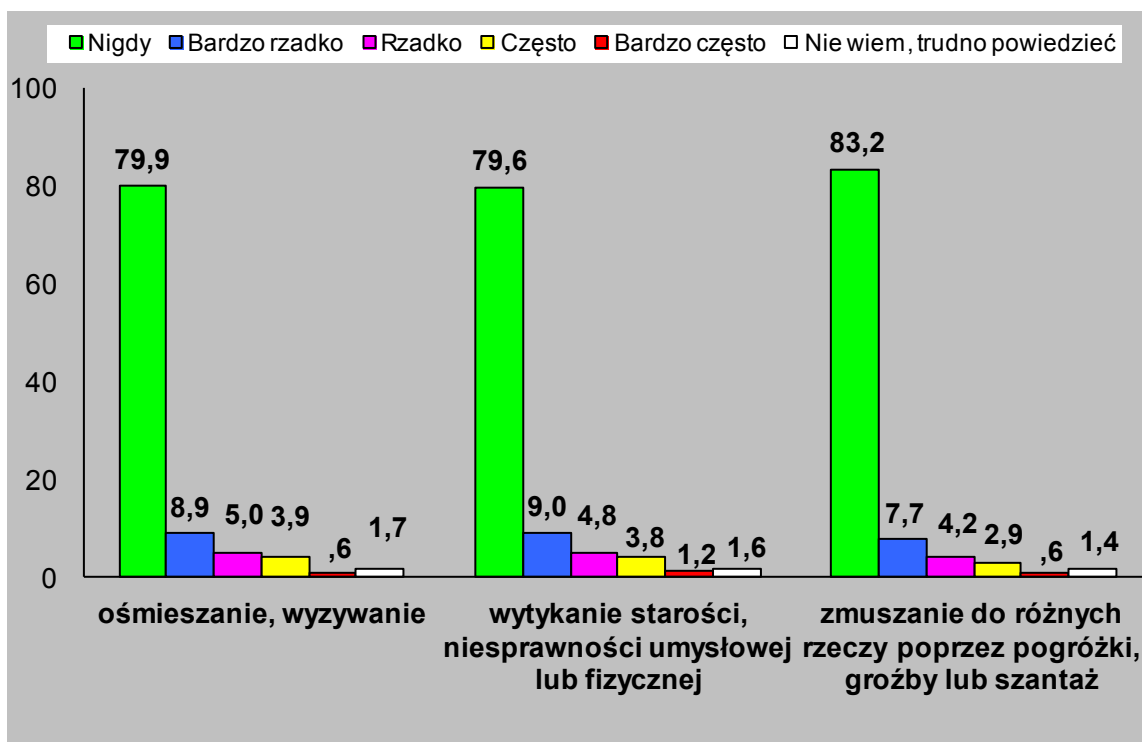
Rysunek 1.1.3a **PRZEMOC PSYCHICZNA** wobec **Osób Starszych**.
 Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

Okazało się, „zmuszanie do różnych rzeczy stosując pogrożki groźby lub szantaż” była formą przemocy najrzadziej obserwowaną przez respondentów w ostatnich latach poza ich środowiskiem rodzinnym (42,1 proc.). „Ośmieszanie i wyzywanie” oraz „wytykanie starości i niepełnosprawności” obserwowano odpowiednio 44 proc. i 47,9 procent respondentów. Odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” średnio udzieliło 1,3 proc.

Istnienie przemocy psychicznej wobec osób starszych w ciągu ostatniego roku poza własną rodziną (rysunek 1.1.3b) relacjonowało średnio 36,5 proc. respondentów. Ponownie okazało się, „zmuszanie do różnych rzeczy stosując pogrożki groźby lub szantaż” była formą przemocy najrzadziej obserwowaną (32,9 proc.). „Ośmieszanie i wyzywanie” oraz „wytykanie starości i niepełnosprawności” obserwowano odpowiednio 38 proc. i 38,7 proc. respondentów. Odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” średnio udzieliło 0,8 proc.

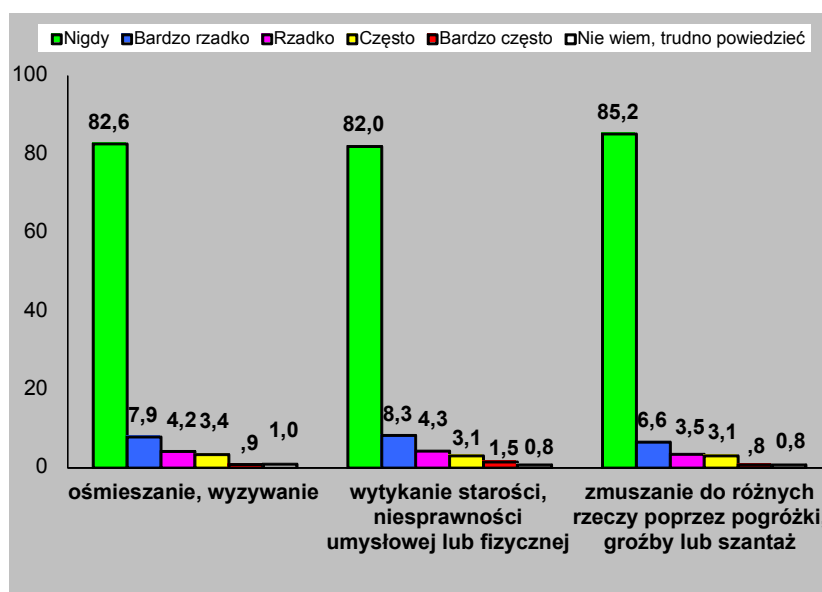

Rysunek 1.1.3b Przemoc **PSYCHICZNA** wobec Osób Starszych.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatniego roku** (%)

Rysunek 1.1.3c Przemoc **PSYCHICZNA** wobec Osób Starszych.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

Wyniki dotyczące przemocy psychicznej we własnej rodzinie wobec osób starszych w ciągu ostatnich kilku lat przedstawione na rysunku 1.1.3c wyglądają podobnie jak na wykresach omawianych poprzednio. Zdecydowana większość respondentów (średnio – 80,9 proc.) twierdziła, że nigdy z jej przejawami się nie zetknęła; 18,4 proc. osób przyznała, że kiedykolwiek dochodziło do ośmieszania i wyzywania; 18,8 proc. do wytykania niepełnosprawności, a 15,4 proc. do zmuszania przez groźby lub szantaż. Nieznaczny procent respondentów nie miał zdania w badanych kwestiach – 1,6 proc. nie wiedziało czy dochodziło do przemocy psychicznej lub nie miało w tej kwestii zdania.

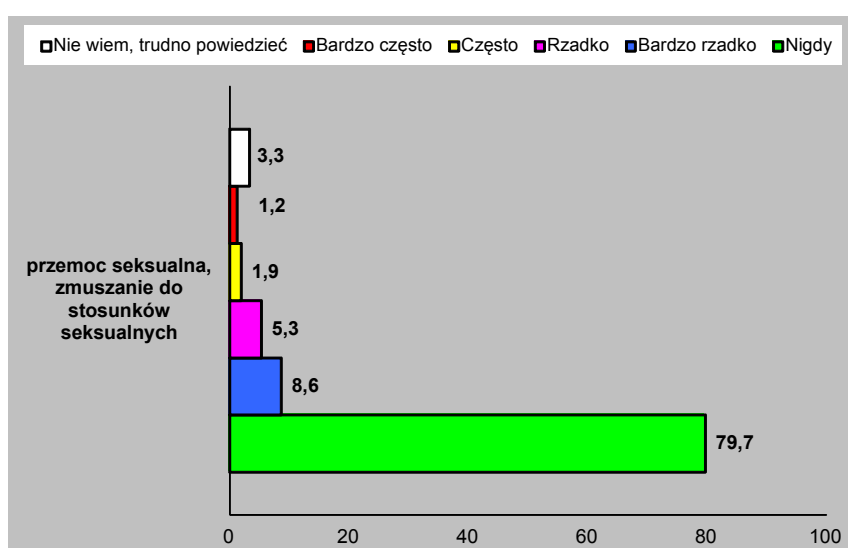

Rysunek 1.1.3d Przemoc **PSYCHICZNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatniego roku** (%)

Z przemocą psychiczną wobec osób starszych we własnej rodzinie w ciągu ostatniego roku zetknęło się średnio 16,1 proc. respondentów. Formą najczęściej wskazywaną był „wytykanie starości i niepełnosprawności” (17,2 proc), najrzadziej zaś „zmuszanie do różnych rzeczy stosując pogroźki groźby lub szantaż” (14,8 proc.). Jedyne 0,9 proc. pytanym nie miało lub nie umiało w tych kwestiach wyrazić zdania.

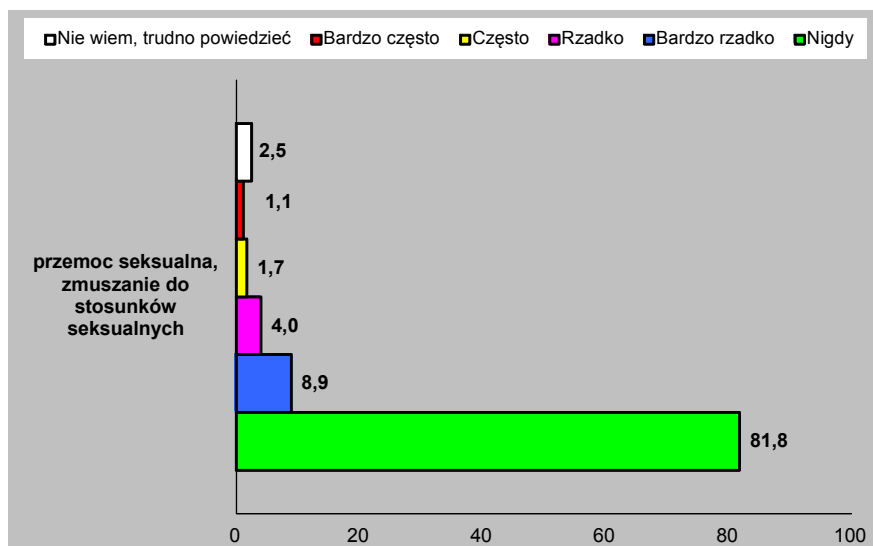
d) Przemoc seksualna poza rodziną i w rodzinie

Kwestia przemocy seksualnej wobec osób starszych badano przy użyciu jednego pytania. Było to spowodowane, po pierwsze, niewielkim rozeznaniem, do jakich form przemocy seksualnej dochodzi w rodzinie, szczególnie wobec analizowanych grup; po drugie, obawiano się, że szczegółowe wypytywanie o różne formy przemocy seksualnej może być krępujące dla wielu respondentów. Wobec tego pytano o „zmuszanie do stosunków seksualnych i innych form wykorzystywania seksualnego”. Wyniki przedstawiono według przyjętego schematu na kolejnych rysunkach.

Rysunek 1.1.4a Przemoc **SEKSUALNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu ostatnich kilku lat (%)

Zdecydowana większość respondentów (79,9 proc.) utrzymywała, że w ciągu ostatnich kilku lat nigdy nie zetknęła się poza rodziną z przemocą seksualną wobec osób starszych. Niemniej 17 proc przyznało, że spotkali się z tym zjawiskiem. W porównaniu z poprzednimi zestawieniami dużo, bo 3,3 proc nic na ten temat nie wie lub nie ma zdania.

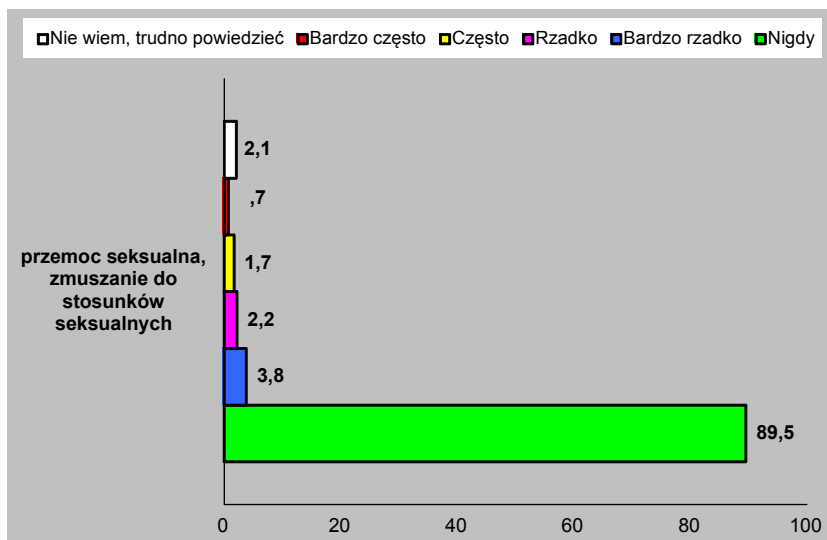

Rysunek 1.1.4b Przemoc **SEKSUALNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatniego roku** (%)

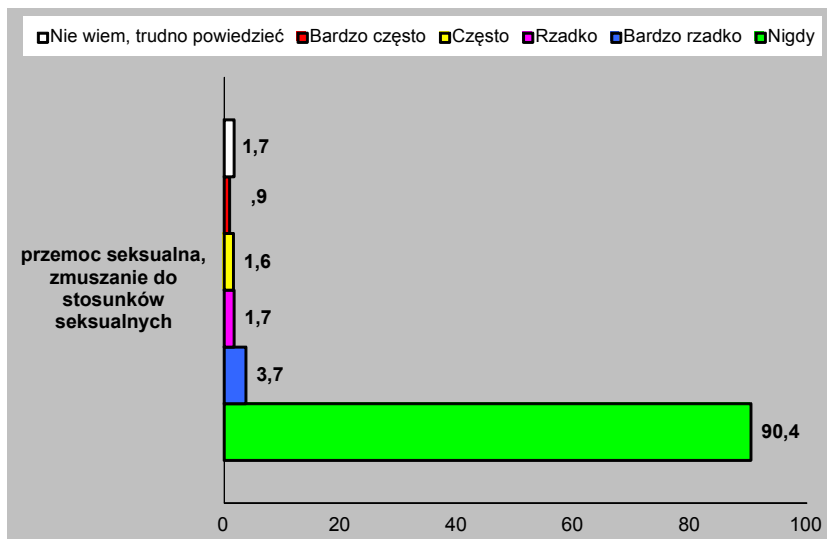
Dane przedstawione na rysunku 1.1.4b wskazują, że nieznacznie więcej (81,8 proc.) respondentów deklaruje, że w ciągu ostatniego roku poza własną rodziną nie zetknęła się z przemocą seksualną wobec osób starszych. Na istnienie tego zjawiska wskazało 15,7 proc., a brak rozeznania zadeklarowało 2,5 proc.

Rozkłady odpowiedzi na pytania dotyczące przemocy seksualnej we własnej rodzinie przedstawiają się zgodnie ze znanym już wzorem. Zdecydowana większość respondentów (blisko 90 proc.) utrzymywała, że w ich rodzinie w ciągu ostatnich kilku lat nigdy nie dochodziło do przemocy seksualnej wobec osób starszych. Nieco ponad 2 proc. odpowiedziało „nie wiem lub trudno powiedzieć”. Różne nasilenia tego zjawiska obserwowało jednak 8,4 proc. (rysunek 1.1.4c).

Nieco mniej respondentów (7,9 proc.) deklaruje obecność przemocy seksualnej w ich rodzinach w ciągu ostatniego roku. Nie dostrzegają tego zjawiska 89,5 proc., a 2,2 proc. deklaruje brak rozeznania (rysunek 1.1.4d).

Rysunek 1.1.4c Przemoc **SEKSUALNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

Rysunek 1.1.4d Przemoc **SEKSUALNA** wobec **Osób Starszych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatniego roku** (%)

Podsumowanie:

.1. W opinii znacznej liczby respondentów dały się zaobserwować przypadki stosowania przemocy w rodzinie wobec osób starszych. Przekonania takie są zjawiskiem dość rozpowszechnionym. Poza własną rodziną w ciągu ostatnich kilku lat przypadki takie (wylączony przemoc seksualną) obserwowano średnio 43,2 procent. W tym miejscu mówimy o stosowaniu przemocy kiedykolwiek, łącznie: bardzo często, często, rzadko i bardzo rzadko. Wśród form przemocy fizycznej najczęściej wskazywane było izolowanie osób starszych (42,2 proc. respondentów), wśród form przemocy ekonomicznej – zabieranie i wykorzystywanie ich pieniędzy (48,4 proc.), zaś wśród form przemocy psychicznej – wytykanie niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej (47,9 proc.). Ze stosowaniem przemocy seksualnej wobec osób starszych zetknęło się 17 proc. respondentów.

..2. Odsetki osób dostrzegających przemoc wobec osób starszych poza własną rodziną stosowaną w ciągu ostatniego roku systematycznie okazywały się niższe od przedstawionych powyżej. Wśród form przemocy fizycznej najczęściej wskazywane było izolowanie osób starszych (33,8 proc. respondentów), wśród form przemocy ekonomicznej – zabieranie i wykorzystywanie ich pieniędzy (42 proc.), zaś wśród form przemocy psychicznej – wytykanie starości i niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej (38,7 proc.). Ze stosowaniem przemocy seksualnej wobec osób starszych zetknęło się 7,9 proc. respondentów.

..3. Liczba respondentów obserwujących przejawy przemocy wobec osób starszych we własnych rodzinach systematycznie okazywała się mniejsza od obserwujących przejawy przemocy poza rodzinami. W ciągu ostatnich kilku lat do najczęściej relacjonowanych form przemocy – w obrębie każdego z rodzajów przemocy – należały: izolowanie oraz szarpanie (po 15,7 proc. respondentów), zabieranie pieniędzy (20,4 proc.) i wytykanie niepełnosprawności (18,8 proc.). W ciągu ostatniego roku były to: izolowanie (13,8 proc.), zabieranie pieniędzy (17,4 proc.), wytykanie starości i niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej (17,2 proc.). Przemoc seksualna we własnej rodzinie w ciągu ostatnich kilku lat i w ciągu ostatniego roku była relacjonowana przez odpowiednio 8,4 i 7,9 proc. respondentów. Do wątku różnic między szacunkami wielkości przemocy w ciągu kilku ostatnich lat i w ostatnim roku wrócimy w rozdziale 1.2. tego opracowania.

..4. Porównując odsetki osób relacjonujących przejawy przemocy w rodzinie w roku 2009 (przytoczone we Wstępie tego opracowania) oraz przedstawione powyżej (pochodzące z roku 2015) dają się zaobserwować szczególne różnice. Wydaje się, że procenty osób

dostrzegających przemoc poza własną rodziną były wyższe w roku 2009 niż w roku 2015. Z drugiej strony, odsetki osób dostrzegające przemoc we własnej rodzinie były wyższe w roku 2015 niż w roku 2009. Systematyczne porównania danych z lat 2009 i 2015 przedstawimy w rozdziale 1.7.

1.1.1. Przemoc wobec osób starszych a położenie w strukturze społecznej

Postanowiono zbadać, czy przekonania na temat stosowania przemocy w rodzinie wobec osób starszych zależą od społecznych, ekonomicznych i demograficznych charakterystyk jednostki – położenia jednostki (respondenta) w strukturze społecznej. W porównaniach uwzględniono:

- a) płeć,
- b) wiek,
- c) wykształcenie,
- d) stan cywilny,
- e) liczbę osób w gospodarstwie domowym,
- f) dochód netto,
- g) wielkość miejsca zamieszkania.

Tym razem nie porównywano rozkładów procentowych odpowiedzi na poszczególne pytania. Zbudowano zbiorcze wskaźniki spostrzeganej częstości stosowania każdego z rodzajów przemocy. Każdorazowo (z wyjątkiem przemocy seksualnej) wartość wskaźnika była średnią obliczoną tak, że odpowiedziom „nigdy” przypisywano wartość 1, a odpowiedziom „bardzo często” – wartość 5 (pozostałym odpowiedziom – odpowiednie wartości pośrednie). W przypadku przemocy seksualnej wskaźnikiem była wartość liczbowa przyporządkowana pojedynczej odpowiedzi. Wskaźniki spostrzeganej częstości stosowania przemocy obliczono w odniesieniu do przemocy „poza rodziną” oraz „w rodzinie”. Odpowiednie zestawienie przedstawiono w tabeli 1.1.1.

Wyniki zawarte w tabeli 1.1.1 nie wskazują, by spostrzegana częstość stosowania przemocy zarówno poza własną rodziną, jak również we własnej rodzinie zależała od społecznych i ekonomicznych charakterystyk jednostki. Jedynym wyjątkiem wydaje się wiek respondentów. Osoby młodsze zdają się systematycznie relacjonować rzadsze występowanie przemocy wobec osób starszych poza własną rodziną. Wyniki te stanowią dokładną replikację odpowiednich wyników badania z roku 2009. Możemy zatem powiedzieć, że i wtedy, i w roku 2015 nie znaleziono podstaw, aby sądzić, że spostrzeganie przemocy w rodzinie wobec osób starszych jest różne w różnych tzw. segmentach społeczeństwa polskiego.

Tabela 1.1.1 Przemoc poza rodziną i w rodzinie a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne. Wyniki uśrednione (1-nigdy; 5-bardzo często)

	Poza rodziną				W rodzinie				N
	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	
PLEĆ									
Kobieta	1,7	1,9	1,9	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	524
Mężczyzna	1,7	1,9	1,9	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	476
WIEK									
18 – 24 lat	1,5	1,6	1,7	1,2	1,2	1,3	1,3	1,1	114
25 – 29 lat	1,9	2,0	2,0	1,4	1,4	1,4	1,5	1,2	99
30 – 39 lat	1,7	1,9	1,9	1,3	1,3	1,4	1,3	1,2	196
40 – 49 lat	1,8	2,0	1,9	1,4	1,3	1,4	1,4	1,2	156
50 – 59 lat	1,7	1,9	1,8	1,3	1,2	1,3	1,2	1,1	174
powyżej 60 lat	1,8	1,9	1,9	1,3	1,3	1,3	1,3	1,1	261
WYKSZTAŁCENIE									
Podstawowe	1,9	2,0	2,1	1,3	1,4	1,4	1,4	1,2	201
Zawodowe	1,7	1,9	1,8	1,3	1,3	1,3	1,3	1,1	261
Średnie	1,6	1,8	1,8	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	337
Wyższe	1,8	1,9	1,9	1,4	1,2	1,3	1,3	1,2	201
STAN CYWILNY									
Kawaler/panna	1,7	1,8	1,8	1,3	1,3	1,3	1,3	1,1	205
Mieszkający(a) z partnerką(em)	1,7	2,0	1,8	1,4	1,3	1,4	1,3	1,2	73
Żonaty/zamężna	1,7	1,9	1,8	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	595
Rozwiedziony(a)/ w separacji	2,0	2,3	2,2	1,5	1,3	1,5	1,4	1,3	41
Wdowiec/wdowa	1,8	2,0	2,0	1,3	1,3	1,3	1,3	1,1	86
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.									
1	2,0	2,2	2,1	1,5	1,4	1,4	1,4	1,2	128
2	1,7	1,9	1,9	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	372
3	1,6	1,8	1,8	1,3	1,2	1,3	1,3	1,2	251
4 i więcej	1,6	1,9	1,8	1,2	1,3	1,4	1,3	1,1	249
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA									
do 1 tys. zł	1,8	2,0	1,9	1,2	1,3	1,5	1,4	1,1	81
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	1,8	2,0	2,0	1,2	1,3	1,4	1,4	1,1	200
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	1,8	1,9	1,9	1,3	1,2	1,3	1,3	1,2	146
> 2 tys. do 3 tys. zł	1,7	1,9	1,9	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	179
> 3 tys. zł	1,7	1,9	1,8	1,3	1,2	1,3	1,3	1,2	53
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.									
wieś	1,7	1,9	1,9	1,3	1,3	1,4	1,4	1,2	415
miasto do 50 tys.	1,7	1,9	1,9	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	230
miasto > 50 tys. do 200 tys.	1,8	1,9	1,9	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	155
miasto > 200 tys.	1,7	1,9	1,9	1,3	1,2	1,3	1,3	1,2	200
OGÓLEM (średnia)	1,7	1,9	1,9	1,3	1,3	1,3	1,3	1,2	1000

1.1.2. Przemoc wobec osób starszych rodzinie a region Polski

Analogiczne porównania przeprowadzono w odniesieniu do mieszkańców województw. Dane przedstawione w tabeli 1.1.2 wskazują, że przemoc poza rodziną częściej spostrzegano w województwach wielkopolskim, opolskim, świętokrzyskim, zachodniopomorskim i łódzkim, zaś najrzadziej w województwach pomorskim i dolnośląskim. Natomiast przemoc we własnej rodzinie najrzadziej spostrzegana była w województwach podkarpackim, pomorskim i podlaskim, a najczęściej w małopolskim i wielkopolskim.

Tabela 1.1.2 Przemoc poza rodziną i w rodzinie w podziale regionalnym. Wyniki uśrednione (1-nigdy; 5-bardzo często)

	Poza rodziną				W rodzinie				N
	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	
DOLNOŚLĄSKIE	1,4	1,6	1,6	1,2	1,1	1,2	1,2	1,1	65
KUJAWSKO-POMORSKIE	1,7	1,9	1,9	1,2	1,3	1,3	1,3	1,1	60
LUBELSKIE	1,8	2,0	2,0	1,2	1,3	1,3	1,3	1,1	80
LUBUSKIE	1,8	1,6	2,0	1,2	1,2	1,1	1,2	1,0	20
ŁÓDZKIE	1,8	2,0	1,9	1,2	1,1	1,2	1,2	1,0	60
MAŁOPOLSKIE	1,8	2,1	2,1	1,7	1,6	1,7	1,7	1,7	85
MAZOWIECKIE	1,7	1,8	1,7	1,1	1,1	1,2	1,1	1,0	130
OPOLSKIE	2,1	2,3	2,3	1,4	1,5	1,7	1,5	1,1	40
PODKARPACKIE	1,4	1,7	1,7	1,2	1,2	1,2	1,2	1,1	40
PODLASKIE	1,3	1,6	1,4	1,0	1,1	1,2	1,1	1,0	45
POMORSKIE	1,2	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	40
ŚLĄSKIE	1,6	1,8	1,7	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	130
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1,8	2,0	2,0	1,3	1,7	1,9	1,9	1,4	40
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1,8	1,9	1,9	1,4	1,5	1,4	1,5	1,3	35
WIELKOPOLSKIE	2,3	2,5	2,4	1,9	1,5	1,6	1,6	1,5	75
ZACHODNIOPOMORSKIE	1,8	2,1	2,1	1,1	1,4	1,5	1,5	1,1	55
OGÓLEM (średnia)	1,8	2,0	1,9	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	1000

* % odpowiedzi w obrębie województwa

Ze względu na niewielkie liczebności w obrębie poszczególnych województw porównania te obarczone są jednak błędem pomiaru i należy je traktować ostrożnie. Problem potęguje fakt, że rozkłady odpowiedzi na poszczególne pytania ankiety są silnie skośne –

zdecydowanie przeważają odpowiedzi negatywne („nigdy” i „rzadko”). Zmniejsza to zróżnicowanie wyników i utrudnia wiarygodne stosowanie testów statystycznych.

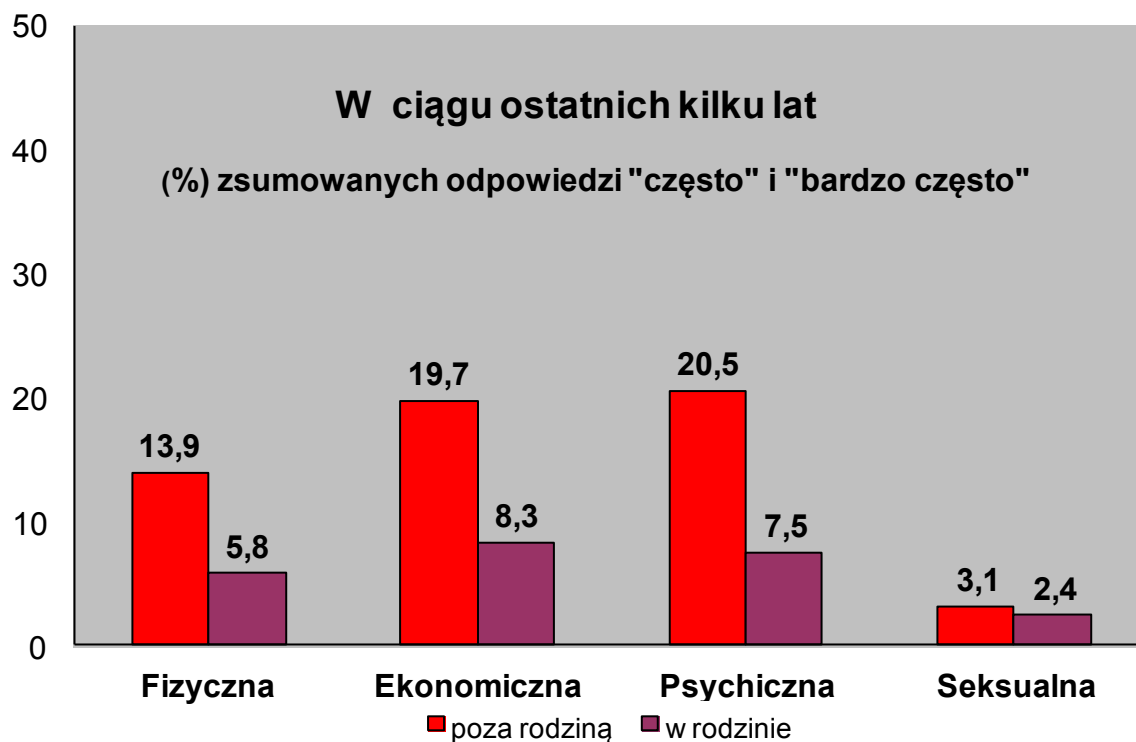
Podsumowując ten fragment analiz można powiedzieć, że istnieją podstawy, by przypuszczać, że mieszkańcy różnych województw różnią się nasileniem dostrzegania stosowania przemocy w rodzinie wobec osób starszych. Dokładne i w pełni wiarygodne oszacowanie takich różnic byłoby możliwe w sytuacji dysponowania bardziej licznymi reprezentatywnymi próbami respondentów z poszczególnych województw.

Co – przy spełnieniu wymogu reprezentatywnego doboru w obrębie województw – przedstawione dane mogłyby oznaczać? Co najmniej dwie rzeczy. Po pierwsze bardziej częste występowanie przemocy w niektórych województwach lub większe percepcyjne wyczulenie („wyostrzony wzrok”) na przemoc w rodzinie mieszkańców niektórych województw. Biorąc pod uwagę wszystkie wyrażone powyżej uwagi i zastrzeżenia, należy przypomnieć, że do przedstawionych w tym rozdziale danych należy podchodzić z wielką ostrożnością.

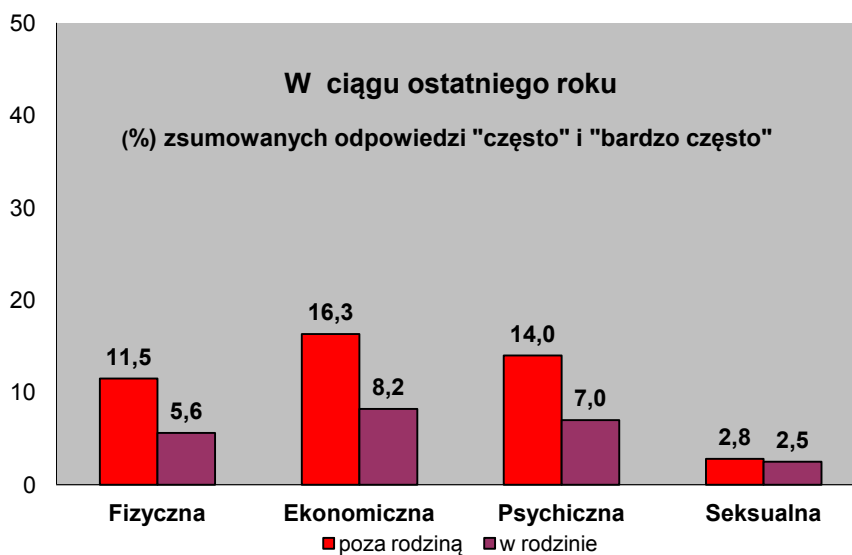
1.2. Porównanie przemocy „poza rodziną” i „w rodzinie”

Uprzednio porównywaliśmy procenty osób relacjonujących występowanie przemocy wobec osób starszych kiedykolwiek, bez względu na jej spostrzeganą częstość. Obecnie przedstawimy procenty osób twierdzących, że poszczególne formy przemocy ujęte globalnie występują często i bardzo często. Jednocześnie dokonamy porównania częstości odpowiedzi respondentów obserwujących przemoc poza swoim środowiskiem rodzinnym i rodzinie. Porównania te przeprowadzimy w odniesieniu do przemocy spostrzeganą w ciągu ostatnich kilku lat oraz w ciągu ostatniego roku. Wyniki przedstawiono na rysunkach 1.2a i 1.2b.

Największy procent respondentów (ponad 20 proc.) utrzymywał, że w ciągu ostatnich lat poza ich rodzinami często i bardzo często występuje wobec osób starszych przemoc psychiczna. Niewiele mniej osób (19,7 proc.) uważało, że często i bardzo często występuje przemoc ekonomiczna. Przemoc ekonomiczna była obserwowana przez największy odsetek respondentów we własnych rodzinach. W obu tych sytuacjach najrzadziej relacjonowana była przemoc seksualna. Można powiedzieć, że częste i bardzo częste akty przemocy obserwowano około dwa i pół razy więcej respondentów poza własną rodziną niż w rodzinie (wyjątkiem była przemoc seksualna).

Rysunek 1.2a Przemoc wobec **Osób Starszych** spostrzegana **Poza Rodziną** i **W Rodzinie** w ciągu ostatnich kilku lat

Rysunek 1.2b Przemoc wobec **Osób Starszych** spostrzegana **Poza Rodziną** i **W Rodzinie** w ciągu ostatniego roku

W przypadku przemocy obserwowanej w ciągu ostatniego roku (rysunek 1.2b) przeważała relacjonowana przemoc ekonomiczna (16,3 proc.), drugie miejsce zajmowała psychiczna (14 proc.), a trzecie fizyczna (11,5 proc.).

Porównując oba wykresy, uwagę zwraca to, że o ile w sytuacji przemocy poza rodziną w ciągu ostatnich kilku lat średni procent deklaracji jest wyższy niż w ciągu ostatniego roku, to w sytuacji przemocy we własnej rodzinie średni procent deklaracji w ciągu ostatnich kilku lat jest niemal identyczny ze średnim procentem deklaracji w ciągu ostatniego roku – odpowiednio 5,83 i 6 proc. (z uwzględnieniem w zasadzie nie różnicującej przemocy seksualnej). Innymi słowy, spadek spostrzeganej przemocy wobec osób starszych w ciągu ostatniego roku dotyczy tylko sytuacji „poza własną rodziną”. Wynik ten wymaga choćby próby wyjaśnienia. Po pierwsze można sądzić, że mamy do czynienia z trafną percepcją i w ciągu ostatniego roku – z jakichś powodów – rzeczywiście spada częstość aktów przemocy wobec osób starszych. Można się także odwołać do wyjaśnienia najprostszego – statystycznego. Otóż, w ciągu kilku lat istnieje więcej możliwości zaobserwowania aktów przemocy niż w ciągu jednego roku. Gdyby jednak taka – odwołująca się do trafności percepcji respondentów – interpretacja była słuszna, należałoby oczekiwać, że w ciągu ostatniego roku relacjonowanych będzie mniej aktów przemocy niż w ciągu kilku lat zarówno w rodzinie, jak i poza rodziną, a tak z jakichś powodów nie jest. Do poruszanych kwestii powrócimy w końcowej części opracowania.

Powyższe konstatacje nasuwają kilka wniosków i wątpliwości. Zgodnie z oczekiwaniami przemoc wobec osób starszych w ciągu ostatnich kilku lat oraz w ciągu ostatniego roku częściej lokowana jest poza własną rodziną niż w niej. Trudno w tym momencie jednoznacznie zinterpretować tę różnicę. Z całą pewnością znaczenie ma wstydlivość tego rodzaju zachowań w rodzinie. Nie wiadomo jednak, czy podawanie bardziej częstego występowania różnych form przemocy wobec osób starszych poza własną rodziną jest wynikiem wnikliwych i trafnych obserwacji rzeczywistości otaczającej respondentów, czy może raczej powielaniem krążących i niesprawdzonych plotek na temat przemocy wobec osób starszych w ogóle. Nasuwać się może wreszcie spekulatywna (bo odwołująca się do psychoanalizy) hipoteza, że wyższy procent przemocy spostrzeganej poza rodziną jest efektem obronnego mechanizmu projekcji – rzutowania na innych nieakceptowanych u siebie stanów rzeczy.

Niezależnie od źródeł omawianych różnic ponownie (bo mówiliśmy o tym po raz pierwszy w roku 2009) możemy mówić o swoistej normie stosowania przemocy wobec osób starszych. Mamy tu na myśli normę nie w znaczeniu preskryptywnym, nakazowym

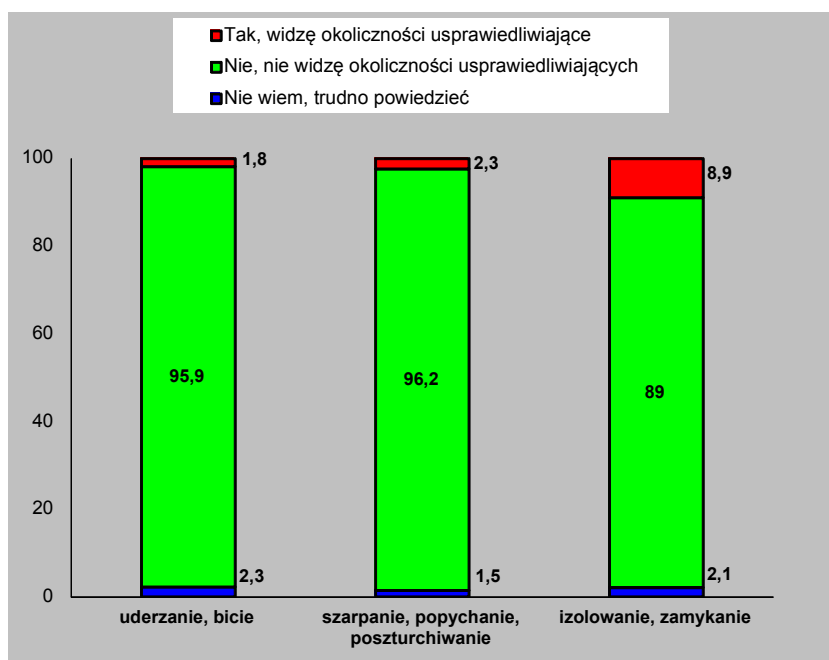
(mówiącą, jak powinno być), a w znaczeniu deskryptywnym, statystycznym (mówiącą, jak zwykle jest). Pamiętajmy, że przemoc wobec osób starszych objęte jest społecznym tabu, normą zakazującą przemocy. Przekonanie kilkunastu proc. społeczeństwa (niekiedy blisko 20), że przemoc w rodzinach wobec osób starszych występuje często lub bardzo często (a pamiętajmy, że obecność niektórych form przemocy w rodzinie relacjonuje około 40 proc.) stanowić może swoistą społeczną diagnozę stanu normalnego mówiącą, że przemoc wobec osób starszych jest czymś zwyczajnym i naturalnym. Trzeba jednak pamiętać, że takiej interpretacji wymyka się stosowanie wobec osób starszych przemocy seksualnej.

Dokładniej przyjrzymy się teraz temu, jak w świadomość społeczną radzi sobie z postulowaną deskryptywną (statystyczną) normą przemocy w rodzinie wobec osób starszych. Pokażemy sygnalizowane na wstępie permissywne postawy wobec przemocy: usprawiedliwianie przemocy oraz obojętność na przemoc.

1.3. Usprawiedliwianie przemocy wobec osób starszych

Kolejnym badanym problemem było usprawiedliwianie form przemocy w rodzinie wobec osób starszych. Respondentom zadaliśmy następujące pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem istnieją okoliczności usprawiedliwiające następujące zachowania wobec osób starszych. Proszę powiedzieć, czy widzi Pan(i) okoliczności usprawiedliwiające, czy ich nie widzi w sytuacji, gdy:” i tu wymieniane były poszczególne formy przemocy fizycznej, ekonomicznej, psychicznej i przemoc seksualna.

a) Przemoc fizyczna

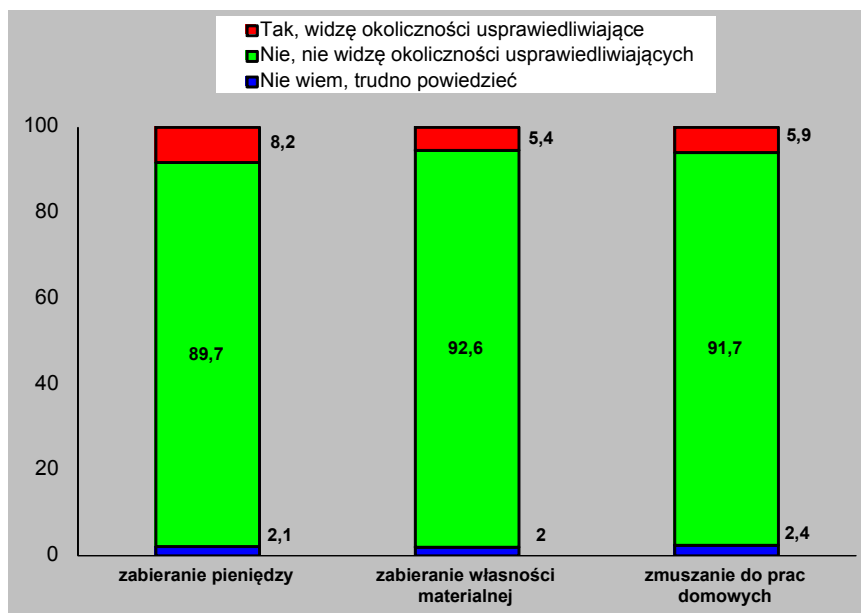

Rysunek 1.3.1 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy **FIZYCZNEJ** (%)

Zdecydowana większość (powyżej 90 proc.) respondentów nie widziała okoliczności usprawiedliwiających dla uderzania i bicia, oraz szarpania i popychania, a większość – dla izolowania i zamykania osób starszych. Uwagę zwraca relatywnie wysoki procent znajdujących usprawiedliwienia dla izolowania i zamykania osób starszych. (8,9 proc.). Może to nasuwać przypuszczenie, że ta forma przemocy fizycznej zdarzać się może częściej niż bezpośrednio deklarują to respondenci. Wstępnie porównując rozkłady odpowiedzi z uzyskanymi w roku 2009 („Przemoc w rodzinie...”, 2009a, s. 22), można dostrzec, że obecnie

więcej było osób znajdujących usprawiedliwienia dla przemocy fizycznej (szczególnie „izolowania i zamykania osób starszych”).

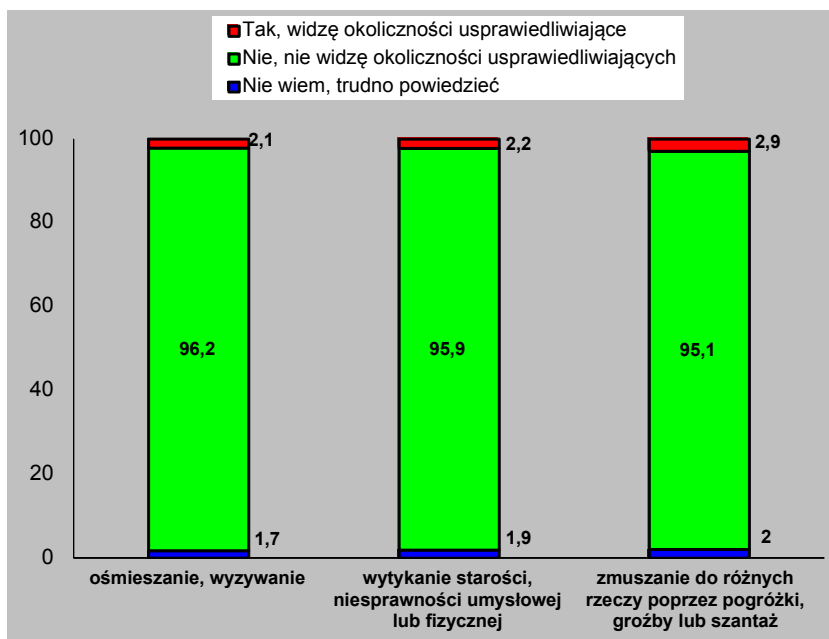
b) Przemoc ekonomiczna

Rysunek 1.3.2 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy **EKONOMICZNEJ** (%)

Przemoc ekonomiczna spotykała się z prawie powszechnym brakiem okoliczności usprawiedliwiających – średnio 91,3 proc. Okazało się, że średnio 6,5 proc. respondentów znajdowało takie usprawiedliwienia przemocy ekonomicznej wobec osób starszych, szczególnie dla „zabierania pieniędzy” (8,2 proc.). Obserwujemy tu ponownie lekki wzrost w porównaniu z rokiem 2009 (por. „Przemoc w rodzinie...”, 2009a, s. 23).

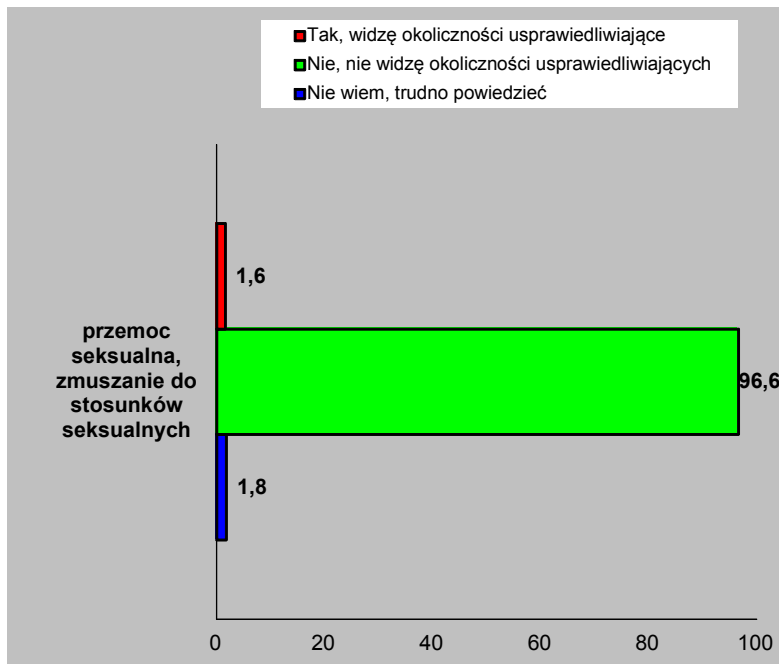
c) Przemoc psychiczna

Rysunek 1.3.3 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy **PSYCHICZNEJ** (%)

Stosowanie przemocy psychicznej w powszechnym mniemaniu nie znajduje usprawiedliwienia (ponad 95 proc.). Odsetki respondentów znajdujących je oraz nie mających w tej sprawie zdania są znikome.

d) Przemoc seksualna

Rysunek 1.3.4 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy **SEKSUALNEJ** (%)

Przemoc seksualna wobec osób starszych nie znajduje usprawiedliwień w oczach respondentów. Po raz kolejny odsetki respondentów znajdujących okoliczności usprawiedliwiające, jak i nie mających zdania, są zdecydowanie niskie. Procent odpowiedzi „Tak widzę okoliczności usprawiedliwiające” w zasadzie mieści się w granicach błędu pomiaru.

Systematyczne porównanie procentowych rozkładów odpowiedzi z roku 2009 i 2015 jest przedstawione w rozdziale 1.7.

1.3.1. Usprawiedliwianie przemocy a położenie w strukturze społecznej

Podobnie jak poprzednio, zbadano czy parametry położenia w strukturze społecznej różnicują postawy wobec usprawiedliwiania stosowania przemocy wobec osób starszych. W tabeli 1.3.1 przedstawiono odsetki respondentów, którzy znaleźli usprawiedliwienie przynajmniej w odniesieniu do jednej z form przemocy (należącej do określonego rodzaju).

Na wstępie po raz kolejny odnotujemy, że globalny procent osób znajdujących przynajmniej jedno usprawiedliwienie stosowania przemocy wobec osób starszych (przedstawiony w ostatnim wierszu tabeli 1.3.1) ponownie jest wyższy niż zaobserwowany w z roku 2009 (por. „Przemoc w rodzinie...”, 2009a, s. 27).

Przedstawione wielkości procentowe są niskie, a różnice między przedstawionymi wartościami liczbowymi są nieznaczne, jednak dają się zaobserwować pewne interesujące tendencje. Okazało się, że:

- wśród różnych grup wiekowych najwięcej usprawiedliwiających wszystkie rodzaje przemocy wobec osób starszych to przedział 40-49 lat; jak można sądzić są to osoby, które mają rodziców (teściów) w podeszłym wieku,
- wśród osób z wykształceniem wyższym jest najmniejszy, a wśród osób z wykształceniem podstawowym lub zasadniczym zawodowym największy procent usprawiedliwiających przemoc fizyczną, ekonomiczną i psychiczną,
- wśród wdowców/wdów znajduje się najmniej osób usprawiedliwiających stosowanie przemocy fizycznej, ekonomicznej i seksualnej,
- wśród osób rozwiedzionych (lub żyjących w separacji) jest najwyższy procent usprawiedliwiających wszystkie rodzaje przemocy,
- wśród osób posiadających najbardziej liczne rodziny jest największy odsetek usprawiedliwiających stosowanie przemocy fizycznej, ekonomicznej i psychologicznej,
- największy procent usprawiedliwiających stosowanie przemocy fizycznej, ekonomicznej i psychicznej występuje wśród osób osiągających dochody niskie (choć nie najniższe) – od 1 tys. do 1,6 tys. zł,
- wśród osób mieszkających w większych miastach (>50 tys. do 200 tys. mieszkańców) są największe odsetki usprawiedliwiających stosowanie przemocy fizycznej, ekonomicznej i psychicznej.

Najbardziej ogólnym wnioskiem z przedstawionych analiz może być stwierdzenie, że usprawiedliwianiu przemocy wobec osób starszych zdaje się sprzyjać niski status społeczno-ekonomiczny (niskie wykształcenie i dochody).

Tabela 1.3.1 Usprawiedliwianie przemocy a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne. (%) respondentów, którzy przynajmniej raz wybrali odpowiedź „Tak, widzę okoliczności usprawiedliwiające”

	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	N
PLEĆ					
Kobieta	10,1	10,1	4,4	1,1	524
Mężczyzna	12,4	13,9	5,7	2,1	476
WIEK					
18 – 24 lat	10,5	14,9	4,4	1,8	114
25 – 29 lat	11,1	11,1	5,1	2,0	99
30 – 39 lat	11,7	12,2	5,6	1,0	196
40 – 49 lat	12,2	13,5	5,8	3,2	156
50 – 59 lat	11,5	12,1	4,0	0,6	174
powyżej 60 lat	10,3	9,6	5,0	1,5	261
WYKSZTAŁCENIE					
Podstawowe	14,9	16,4	7,0	1,0	201
Zawodowe	15,7	13,8	6,5	2,7	261
Średnie	6,8	10,1	3,3	0,9	337
Wyższe	9,0	8,0	4,0	2,0	201
STAN CYWILNY					
Kawaler/panna	12,7	15,6	3,9	2,0	205
Mieszkający(a) z partnerką(em)	12,3	11,0	1,4	0,0	73
Żonaty/zamężna	11,3	10,8	5,7	1,8	595
Rozwiedziony(a)/ w separacji	14,6	17,1	7,3	2,4	41
Wdowiec/wdowa	4,7	9,3	4,7	0,0	86
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.					
1	10,2	10,2	5,5	3,1	128
2	10,5	10,2	4,6	1,6	372
3	11,2	10,8	4,0	,8	251
4 i więcej	12,9	16,5	6,4	1,6	249
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA					
do 1 tys. zł	7,6	8,8	2,9	1,8	81
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	14,8	22,2	9,9	1,2	200
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	12,0	12,0	6,0	0,0	146
> 2 tys. do 3 tys. zł	13,7	11,0	4,1	1,4	179
> 3 tys. zł	12,8	13,4	6,7	2,8	53
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.					
wieś	13,0	14,5	5,3	1,7	415
miasto do 50 tys.	8,7	8,7	3,9	1,3	230
miasto > 50 tys. do 200 tys.	16,1	12,3	6,5	,6	155
miasto > 200 tys.	6,5	10,0	4,5	2,5	200
OGÓLEM (%)	11,2	11,9	5	1,6	1000

1.3.2. Usprawiedliwane przemocy a region Polski

Zbadano również jak często respondenci znajdują przynajmniej raz usprawiedliwienie dla stosowania przemocy w rodzinie wobec osób starszych w poszczególnych województwach. Odpowiednie zestawienie przedstawiono w tabeli 1.3.2.

Tabela 1.3.2 Usprawiedliwianie przemocy w podziale regionalnym. (%) respondentów, którzy przynajmniej raz wybrali odpowiedź „*Tak, widzę okoliczności usprawiedliwiające*”

	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	N
DOLNOŚLĄSKIE	9,2	10,8	7,7	7,7	65
KUJAWSKO-POMORSKIE	5,0	3,3	0,0	0,0	60
LUBELSKIE	18,8	18,8	8,8	1,3	80
LUBUSKIE	30,0	20,0	5,0	0,0	20
ŁÓDZKIE	10,0	13,3	6,7	0,0	60
MAŁOPOLSKIE	12,9	9,4	7,1	3,5	85
MAZOWIECKIE	10,8	16,2	1,5	0,0	130
OPOLSKIE	17,5	10,0	7,5	0,0	40
PODKARPACKIE	12,5	12,5	2,5	5,0	40
PODLASKIE	0,0	4,4	2,2	0,0	45
POMORSKIE	5,0	7,5	2,5	0,0	40
ŚLĄSKIE	9,2	8,5	4,6	1,5	130
ŚWIĘTOKRZYSKIE	17,5	17,5	12,5	2,5	40
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	14,3	14,3	2,9	0,0	35
WIELKOPOLSKIE	8,0	9,3	2,7	2,7	75
ZACHODNIOPOMORSKIE	12,7	18,2	9,1	0,0	55
OGÓLEM (%)	11,2	11,9	5	1,6	1000

* % odpowiedzi w obrębie województwa

Okazuje się, że najwięcej osób uzasadniających przemoc fizyczną było w województwach świętokrzyskim i pomorskim, zaś najmniej w łódzkim, małopolskim, mazowieckim i lubelskim. Uzasadnienia dla stosowania przemocy ekonomicznej najwięcej osób znajdowało w województwach świętokrzyskim, dolnośląskim i pomorskim, zaś najmniej (0 proc.) w lubuskim i podlaskim. Przemoc psychiczna była uzasadniana przez największy odsetek respondentów w województwach świętokrzyskim, wielkopolskim i zachodniopomorskim, a przez najmniejszy (0 proc) w lubuskim, łódzkim, podkarpackim, podlaskim i warmińsko-mazurskim. Okazało się wreszcie, że osoby znajdujące uzasadnienia

dla stosowania przemocy seksualnej mieszkają w trzech województwach: wielkopolskim, mazowieckim i zachodniopomorskim.

Na podstawie przedstawionego zestawienia trudno wskazać województwa, w których stosowanie przemocy wobec osób starszych było uzasadnione przez największą liczbę mieszkańców. Pod względem uzasadniania przemocy fizycznej i ekonomicznej zdecydowanie „przodują” województwa świętokrzyskie i pomorskie, zaś pod względem uzasadniania przemocy psychicznej i seksualnej województwa wielkopolskie i zachodniopolskie; pod względem uzasadniania przemocy psychicznej pierwszą lokatę zajmuje województwo świętokrzyskie. Najmniej osób skłonnych do uzasadniania przemocy wobec osób starszych (systematyczne 0 proc.) znajdujemy w województwach lubuskim i podlaskim.

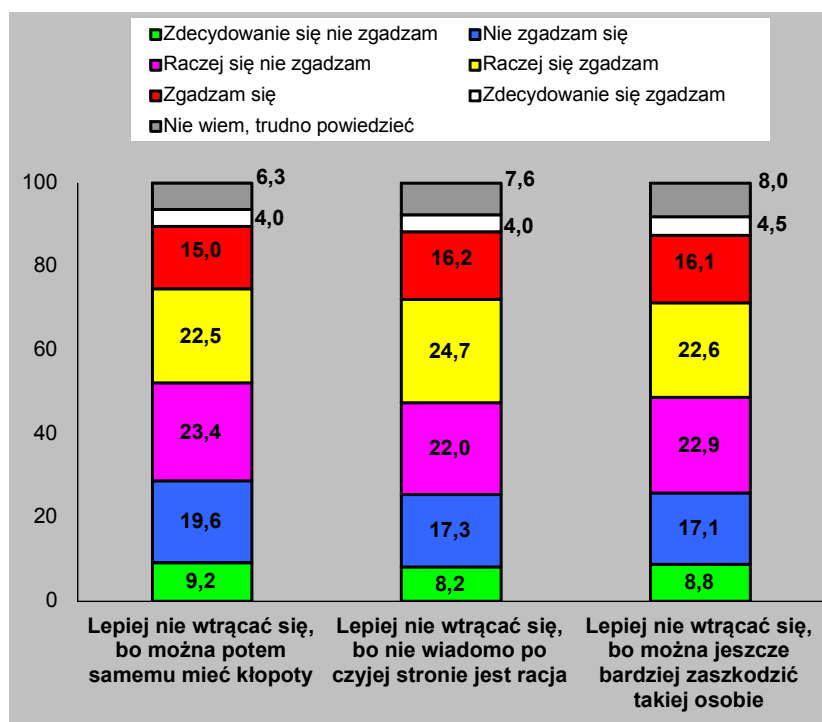
Trudno wskazać jednoznaczną psychologiczną interpretację nasilenia dostrzegania okoliczności usprawiedliwiających dla stosowania przemocy wobec osób starszych. Teoria dysonansu poznawczego L. Festingera pozwala oczekiwać, że liczba usprawiedliwień jest funkcją liczby zachowań usprawiedliwianych. Nie odważamy się jednak formułować wniosku, że we wskazanych powyżej województwach zachodzi do największej liczby aktów przemocy.

Jeszcze trudniej psychologicznie zinterpretować niedostrzeganie żadnych okoliczności usprawiedliwiających stosowania przemocy. Naiwnością byłoby przypuszczenie, że ich brak wynika jedynie z braku samych aktów przemocy, tym bardziej, że wiemy, iż mieszkańcy wszystkich województw relacjonują istnienie takich aktów. Może być to skutkiem skrajnego rygoryzmu moralnego, ale także znacznego nasilenia potrzeby aprobaty społecznej lub chęci przypodobania się ankieterowi.

1.4. Obojętność na przemoc wobec osób starszych

Jednym z przedmiotów zainteresowania w zrealizowanym badaniu były zachowania podejmowane przez świadków przemocy. Badano jednak także uzasadnienia możliwego braku reakcji na przemoc wobec osób starszych. Pytanie brzmiało następująco: *„Często zdarza się tak, że ludzie nie reagują na przemoc wobec osób starszych. Można to uzasadniać na różne sposoby. W jak dużym stopniu zgadza się Pan(i) z następującymi uzasadnieniami?”* Respondent mógł się zgodzić lub nie zgodzić z następującymi stwierdzeniami:

- 1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty.
- 2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja.
- 3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie.

Rysunek 1.4 Uzasadnianie **OBOJĘTNOŚCI** na przemoc wobec **Osób Starszych** (%)

Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na rysunku 1.4. Ze stwierdzeniem pierwszym zgadzało się (od „raczej” po „zdecydowanie”) 41,5 proc., z drugim 44,9 proc. a z trzecim 43,6 proc. respondentów. Okazało się, że dla respondentów nieco bardziej przekonujący był argument drugi. Przedstawione procenty są zbliżone do siebie, co może sugerować, że argumenty odwołujące się do interesów ofiary i interesów świadka przemocy, oraz do niepewności po czyjej stronie może być racja są przekonujące w podobnym stopniu. Z tego powodu w niniejszym paragrafie używamy kategorii obojętność na przemoc. O tym, że omawiane pytania mogą być traktowane jako wskaźniki jednorodnego zjawiska interpretowanego jako obojętność, przekonują analizy przedstawione w dalszej części opracowania (zob. rozdz. 3). Układ procentowych rozkładów odpowiedzi na poszczególne pytania był zbliżony do uzyskanego w roku 2009 (zob. „Przemoc w rodzinie...”, s. 30).

Na uwagę zasługuje fakt, że z każdym z prezentowanych stwierdzeń nie zgadzało się, około 50 proc. respondentów. Trudno rozstrzygnąć, czy są to procenty osób uważających, że

należy reagować na przemoc (wtrącać się), czy też procenty osób także obojętnych, do których jednak nie przemawiały przedstawione argumenty. Wyniki przedstawione w dalszej części, dotyczące reakcji na przemoc, nie przekonują, że deklarowana niezgoda na obojętność jest wyrazem tylko i wyłącznie rygoryzmu moralnego respondentów.

1.4.1. Obojętność na przemoc a położenie w strukturze społecznej

Podobnie jak uprzednio, zbadano czy osoby o różnych parametrach umiejscowienia w strukturze społecznej różnią się nasileniem obojętności na przemoc wobec osób starszych. Wyniki przedstawiono w tabeli 1.4.1. Ponownie posłużono się wskaźnikiem numerycznym w ten sposób, że poszczególnym odpowiedziom przyporządkowano wartości liczbowe (od „1” - zdecydowanie się nie zgadzam, do „6” - zdecydowanie się zgadzam). Wyższej wartości liczbowej odpowiada większe nasilenie obojętności.

Okazało się, że wartości w poszczególnych celach tabeli są zbliżone do siebie i oscylują wokół teoretycznej średniej ($M=3,5$). Daje się jednak zaobserwować kilka różnic:

- wskaźniki obojętności na przemoc wobec osób starszych były nieco większe wśród mężczyzn niż wśród kobiet,
- osoby z wyższym wykształceniem były wyraźnie mniej obojętne na przemoc,
- mniej obojętne były też osoby żyjące w tzw. wolnych związkach oraz wdowcy/wdowy,
- bardziej obojętne były osoby osiągające najniższe dochody, a mniej obojętne osoby osiągające dochody najwyższe.

Podobnie jak w przypadku usprawiedliwiania przemocy daje się zauważyć rolę podstawowych wyznaczników statusu ekonomiczno-społecznego. Większe nasilenie obojętności dało się zaobserwować wśród osób o niższym statusie – osiągających niższe dochody i mniej wykształconych.

Tabela 1.4.1 Obojętność na przemoc a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne.
Wyniki uśrednione (1-zdecydowanie się nie zgadzam; 6- zdecydowanie się zgadzam)

- (1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty
 (2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja
 (3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie

	(1)	(2)	(3)	N
PLEĆ				
Kobieta	3,2	3,3	3,3	524
Mężczyzna	3,4	3,5	3,5	476
WIEK				
18 – 24 lat	3,2	3,3	3,3	114
25 – 29 lat	3,2	3,4	3,4	99
30 – 39 lat	3,3	3,5	3,4	196
40 – 49 lat	3,3	3,3	3,3	156
50 – 59 lat	3,4	3,4	3,4	174
powyżej 60 lat	3,3	3,4	3,3	261
WYKSZTAŁCENIE				
Podstawowe	3,5	3,6	3,5	201
Zawodowe	3,4	3,5	3,5	261
Średnie	3,2	3,4	3,4	337
Wyższe	3,0	3,1	3,1	201
STAN CYWILNY				
Kawaler/panna	3,4	3,5	3,4	205
Mieszkający(a) z partnerką(em)	3,1	3,2	3,2	73
Żonaty/zamężna	3,3	3,4	3,4	595
Rozwiedziony(a)/ w separacji	3,7	3,6	3,5	41
Wdowiec/wdowa	3,0	3,2	3,1	86
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.				
1	3,3	3,4	3,2	128
2	3,3	3,4	3,5	372
3	3,2	3,2	3,2	251
4 i więcej	3,3	3,5	3,4	249
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA				
do 1 tys. zł	3,5	3,8	3,6	81
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	3,3	3,4	3,3	200
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	3,3	3,3	3,3	146
> 2 tys. do 3 tys. zł	3,3	3,4	3,4	179
> 3 tys. zł	2,9	3,1	3,2	53
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.				
wieś	3,4	3,5	3,4	415
miasto do 50 tys.	3,2	3,3	3,2	230
miasto > 50 tys. do 200 tys.	3,3	3,3	3,4	155
miasto > 200 tys.	3,2	3,4	3,4	200
OGÓŁEM (średnia)	3,3	3,4	3,4	1000

1.4.2. Obojętność na przemoc a region Polski

Liczbowe wskaźniki obojętności na przemoc wobec osób starszych analizowano także w podziale na województwa. Szczegółowe wyniki zawiera tabela 1.4.2.

Największa obojętność na przemoc wobec osób starszych dała się zaobserwować w województwach podlaskim, pomorskim oraz podkarpackim. W najmniejszym stopniu występowała w województwach zachodnio-pomorskim i opolskim. Podobnie jak uprzednio należy zastrzec, że zaobserwowane różnice nie są znaczne, zaś liczebności próby w poszczególnych województwach są relatywnie niewielkie. Trzeba też pamiętać o wszystkich zastrzeżeniach przedstawionych w rozdziale 1.1.2 i do przedstawionych danych podchodzić z ostrożnością.

Tabela 1.4.2 Obojętność na przemoc w podziale regionalnym. Wyniki uśrednione
(1-zdecydowanie się nie zgadzam; 6- zdecydowanie się zgadzam)

- (1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty
- (2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja
- (3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie

	(1)	(2)	(3)	N
DOLNOŚLĄSKIE	3,2	3,3	3,5	65
KUJAWSKO-POMORSKIE	3,5	3,7	3,6	60
LUBELSKIE	3,2	3,3	3,2	80
LUBUSKIE	3,5	3,5	3,3	20
ŁÓDZKIE	3,1	3,2	3,2	60
MAŁOPOLSKIE	3,2	3,4	3,7	85
MAZOWIECKIE	3,4	3,5	3,4	130
OPOLSKIE	3,1	3,0	3,1	40
PODKARPACKIE	3,7	3,8	3,4	40
PODLASKIE	3,8	3,8	4,0	45
POMORSKIE	3,6	3,7	3,6	40
ŚLĄSKIE	3,1	3,2	3,1	130
ŚWIĘTOKRZYSKIE	3,4	3,7	3,4	40
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	3,3	3,4	3,5	35
WIELKOPOLSKIE	3,1	3,3	3,3	75
ZACHODNIOPOMORSKIE	2,9	2,8	2,8	55
OGÓLEM (średnia)	3,3	3,4	3,4	1000

* % odpowiedzi w obrębie województwa

1.5. Sprawcy przemocy wobec osób starszych

Zadawaliśmy także pytanie o to, kto według rozeznania respondenta poza ich rodziną i w ich rodzinie najczęściej jest sprawcą przemocy wobec osób starszych. Respondenci mogli wskazać kilka osób z przedstawianej im listy. Wyniki przedstawiono w tabeli 1.5.1.

Tabela 1.5.1 Sprawcy przemocy wobec Osób Starszych

	Poza Rodziną (N=597)		W Rodzinie (N=301)	
	%	N	%	N
Syn	43,4	259	34,6	104
Zięć	29,1	174	21,6	65
Mąż/Partner	26,0	155	19,6	59
Córka	25,5	152	21,9	66
Synowa	21,8	130	18,9	57
Ojczym	9,5	57	8,0	24
Żona/Partnerka	7,7	46	5,6	17
Ojciec	5,2	31	11,3	34
Brat	4,7	28	7,3	22
Macocho	4,9	29	4,3	13
Szwagier	3,9	23	3,3	10
Matka	3,0	18	4,0	12
Teściowa	2,7	16	3,7	11
Dziadek	2,3	14	3,3	10
Wnuki	2,2	13	1,3	4
Teść	1,5	9	3,0	9
Szwagierka	1,5	9	1,3	4
Siostra	1,3	8	4,7	14
Babcia	1,3	8	1,3	4
Inna osoba	0,7	4	1,0	3
Nie wiem	16,1	96	17,9	54

* odpowiedzi nie sumują się do 100% ponieważ respondent mógł wybrać kilka odpowiedzi

Okazało się, że ranking wskazań poza rodziną i w rodzinie są bardzo podobne. Najwięcej wskazań uzyskali mężczyźni na dodatek bliscy osobie starszej, ofierze przemocy.

Na obu listach zdecydowanie pierwsze miejsce zajmuje „syn” (odpowiednio – 43,4 i 34,6 proc. wskazań). W dalszej kolejności „zięć” (29,1 i 21,6 proc.) i mąż/partner (26 i 19,6 proc.). Wśród kobiet poza rodziną i w rodzinie najczęściej wskazywana była córka (odpowiednio – 25,5 i 21,9 proc.), a dalszej kolejności synowa (21,8 i 18,9 proc.).

Pewne wątpliwości czy niejasności dotyczące omawianych deklaracji mogą budzić odsetki odpowiedzi „nie wiem”. W przypadku przemocy w rodzinie było 16,1 proc, a poza rodziną – blisko 18 proc. takich odpowiedzi. Respondenci mogli wskazać kilka osób, co wyklucza udzielanie odpowiedzi „nie wiem” w sytuacjach, gdy mogło dochodzić do grupowych aktów przemocy. Można sądzić, że dla kilkunastu procent respondentów znane im fakty przemocy wobec osób starszych mają „nieznanych sprawców”.

1.6. Reakcje na przemoc. Interwencje i ocena ich skuteczności.

Jak wspomniano powyżej w centrum zainteresowania projektu badawczego były reakcje na przemoc. W związku z tym respondentom, którzy uprzednio deklarowali, że spotkali się ze stosowaniem przemocy zadano pytanie, czy i jak na nią reagowali. Dano im cztery możliwości odpowiedzi. Interesowało nas, po pierwsze, czy w ogóle w jakiś sposób interweniowali, czy też nie. Po drugie, pytaliśmy o formę interwencji. Respondentom przedstawiono następujące możliwości:

- nie, nie interweniowałem
- tak, interweniowałem(am) osobiście,
- tak, powiadamiałem(am) o tym innych (np. rodzinę, sąsiadów, znajomych),
- tak, powiadomiłem(am) odpowiednie służby.

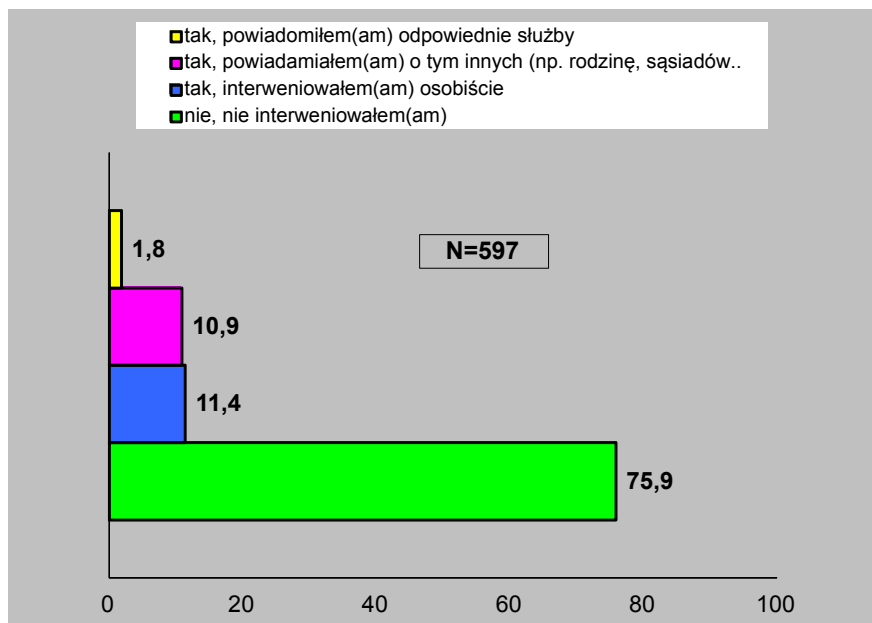
Osoby, które deklarowały, że wybrały ostatnią możliwość, pytano kogo powiadomiły:

- Policję,
- ochronę zdrowia,
- pomoc społeczną,
- oświatę,
- gminną komisję rozwiązywania problemów alkoholowych,
- inną instytucję.

W kolejnym pytaniu prosiliśmy o ocenę skuteczności własnej interwencji i odpowiednich służb.

a) poza rodziną

Przypomnijmy, że 40,3% (N=403) respondentów nigdy nie spotkało się z przemocą wobec osób starszych w swoim otoczeniu poza rodziną, zaś 59,7% (N=597) przynajmniej raz zadeklarowało, że się z nią spotkało. Wobec tego w przedstawionych niżej analizach odwołujemy się do danych pochodzących od 597 respondentów. Wyniki przedstawiono na rysunku 1.6.1.

Rysunek 1.6.1. Interwencja w przypadku przemocy wobec **Osób Starszych** obserwowanej **Poza Rodziną** (%)

Okazało się, że ponad 75 proc. którzy spotkali się z przemocą wobec osób starszych poza własną rodziną nie podejmowało żadnej interwencji. Spośród tych, którzy interweniowali większość stanowili ci, którzy podjęli interwencję osobiście. Jedynie 11 respondentów (1,8 proc.) powiadomiło odpowiednie instytucję. W związku z tym, że dwóch respondentów powiadomiło więcej niż jedną instytucję, odnotowaliśmy 14 powiadomień

Mimo, że tak małe liczebności stawiają pod znakiem zapytania prawomocność jakichkolwiek uogólnień, pokazemy dalsze zestawienia wyników. Odpowiedzi respondentów, którzy stwierdzili, że powiadomili odpowiednie służby, przedstawiono w tabeli 1.6.1.

Tabela 1.6.1 Interwencja instytucjonalna i ocena jej skuteczności

	Kogo powiadomił(a)?	Ocena skuteczności interwencji			
		(1)	(2)	(3)	(4)
POLICJA	8	1	5	1	1
OCHRONA ZDROWIA	-	-	-	-	-
POMOC SPOŁECZNA	5	-	2	3	-
OŚWIATA	-	-	-	-	-
GMINNA KOMISJA ROZW. PROBLEMÓW ALKOHOL.	1	-	1	-	-
INNA INSTYTUCJA	-	-	-	-	-
Liczebność powiadomień ogółem	14	1	8	4	1

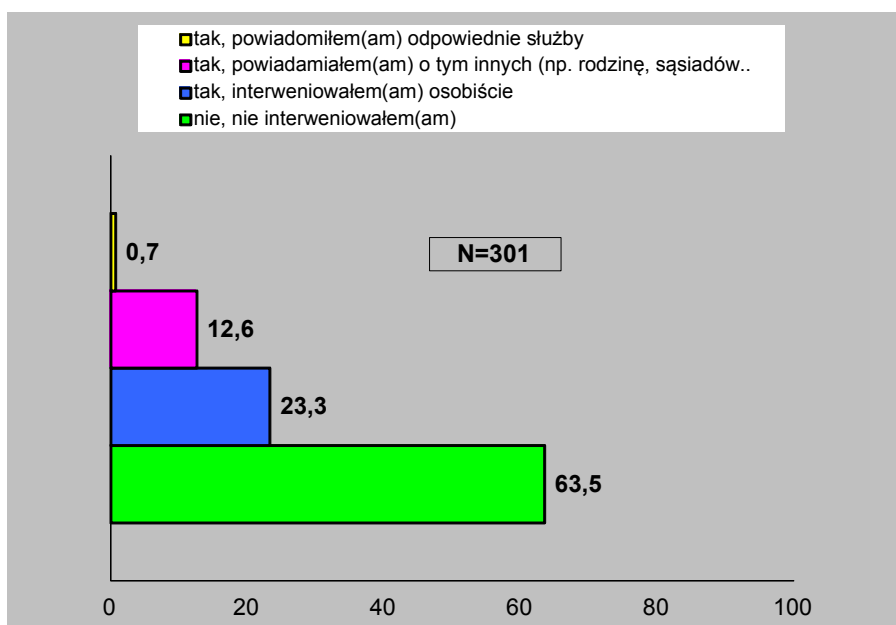
- (1) była(y) bezskuteczna(e), praktycznie nie odniosła(y) pożądanego skutku
 (2) odpowiednie służby zareagowały, ale praktycznie nic się nie zmieniło
 (3) odpowiednie służby podjęły odpowiednie działania i położyły kres przemocy
 (4) spotkałem(am) się z wrogością ze strony sprawców lub ich bliskich

Jak widać w tabeli 1.6.1, nikt z respondentów nie zwrócił się do ochrony zdrowia, ani do instytucji oświatowych. Nie wskazano także „innych” służb i instytucji. Ponad połowa interwencji skierowana była do Policji, a w pięciu przypadkach do pomocy społecznej. Oceny skuteczności podjętych interwencji nie napawają nadmiernym optymizmem. W czterech przypadkach relacjonowano „położenie kres przemocy”, jednak dwukrotnie więcej relacjonowano sytuacji, w których podjęte interwencje instytucjonalne nie przyniosły żadnych skutków.

Osobom, które powiadomiły którąś ze służb zadawano pytanie: „Czy podczas zgłoszenia była wszczynana procedura „Niebieskie Karty”?”. Spośród 11 osób które zawiadomiły jakąś służbę trzy osoby wiedziały o tym, że wszczęta została procedura „Niebieskie Karty”. Utrzymywały, że procedurę wszczęła policja. Tylko jedna z tych osób stwierdziła, że wie, iż po wypełnieniu formularza „Niebieskiej Karty” sprawą zajął się zespół interdyscyplinarny czy grupa robocza. Nie potrafiła jednak nic więcej powiedzieć o tych działaniach.

b) w rodzinie

Z wcześniej przedstawionych rozkładów częstości wynika, że 69,9 proc (N=699) respondentów nigdy nie spotkało się z przemocą wobec osób starszych we własnej rodzinie, a 30,1 proc. (N=301) przynajmniej raz zadeklarowało, że się z nią spotkało. W dalszych zestawieniach opieramy się na odpowiedziach 301 respondentów. Odpowiedzi na pytanie o reakcje na przemoc przedstawiono na rysunku 1.6.2.

Rysunek 1.6.2. Interwencja w przypadku przemyocy wobec **Osób Starszych** obserwowanej **W Rodzinie** (%)

Przemoc we własnej rodzinie nie spotkała się z żadną reakcją w przypadku ponad 63 proc. relacji respondentów. Ponad 23 proc. interweniowało osobiście, a 12,6 proc. powiadomiło znajomych lub rodzinę. U odpowiednich służb interweniowało dwóch respondentów. Aby sprostać wymogom stawianym przed raportem, ich odpowiedzi na dalsze pytania przedstawiono w tabeli 1.6.2 Osoby te deklarowały, że powiadomiły policję, jednak skuteczność swoich interwencji oceniły zdecydowanie negatywnie.

Tabela 1.6.2 Interwencja instytucjonalna i ocena jej skuteczności

	Kogo powiadomił(a)?	Ocena skuteczności interwencji			
		(1)	(2)	(3)	(4)
POLICJA	2	2	-	-	-
OCHRONA ZDROWIA	-	-	-	-	-
POMOC SPOŁECZNA	-	-	-	-	-
OŚWIATA	-	-	-	-	-
GMINNA KOMISJA ROZW. PROBLEMÓW ALKOHOL.	-	-	-	-	-
INNA INSTYTUCJA	-	-	-	-	-
Liczebność powiadomień ogółem	-	2	-	-	-

- (1) była(y) bezskuteczna(e), praktycznie nie odniosła(y) pożądanego skutku
- (2) odpowiednie służby zareagowały, ale praktycznie nic się nie zmieniło
- (3) odpowiednie służby podjęły odpowiednie działania i położyły kres przemocy
- (4) spotkałem(am) się z wrogością ze strony sprawców lub ich bliskich

Podobnie jak poprzednio osobom, które powiadomiły którąś ze służb, zadawano pytanie: „Czy podczas zgłoszenia była wszczynana procedura „Niebieskie Karty”?” Spośród dwóch osób które zawiadomiły Policję jedna stwierdziła, że nie wie, czy wszczęta została procedura „Niebieskie Karty”, a jedna stwierdziła, że procedura nie została wszczęta. W tej sytuacji pytanie o ocenę dalszych działań instytucjonalnych było bezprzedmiotowe.

1.7. Porównanie wyników w latach 2009 i 2015

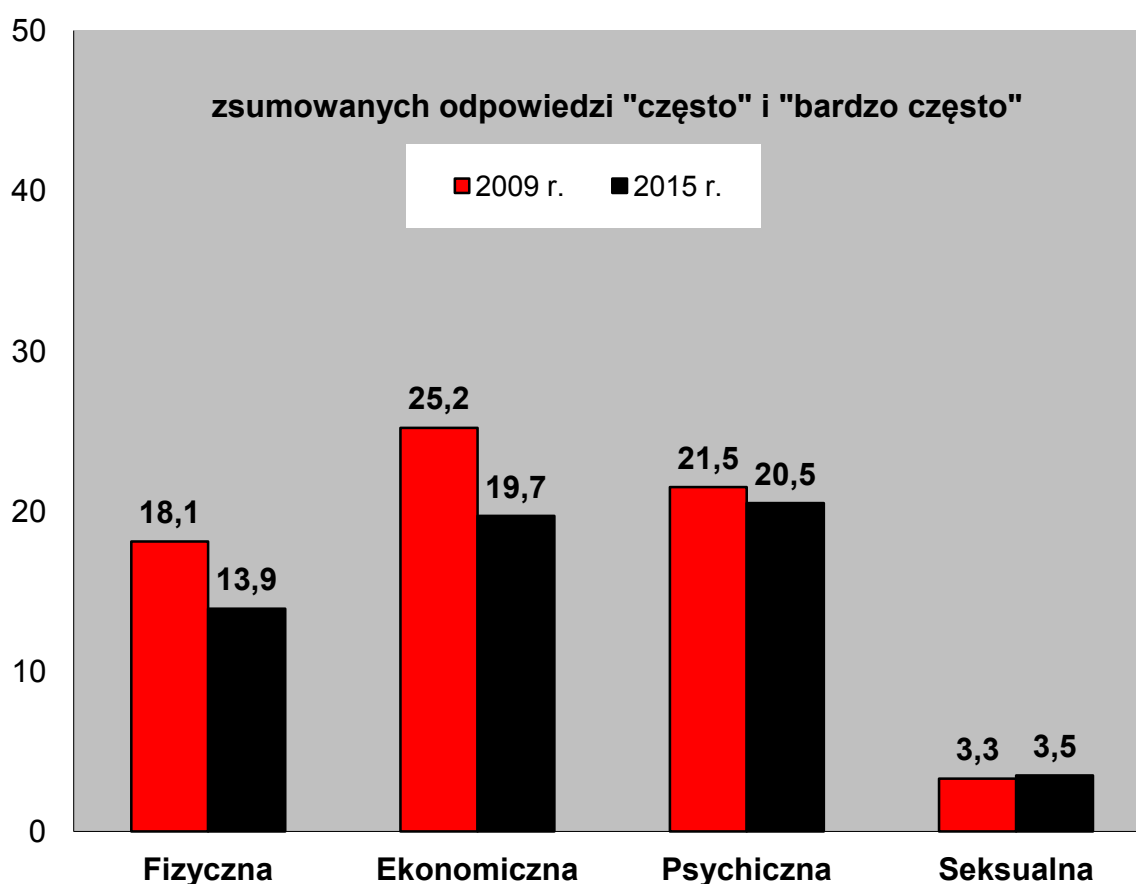
Jak wspomniano we Wstępie relacjonowane badanie w znacznej mierze stanowi replikację badania zrealizowanego na próbie ogólnopolskiej w roku 2009. Celem tego przedsięwzięcia – oprócz ponownej diagnozy stanu faktycznego – było także dokonanie porównań stanów zarejestrowanych w dwóch punktach czasowych. Postaramy się teraz powiedzieć, czy obraz spostrzeganej przemocy wobec osób starszych uległ zmianie na przestrzeni ostatnich sześciu lat.

Poniżej przedstawimy porównania rozmiarów spostrzeganej przemocy wobec osób starszych (poza rodziną i w rodzinie).

1.7.1. Spostrzegana przemoc wobec osób starszych

Przypomnijmy, że w roku 2009 nie zadawano pytania o przemoc w ciągu ostatniego roku, wobec czego uwzględnione mogły być jedynie odpowiedzi na pytania dotyczące przemocy w ciągu ostatnich kilku lat.

Na rysunku 1.7.1a przedstawiono porównania nasilenia rozmiarów spostrzeganej przemocy poza własną rodziną – procentów udzielających odpowiedzi „często” i „bardzo często”) – w latach 2009 i 2015.

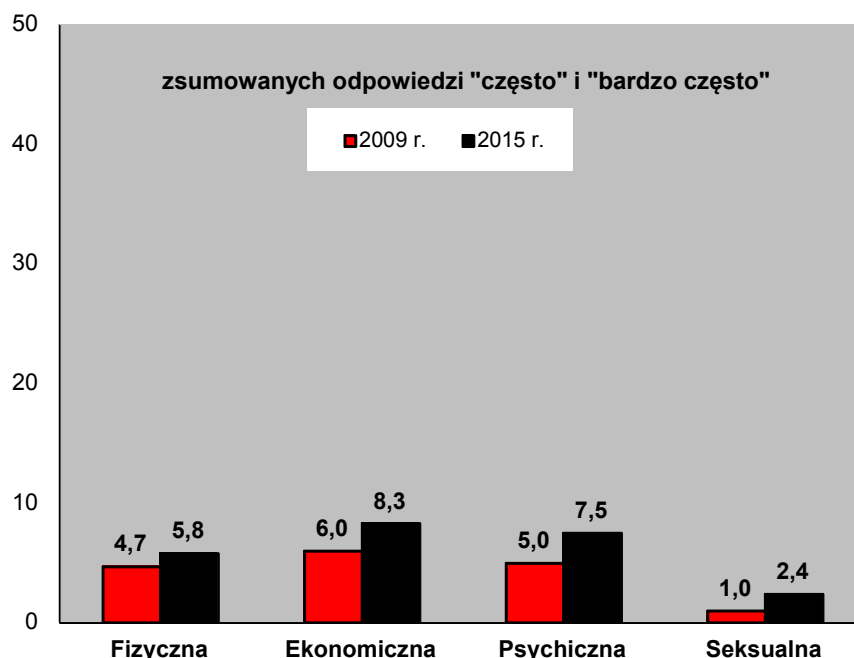

Rysunek 1.7.1a Przemoc wobec **Osób Starszych** spostrzegana **Poza Rodziną** w ciągu **ostatnich kilku lat**. Porównanie w latach **2009** i **2015**

W celu sprawdzenia, czy widoczne różnice są istotne statystycznie posłużono się testem χ^2 . Jak wspomnieliśmy we „Wstępie”, test ten polega na porównywaniu zaobserwowanego (empirycznego) rozkładu zmiennej z rozkładem teoretycznym. Okazało się, że w roku 2015 istotnie statystycznie niższe (w porównaniu z rokiem 2009) było nasilenie spostrzeganej przemocy fizycznej ($\chi^2 = 6,56$, $df = 1$, $p < 0,01$) i ekonomicznej ($\chi^2 = 8,69$,

df = 1, p < 0,005). Nieistotne statystycznie okazały się różnice dla przemocy psychicznej i seksualnej.

Analogiczne analizy przeprowadzono dla przemocy spostrzeganej w rodzinie. Wyniki procentowe przedstawia rysunek 1.7.1b.

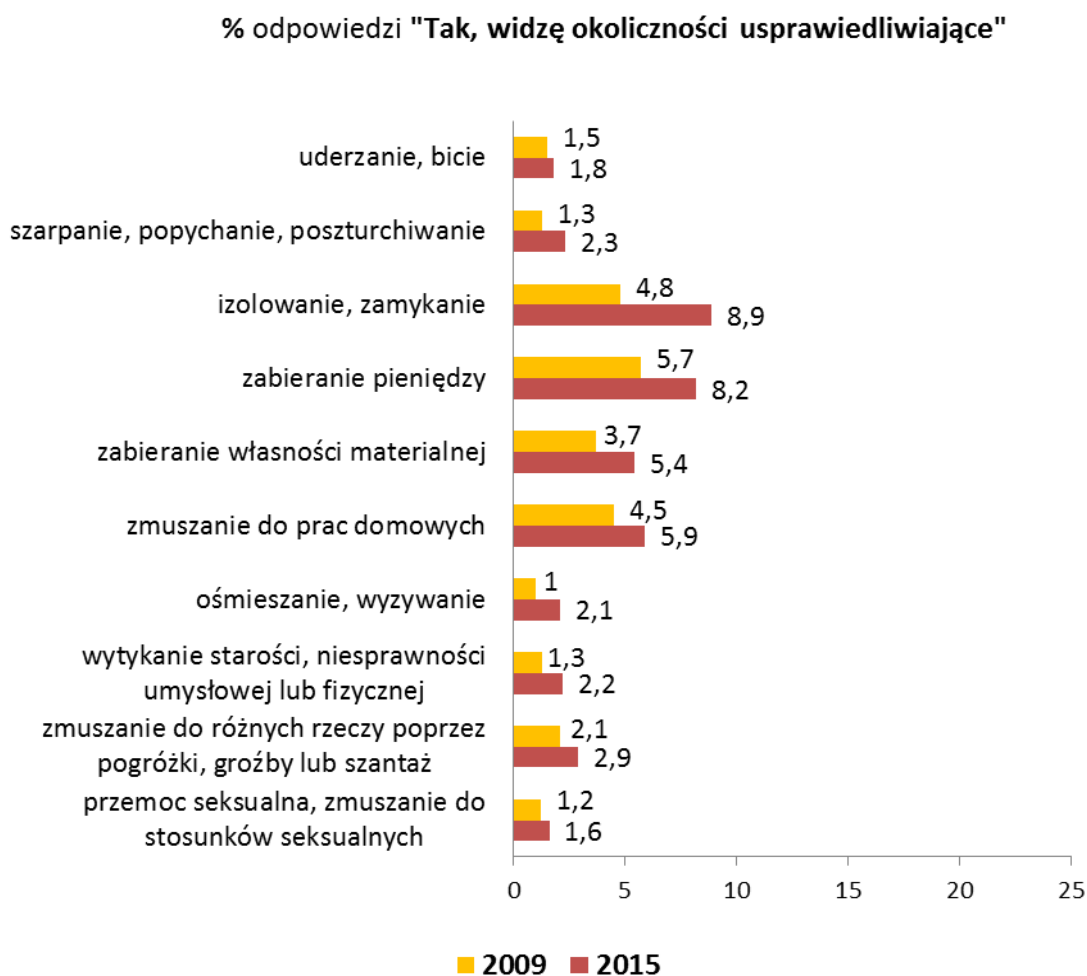
Rysunek 1.7.1b Przemoc wobec **Osób Starszych** spostrzegana **W Rodzinie** w ciągu **ostatnich kilku lat**. Porównanie w latach **2009 i 2015**

Analiza statystyczna ujawniła, że w roku 2015 w rodzinie istotnie statystycznie wyższe (w porównaniu z rokiem 2009) było nasilenie spostrzeganej przemocy ekonomicznej ($\chi^2 = 3,98$, df = 1, p < 0, 05), psychicznej ($\chi^2 = 5,33$, df = 1, p < 0, 03) i seksualnej ($\chi^2 = 5,86$, df = 1, p < 0, 02).

Podsumowując można powiedzieć, że o ile można mówić o zmianach nasilenia spostrzeganej przemocy w latach 2009-2015, to poza rodziną dają się zaobserwować jej znaczące spadki, zaś w rodzinie – znaczące przyrosty.

1.7.2 Usprawiedliwianie przemocy wobec osób starszych

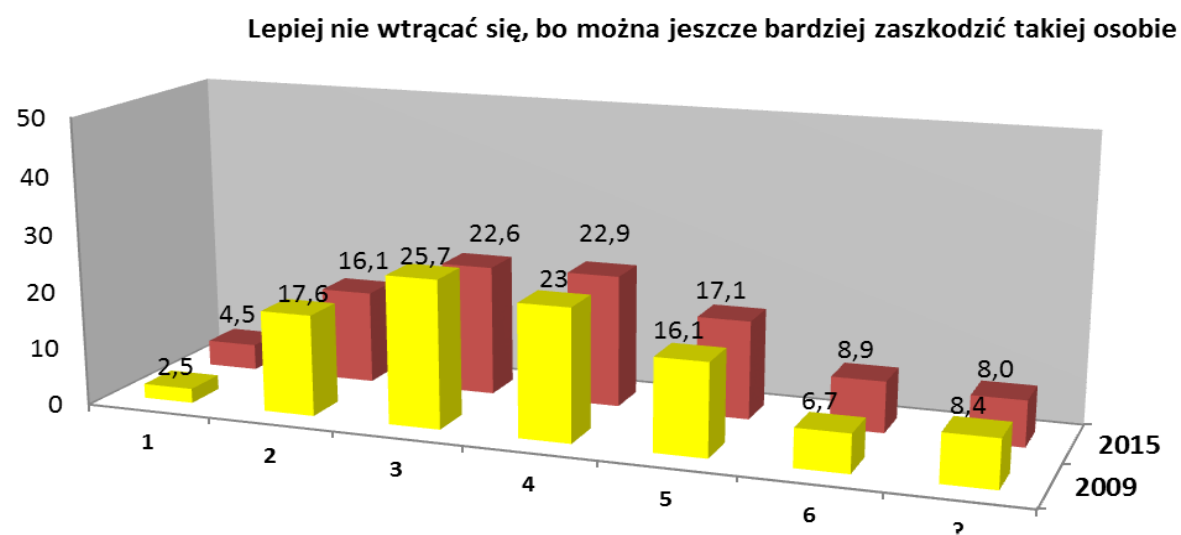
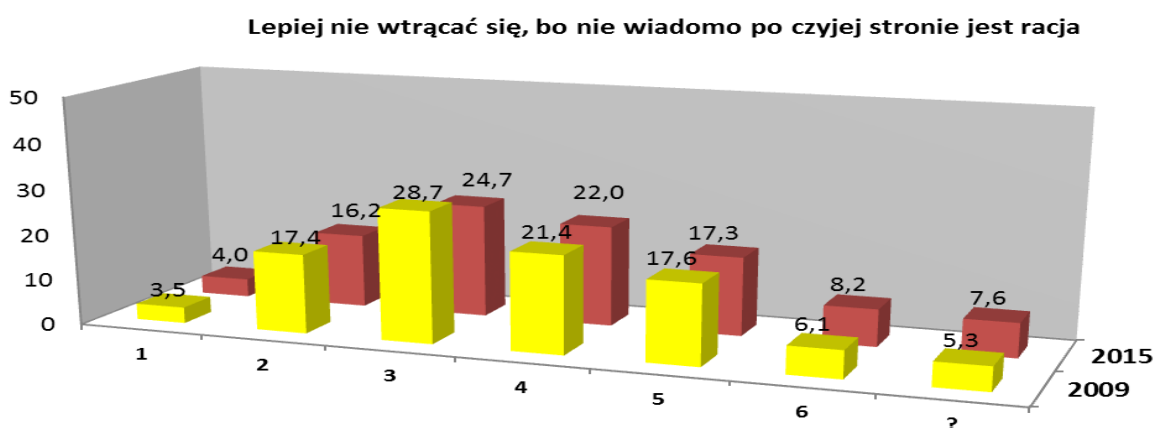
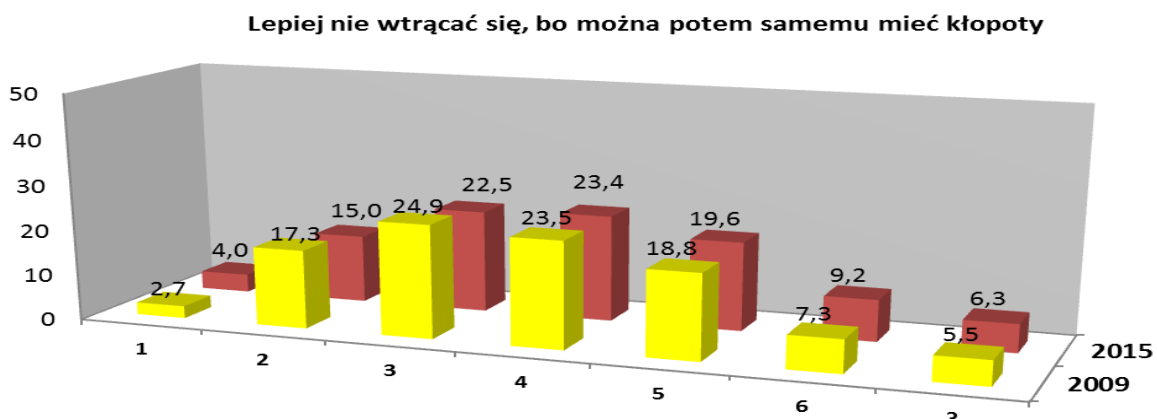
Na rysunku 1.7.2 przedstawiono porównanie nasilenia usprawiedliwiania wszystkich badanych form przemocy wobec osób starszych z lat 2009 i 2015.

Rysunek 1.7.2 Usprawiedliwianie przemocy wobec **Osób Starszych**.
Porównanie rozkładów odpowiedzi w latach **2009 i 2015**

Zmiany usprawiedliwiania przemocy wobec osób starszych uwidocznione na rysunku 1.7.2 zdają się systematyczne. W 10 na 10 porównań procenty odpowiedzi „Tak, widzę okoliczności usprawiedliwiające” w roku 2015 okazały się wyższe niż w roku 2009. Jednakże tylko w dwóch przypadkach można mówić o zmianach istotnych statystycznie. Analizy przeprowadzone z użycie testu χ^2 pokazały, że w roku 2015 statystycznie istotnie więcej osób wyrażało gotowość usprawiedliwiania tego, że „Pieniądze (renty, emerytury, oszczędności) osób starszych są bez pozwolenia z ich stron wykorzystywane przez innych członków rodziny” ($\chi^2 = 4,87$, $df = 1$, $p < 0, 03$), „Osoby starsze są izolowane wbrew ich woli lub zamykane przez innych członków rodziny” ($\chi^2 = 13,28$, $df = 1$, $p < 0, 0001$).

1.7.3 Uzasadnianie przemocy wobec osób starszych

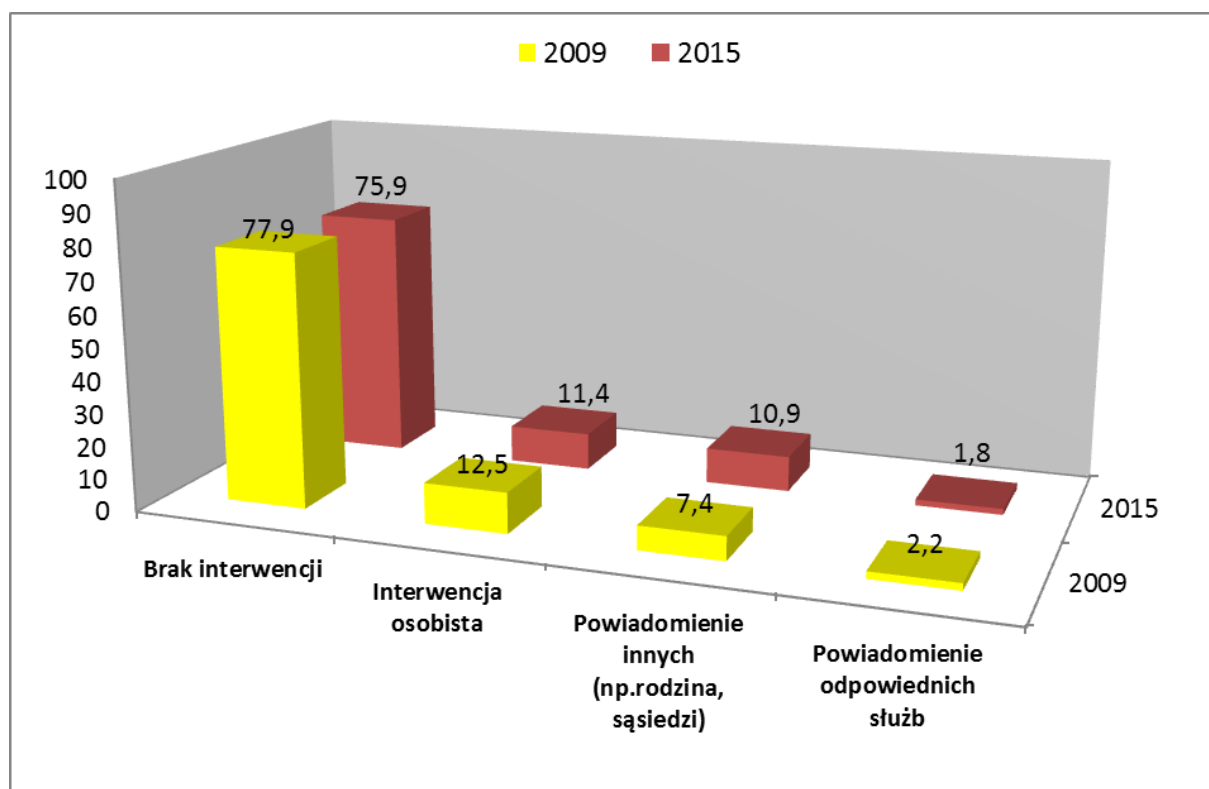
(1) Zdecydowanie się zgadza; (2) Zgadza się; (3) Raczej się zgadza; (4) Raczej się nie zgadza; (5) Nie zgadza się; (6) Zdecydowanie się nie zgadza; (?) Nie wiem, trudno powiedzieć

Rysunek 1.7.3 Uzasadnianie obojętności na przemoc wobec **Osób Starszych**.
Porównanie rozkładów odpowiedzi w latach 2009 i 2015

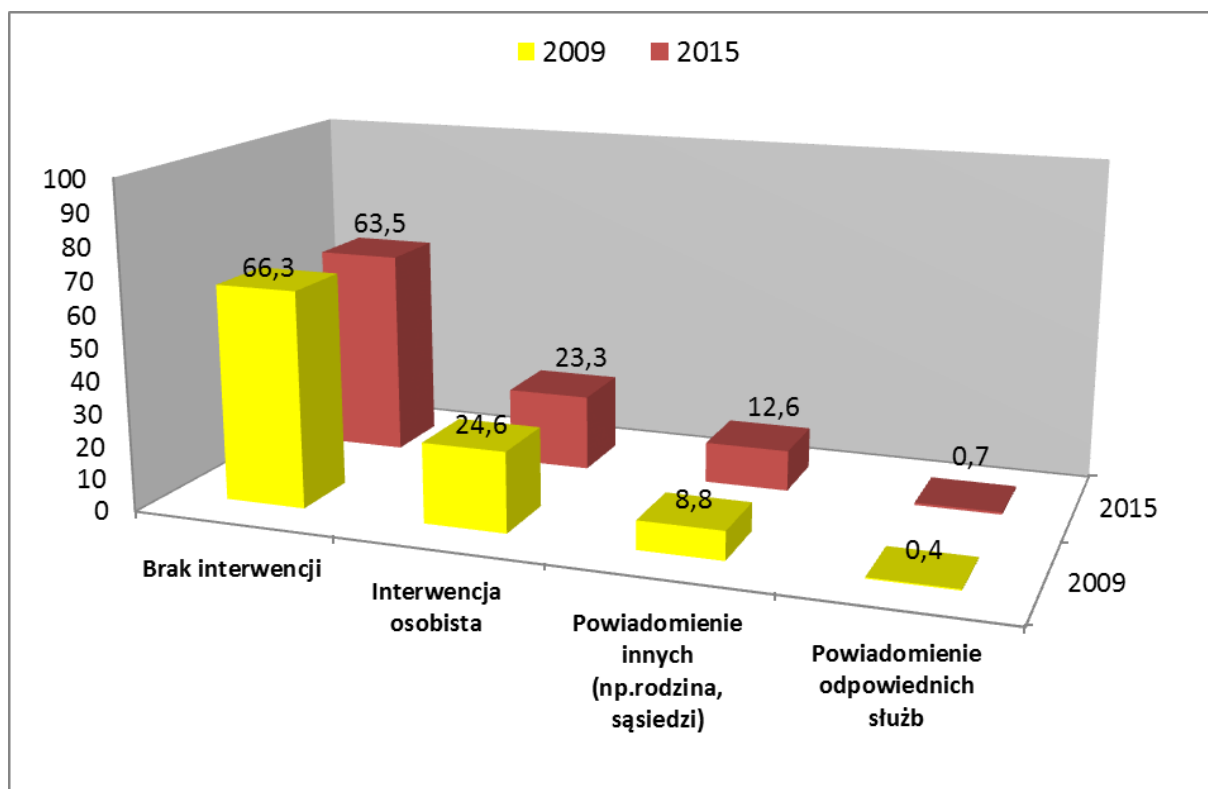
Na rysunku 1.7.3 przedstawiono rozkłady odpowiedzi na pytania diagnostyczne dla obojętności na przemoc wobec osób starszych w latach 2009 i 2015. Rozkłady te wydają się podobne. Analiza statystyczna przeprowadzona przy użyciu testu χ^2 nie ujawniła istotnych statystycznie różnic między nimi. Nie ma zatem podstaw, aby móc stwierdzić, że między rokiem 2009 a 2015 pojawiły się różnice w sposobach uzasadniania obojętności na przemoc wobec osób starszych.

1.7.4 Reakcje na przemoc

Analizowano także różnice w reakcjach na przemoc wobec osób starszych w latach 2009 i 2015. Porównania przeprowadzono dla przemocy obserwowanej poza własną rodziną oraz w rodzinie. Wyniki przedstawiono na rysunkach 1.7.4a i 1.7.4b.

Rysunek 1.7.4a Interwencja w przypadku przemocy wobec **Osób Starszych** zaobserwowanej **Poza Rodziną** (%). Porównanie rozkładów odpowiedzi w latach **2009** (N = 648) i **2015** (N = 597)

Rysunek 1.7.4b Interwencja w przypadku przemocy wobec **Osób Starszych** zaobserwowanej **W Rodzinie** (%). Porównanie rozkładów odpowiedzi w latach **2009** (N = 240) i **2015** (N = 301)

Rozkłady odpowiedzi przedstawione na rysunkach 1.7.4a i 1.7.4b wydają się podobne. Zastosowanie testu χ^2 nie ujawniło statystycznie istotnych różnic między rozkładami z lat 2009 i 2015. Możemy zatem powiedzieć, że nie ma podstaw dla twierdzenia, że między rokiem 2009 a 2015 zmienił się wzór reagowania na przemoc wobec osób starszych tak poza rodziną, jak i we własnej rodzinie. Niezmiennie dominował „brak interwencji”, zaś „powiadomienie odpowiednich służb” było zjawiskiem na tyle rzadkim, że mieściło się w granicach błędu pomiaru.

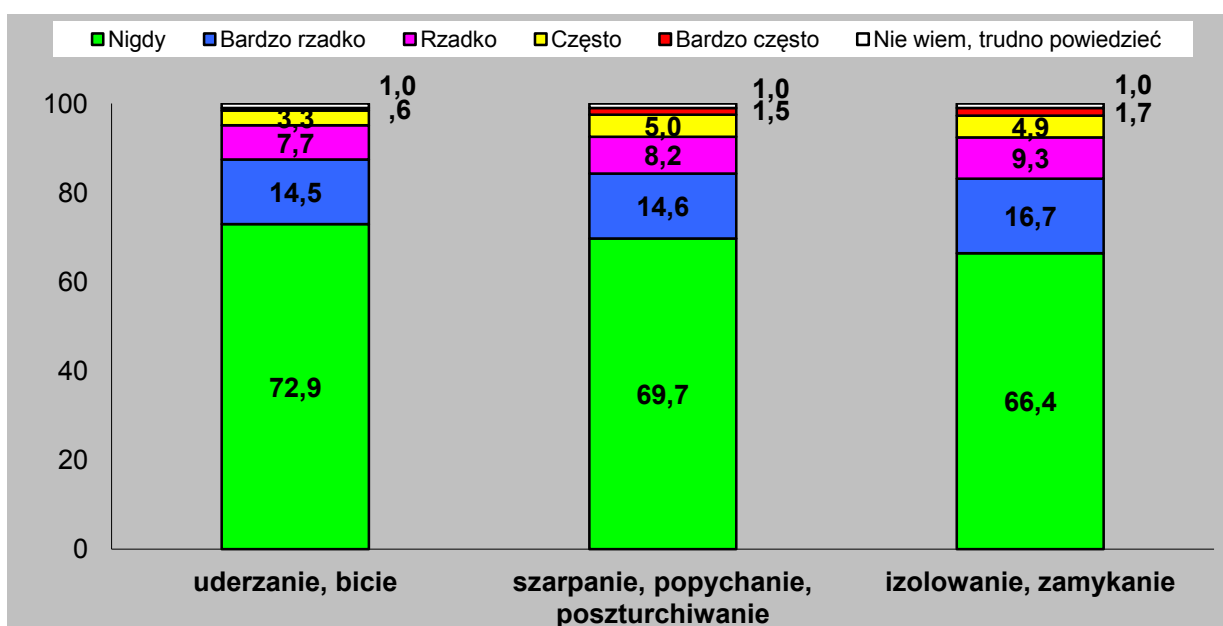
2. PRZEMOC WOBEC OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE

2.1. Skala spostrzeganej przemocy

Druga część ankiety dotyczyła osób niepełnosprawnych. Respondentom wyjaśniano, że „chodzi tu o osoby, które mają prawne orzeczenie o niepełnosprawności dowolnego stopnia, są to osoby mające trudności zdrowotne (fizyczne lub psychiczne) trwające co najmniej 6 miesięcy, które powodują, że osoba taka nie może wykonywać czynności typowych dla innych osób w jej wieku”. Proszono o powiedzenie jak często (od „nigdy” do „bardzo często”) „w ciągu kilku ostatnich lat był(a) Pan(i) świadkiem lub słyszał(a) od innych osób” o przejawach przemocy fizycznej, ekonomicznej, psychicznej i seksualnej wobec osób niepełnosprawnych poza swoją rodziną. Osoby, które udzieliły odpowiedzi innej niż „nigdy”, pytano o przejawy przemocy w ciągu ostatniego roku.

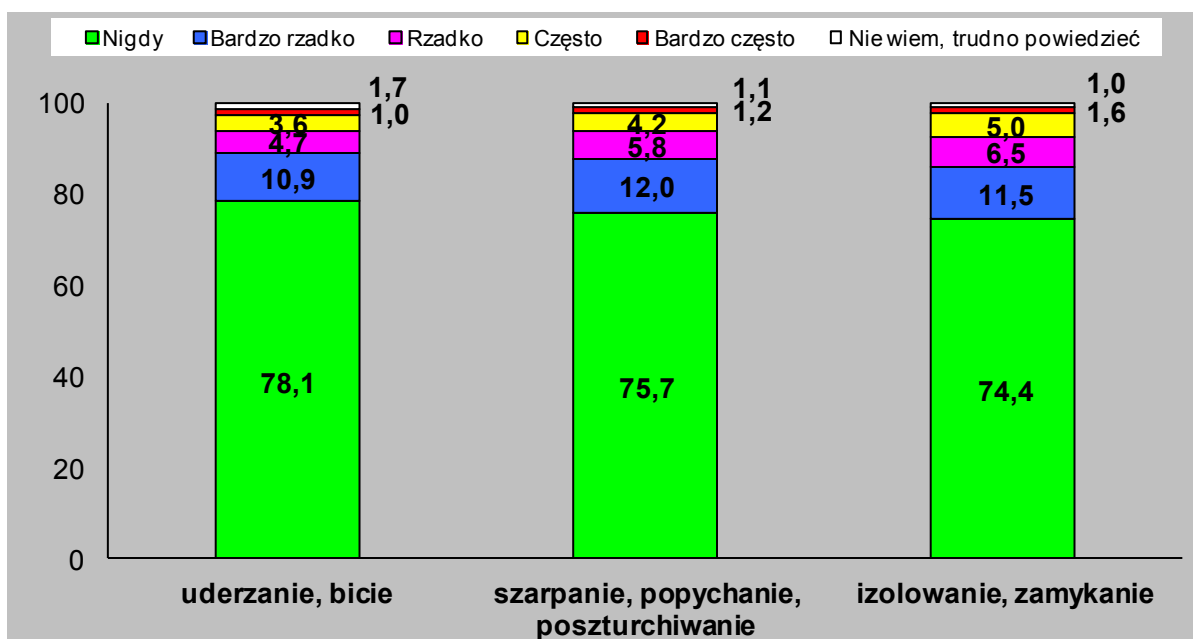
W dalszej kolejności pytano o przejawy tych samych form przemocy wobec osób niepełnosprawnych w bliskiej lub dalszej rodzinie respondenta. Podobnie jak uprzednio najpierw pytano o ostatnich kilka lat, a osoby, które udzieliły odpowiedzi innej niż „nigdy”, pytano o przejawy przemocy w ciągu ostatniego roku.

a) Przemoc fizyczna poza rodziną i w rodzinie

Rysunek 2.1.1a Przemoc **FIZYCZNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

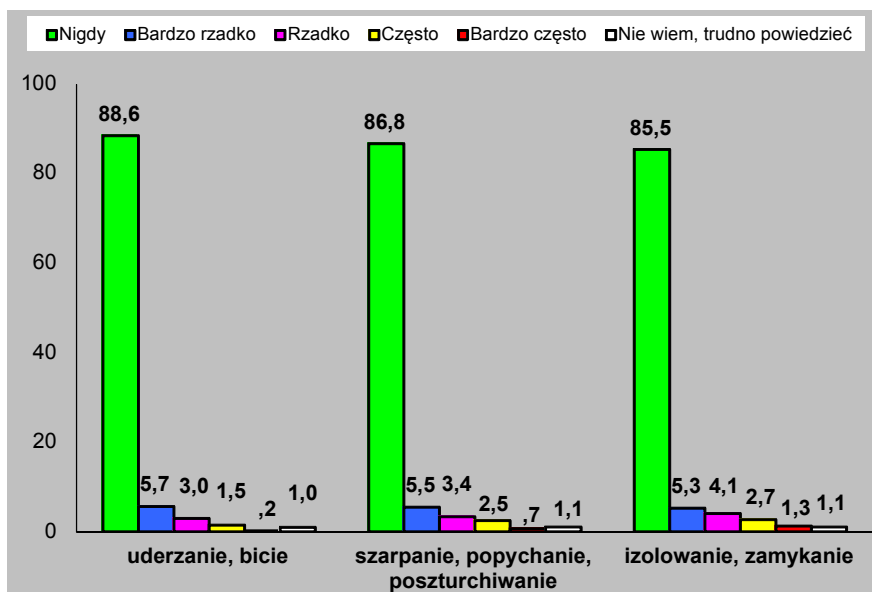
Blisko 70 proc. respondentów utrzymywało, że w ciągu ostatnich kilku lat poza własną rodziną nie byli świadkami lub nie słyszeli o badanych formach przemocy fizycznej wobec osób niepełnosprawnych. 26,1 proc. respondentów zetknęło się z uderzaniem lub biciem, 29,3 proc. z szarpaniem lub popychaniem, zaś 32,6 z izolowaniem lub zamykaniem. Jedynie 1 proc. twierdził, że nic nie wie na ten temat lub nie ma zdania.

Rysunek 2.1.1b Przemoc **FIZYCZNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatniego roku** (%)

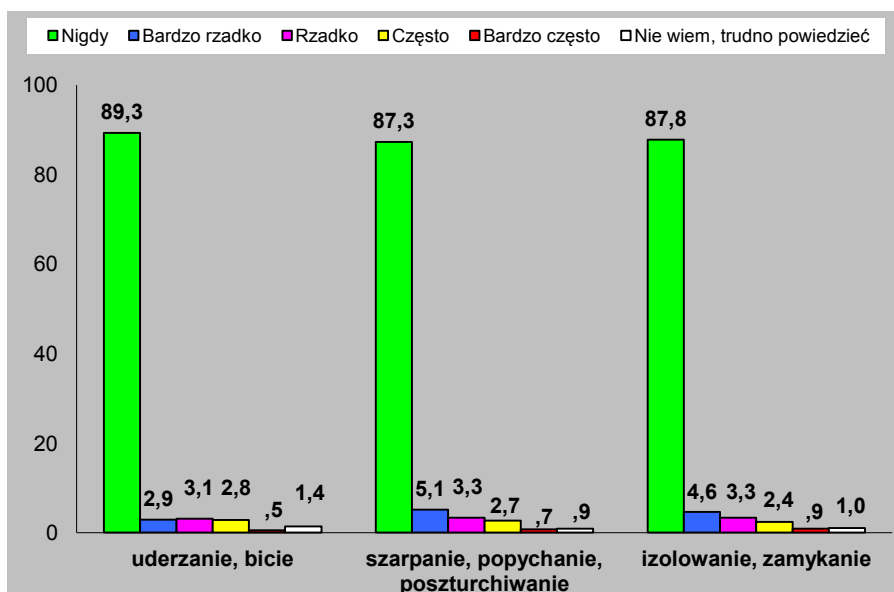
Okazało się, że 76,1 proc. respondentów nie było świadkami lub nie słyszeli o badanych formach przemocy fizycznej poza własną rodziną wobec osób niepełnosprawnych w ciągu ostatniego roku. Ponownie formą najczęściej relacjonowaną było „izolowanie i zamykanie” (24,6 proc.), a najrzadziej – „uderzanie i bicie” (20,2 proc.).

Sytuacja obserwowana w bliższej lub dalszej rodzinie rysowała się odmiennie, choć w znany już sposób.

Rysunek 2.1.1c Przemoc **FIZYCZNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

Okazało się, że 87 proc. respondentów stwierdziło, że w ciągu ostatnich kilku lat nie odnotowało przypadków przemocy fizycznej wobec osób niepełnosprawnych w swojej rodzinie. Najczęściej wymienianą formą było „izolowanie, zamykanie” (13,4 proc.). O przypadkach uderzania, bicia mówiło 10,9 proc., a szarpania, popychania i poszturchiwania – 12,1 proc. respondentów. Średnio około 1 proc. wybrało możliwość „nie wiem, trudno powiedzieć”. Znacząco mniejsza liczba obserwacji przemocy we własnej rodzinie wobec osób niepełnosprawnych (w porównaniu z oszacowaniami „poza rodziną” i w porównaniu z oszacowaniami dotyczącymi osób starszych) tłumaczyć można m.in. tym, że relatywnie mało osób ma we własnych rodzinach osoby niepełnosprawne.

Rysunek 2.1.1d Przemoc **FIZYCZNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatniego roku** (%)

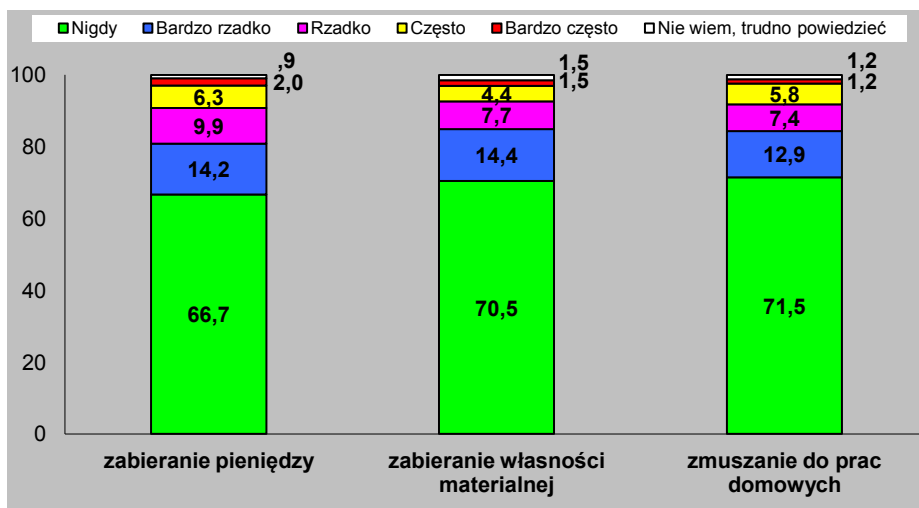
Stwierdziliśmy, że 88,1 proc respondentów nie odnotowało przypadków przemocy fizycznej we własnych rodzinach w ciągu ostatniego roku. Formą najczęściej wymienianą było „szarpanie, popychanie, poszturchiwanie” (11,8 proc), niewiele rzadziej – „izolowanie, zamykanie” (11,2 proc.), zaś najrzadziej – „uderzenie, bicie” (9,3 proc.). Około 1 proc. respondentów wybrał odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć”.

Daje się zauważyć wyższy odsetek oszacowań przemocy fizycznej wobec osób niepełnosprawnych poza rodziną niż w rodzinie.

b) Przemoc ekonomiczna poza rodziną i w rodzinie

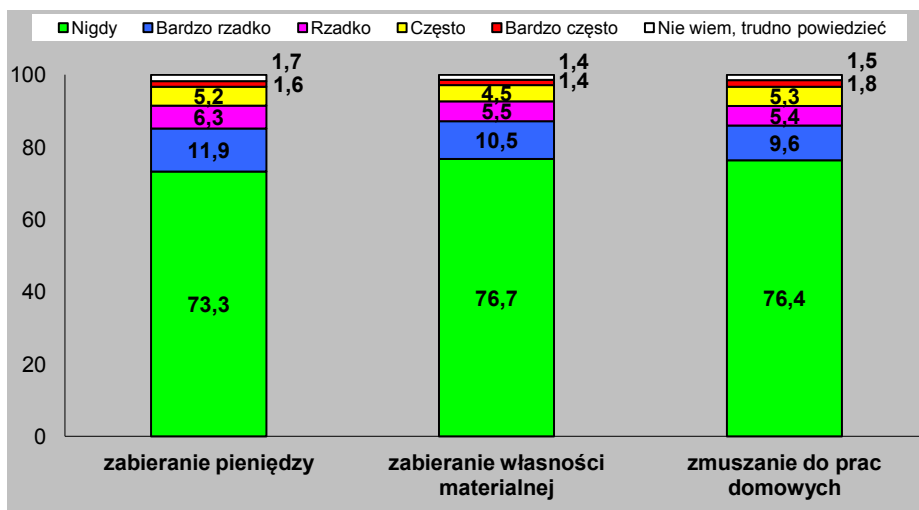
Pytaliśmy o trzy formy przemocy ekonomicznej wobec osób niepełnosprawnych:

1) zabieranie i wykorzystywanie ich pieniędzy, 2) zabieranie dóbr materialnych, 3) zmuszanie do prac domowych wbrew woli. Wyniki zostały przedstawione na poniższych rysunkach.

Rysunek 2.1.2a Przemoc **EKONOMICZNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

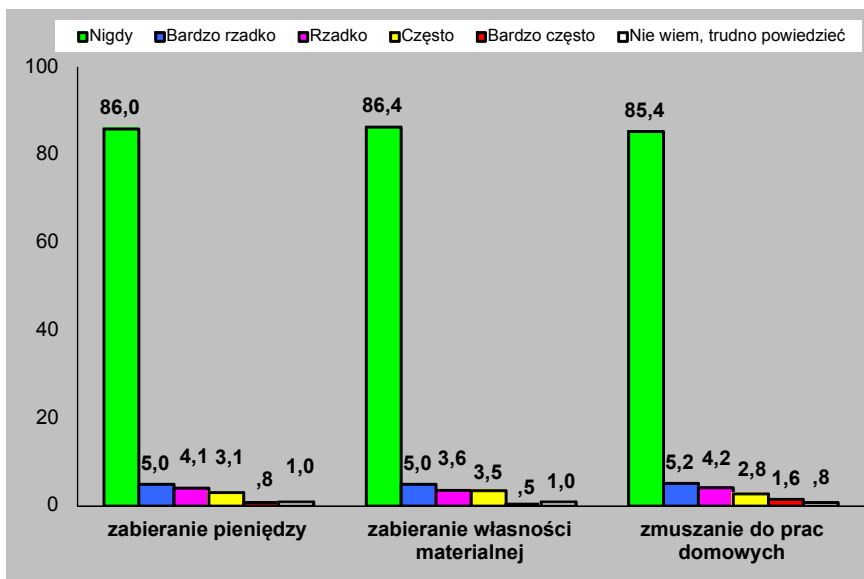
Z przemocą ekonomiczną wobec osób niepełnosprawnych poza własną rodziną w ciągu ostatnich kilku lat nie miało kontaktu blisko 70 proc. respondentów. Formą najczęściej relacjonowaną było zabieranie pieniędzy (32,4 proc. respondentów), następnie zabieranie dóbr materialnych (28 proc.), a najrzadziej – zmuszanie do prac domowych (26,3 proc.). Brak rozeznania w badanych kwestiach zadeklarowało średnio 1,2 proc. respondentów.

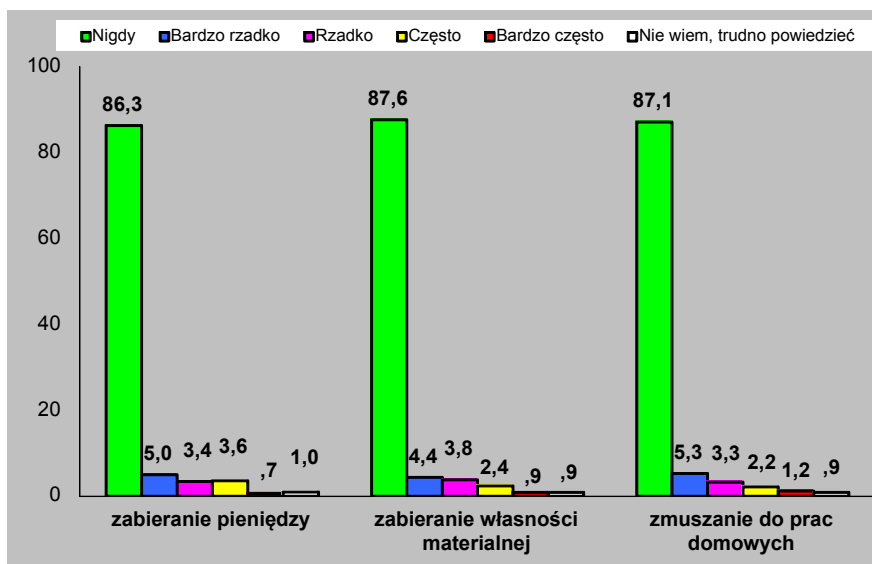
Rysunek 2.1.2b Przemoc **EKONOMICZNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatniego roku** (%)

Z przemocą ekonomiczną wobec osób niepełnosprawnych poza rodziną w ciągu ostatniego nie zetknęło się 75,5 proc. respondentów. Formą najczęściej relacjonowaną było zabieranie pieniędzy (25 proc.), następnie zmuszanie do prac domowych (22,1 proc.) i niewiele rzadziej – zabieranie własności materialnej (22,1 proc.).

W przypadku przemocy ekonomicznej wobec osób niepełnosprawnych daje się dostrzec układ wyników kilkakrotnie już obserwowany powyżej. Przemoc w ciągu ostatniego roku jest relacjonowana przez mniejsze odsetki respondentów niż przemoc w ciągu ostatnich kilku lat. Próbę interpretacji tej (zapewne) prawidłowości przedstawimy w dalszej części opracowania.

Rysunek 2.1.2c Przemoc **EKONOMICZNA** wobec Osób Niepełnosprawnych. Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

Rysunek 2.1.2d Przemoc **EKONOMICZNA** wobec Osób Niepełnosprawnych. Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatniego roku** (%)

Z przemocą ekonomiczną wobec osób niepełnosprawnych we własnej rodzinie w ciągu ostatnich kilku lat nie zetknęło się 86,9 proc. respondentów. Najczęściej przywoływano zmuszanie do prac domowych (13,8 proc.), następnie zabieranie pieniędzy (13 proc.) i zabieranie własności materialnej (12,6 proc.).

Przemocy ekonomicznej wobec osób niepełnosprawnych we własnej rodzinie w ciągu ostatniego roku nie relacjonowało 87 proc. respondentów. Najczęściej dostrzegano zabieranie pieniędzy (12,7 proc), następnie zmuszanie do prac domowych (12 proc.), i niewiele rzadziej najrządziej – zabieranie własności (11,5 proc.).

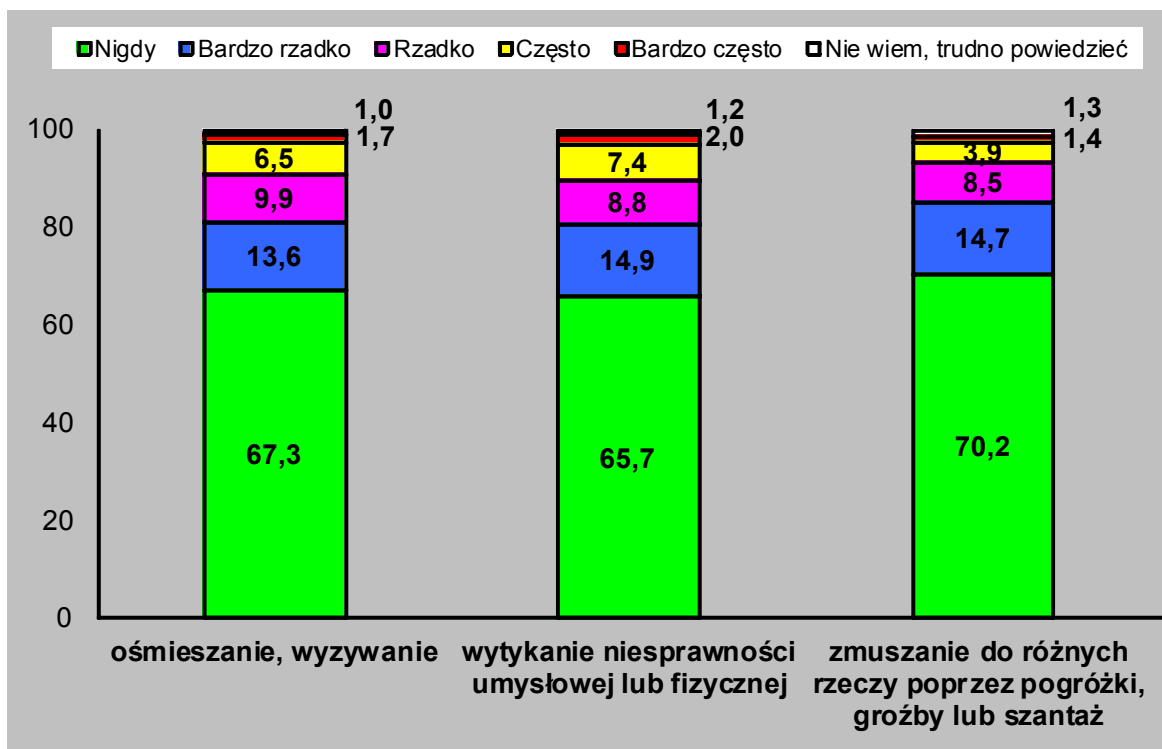
Liczba udzielających odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” oscylowała wokół wartości 1 proc., co mieści się w wartości błędu pomiaru.

c) Przemoc psychiczna poza rodziną i w rodzinie

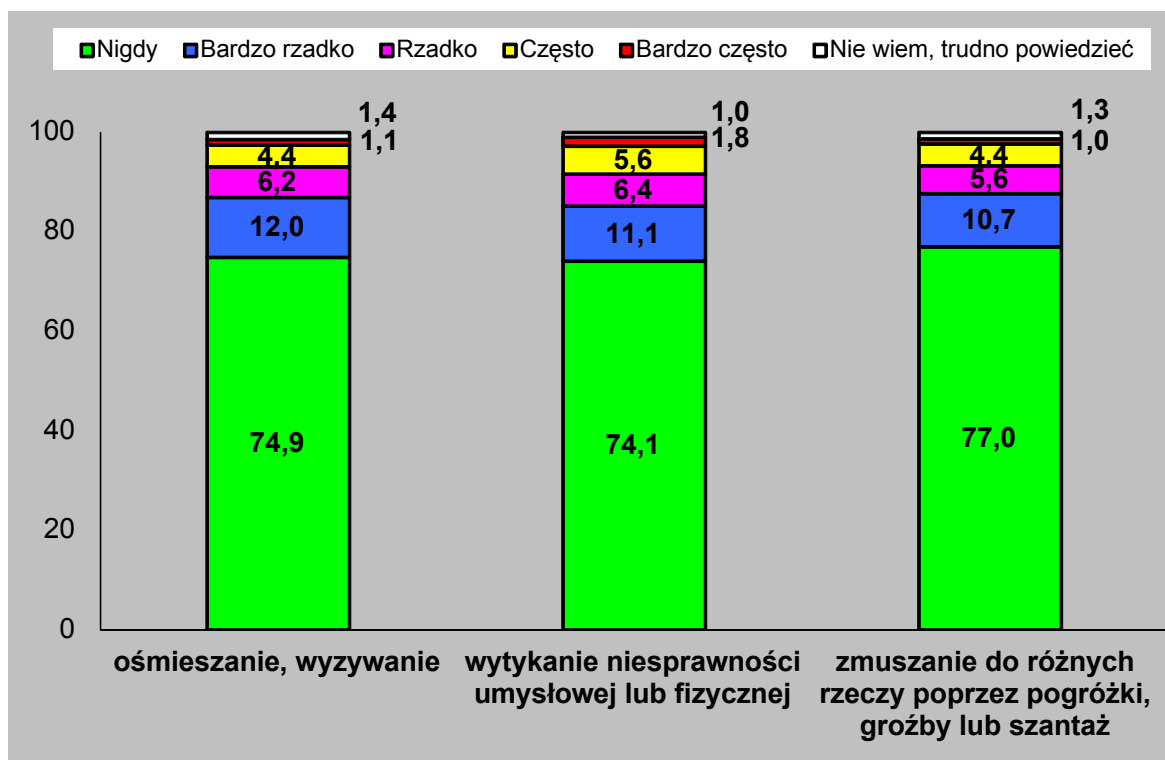
Przypomnijmy, że pytaliśmy o trzy formy przemocy psychicznej poza rodziną i w rodzinie respondenta wobec osób niepełnosprawnych: 1) ośmieszanie lub wyzywanie; 2) wytykanie niesprawności umysłowej lub fizycznej i 3) zmuszanie do różnych rzeczy stosując pogroźki, groźby lub szantaż. Podobnie jak poprzednio pytania były zadawane w odniesieniu do ostatnich kilku lat oraz ostatniego roku. Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na rysunkach 2.1.3a, 2.1.3b, 2.1.3c i 2.1.3d.

Z przemocą psychiczną w ciągu ostatnich kilku lat poza rodziną nie spotkało się 67,7 proc. respondentów. Najwięcej relacjonowało, że spotkało się z wytykaniem niesprawności umysłowej lub fizycznej (33,3 proc.). Ośmieszanie i wyzywanie wskazywało 31,7 proc., a zmuszanie przez groźby i szantaż – 28,5 proc respondentów. Nieco ponad 1 proc. powstrzymało się od wskazania odpowiedzi.

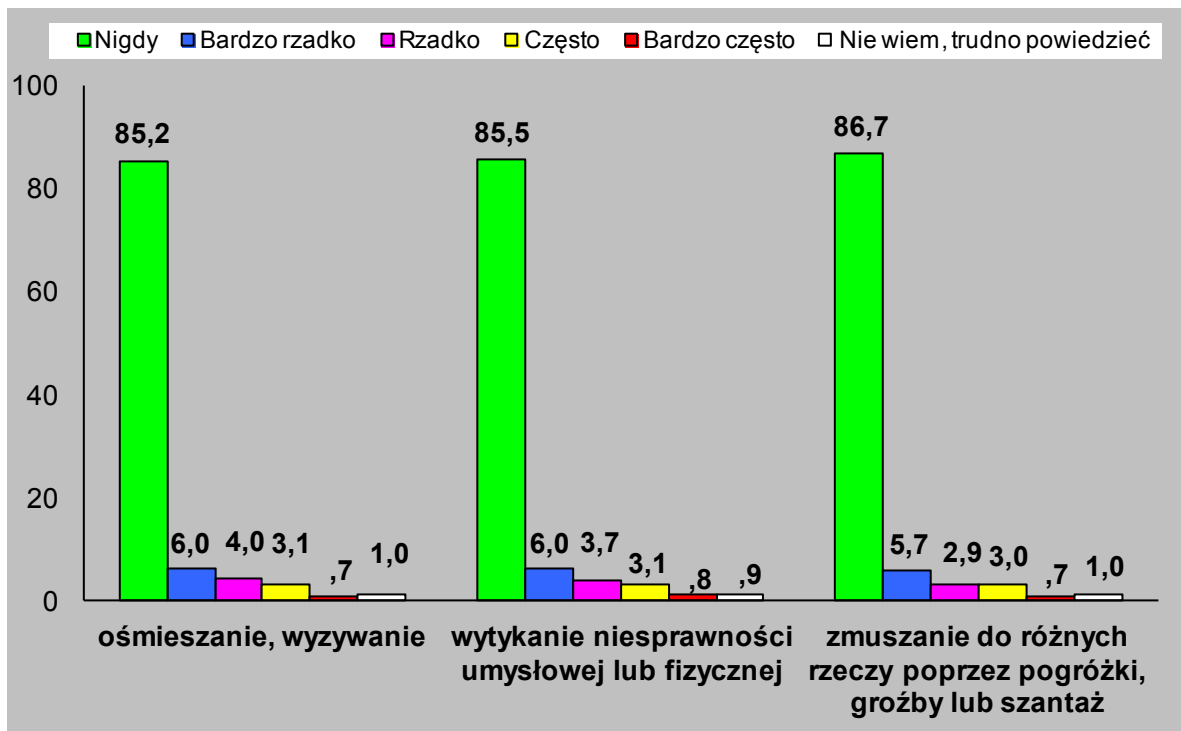
W ciągu ostatniego roku z przemocą psychiczną poza rodziną nie zetknęło się 75,3 proc. respondentów. Najczęściej dostrzegano wytykanie niesprawności umysłowej lub fizycznej (24,9 proc.), następnie ośmieszanie lub wyzywanie (23,7 proc.) i zmuszanie przez groźby i szantaż (21,7 proc.). Odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” udzieliło średnio 1,2 proc. respondentów.

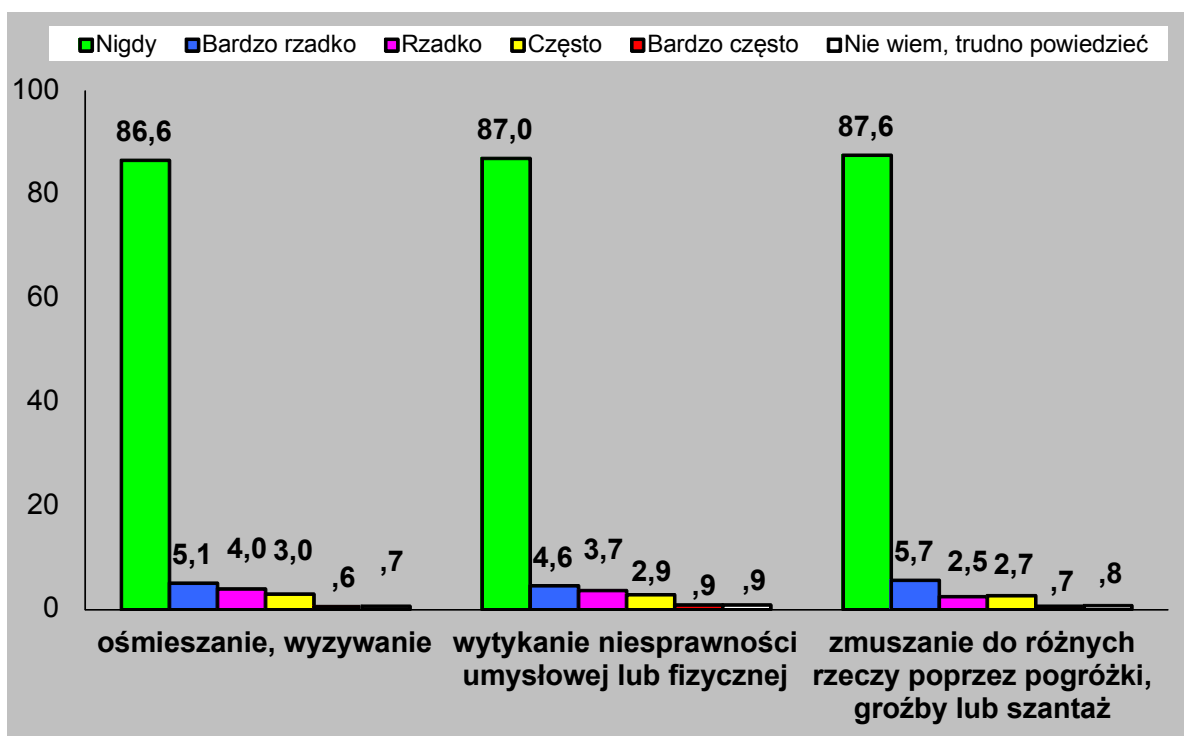
Rysunek 2.1.3a PRZEMOC PSYCHICZNA wobec Osób Niepełnosprawnych. Kontakt Poza Rodziną w ciągu ostatnich kilku lat (%)

Rysunek 2.1.3b Przemoc PSYCHICZNA wobec Osób Niepełnosprawnych. Kontakt Poza Rodziną w ciągu ostatniego roku (%)

Rysunek 2.1.3c Przemoc **PSYCHICZNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

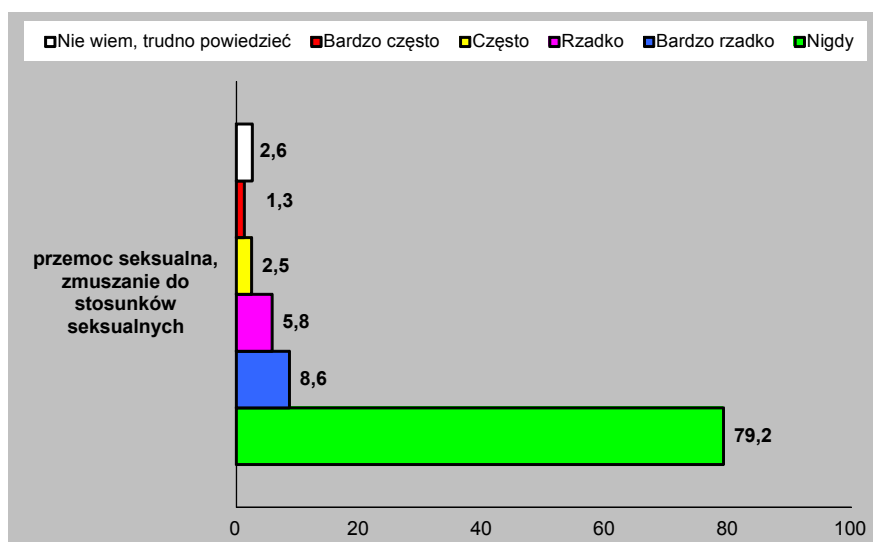
Rysunek 2.1.3d Przemoc **PSYCHICZNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatniego roku** (%)

Brak badanych form przemocy psychicznej w rodzinie w ciągu ostatnich kilku lat relacjonowało 85,8 proc. respondentów. Ośmieszanie i wyzywanie wymieniło 13,8 proc., wytykanie niesprawności – 13,6 proc., a zmuszanie do robienia czegoś pogrózkami, groźbami lub szantażem – 12,3 proc. respondentów. Blisko 1 proc. wybrało odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć”.

Przemocy psychicznej w rodzinie w ciągu ostatniego roku nie dostrzegало średnio 87,1 proc. respondentów. Ośmieszanie i wyzywanie wymieniło 12,7 proc., wytykanie niesprawności – 12,1 proc., a zmuszanie pogrózkami, groźbami lub szantażem – 11,6 proc. respondentów. Odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć” wybrało 0,8 proc. respondentów

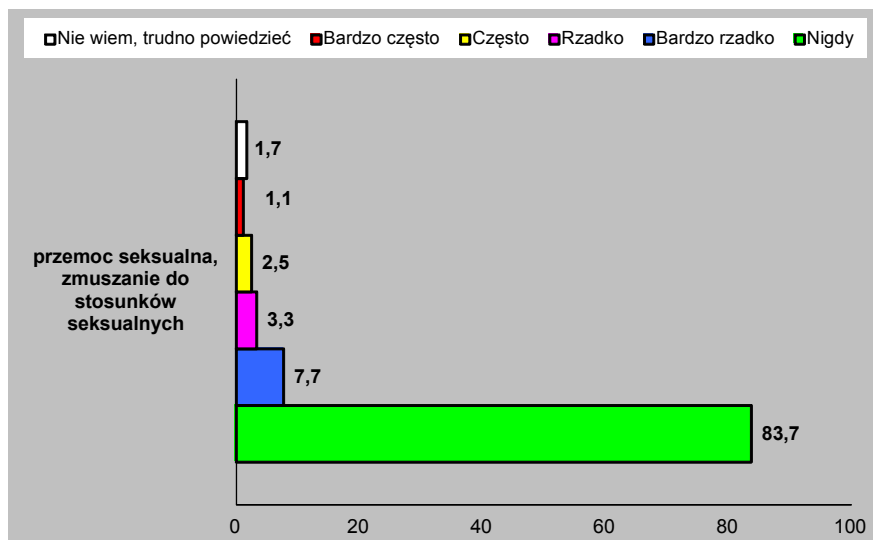
d) Przemoc seksualna poza rodziną i w rodzinie

Podobnie jak w bloku ankiety poświęconego przemocy wobec osób starszych, także teraz zadano jedno pytanie dotyczące przemocy seksualnej. W roku 2015 pytaliśmy o ocenę jej rozmiarów w ostatnich kilku latach oraz w ostatnim roku. Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na poniższych rysunkach.

Rysunek 2.1.4a Przemoc **SEKSUALNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**. Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu ostatnich kilku lat (%)

Okazało się, że w ciągu ostatnich kilku lat blisko 80 proc. respondentów nie spotkało się w swoim otoczeniu poza rodziną z przemocą seksualną wobec osób niepełnosprawnych. Jej istnienie relacjonowało 18,8 proc. Wyraźnej opinii nie wyraziło 2,6 proc. respondentów.

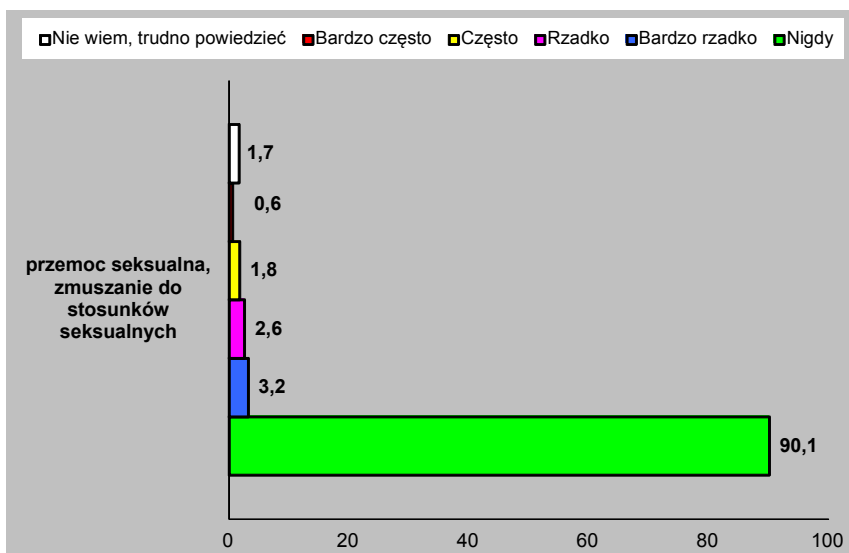

Rysunek 2.1.4b Przemoc **SEKSUALNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **Poza Rodziną** w ciągu **ostatniego roku** (%)

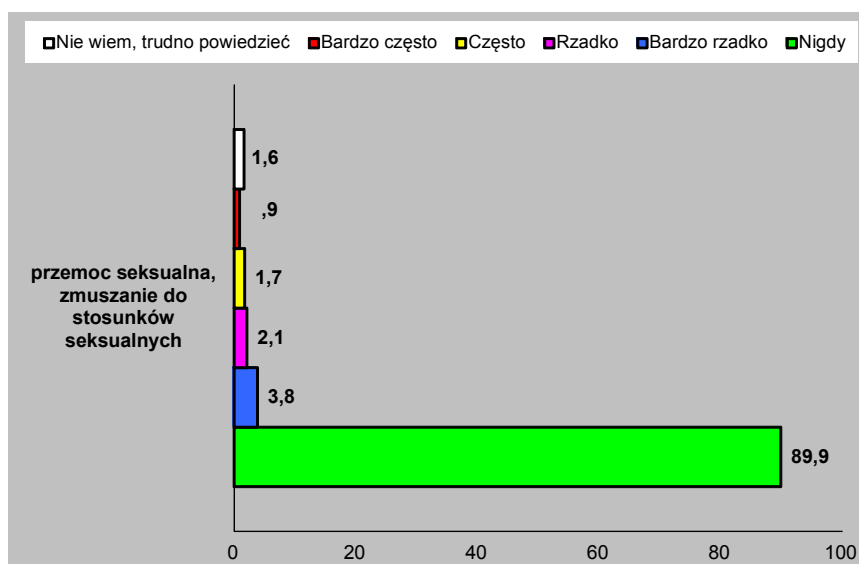
W ciągu ostatniego roku przemocy seksualnej poza własną rodziną nie dostrzegало 83,7 proc. respondentów, występowanie jej z różnym natężeniem dostrzegало 14,6 proc. Odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” udzieliło 1,7 proc.

O istnieniu przemocy seksualnej we własnych rodzinach wobec osób niepełnosprawnych w ciągu ostatnich kilku lat powiedziało 8,2 proc. respondentów, a 1,7 proc. podało odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć”. Reszta, tzn. ponad 90 proc., nie zaobserwowała tego rodzaju przemocy we własnych rodzinach.

Rozkłady odpowiedzi na pytanie dotyczące ostatniego roku były zbliżone: 83,7 proc. nie zaobserwowało przemocy seksualnej we własnej rodzinie, zaobserwowało – 14,6 proc., a brak rozeznania zadeklarowało 1,7 proc. respondentów.

Rysunek 2.1.4c **PRZEMOC SEKSUALNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatnich kilku lat** (%)

Rysunek 2.1.4d **Przemoc SEKSUALNA** wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Kontakt **W Rodzinie** w ciągu **ostatniego roku** (%)

Podsumowanie:

1. Przemoc seksualna wobec osób niepełnosprawnych (poza rodziną oraz w rodzinie respondenta) okazała się formą przemocy najrzadziej wskazywaną przez respondentów.
2. Stosowanie innych rodzajów przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych dostrzegano od około 10 do powyżej 30 proc. respondentów. Zależało to od formy przemocy i tego, czy mamy do czynienia z ostatnimi kilku latami, czy ostatnim rokiem oraz, czy mowa jest o przemocy obserwowanej poza rodziną, czy w rodzinie.
3. Formami przemocy relacjonowanymi przez największą ich liczbę respondentów (niezależnie od okresu jej występowania) poza rodziną były „izolowanie i zamykanie” (w ostatnich latach – 32,6 proc., w ostatnim roku – 24,6), „zabieranie pieniędzy” (32,4 i 25 proc.) i „wytykanie starości i niepełnosprawności” (33,3 i 24,9 proc.).
4. Natomiast w rodzinie w ciągu ostatnich kilku lat przez najwięcej respondentów obserwowane były: „izolowanie i zamykanie” (13,4 proc.), „zmuszanie do prac domowych” oraz „stosowanie gróźb, pogróżek lub szantażu” (13,8 proc.) oraz „ośmieszanie, wyzywanie” (13,8 proc.); natomiast w ciągu ostatniego roku: „szarpanie, popychanie, poszturchywanie” (11,8 proc.), „zabieranie pieniędzy” (12,7 proc.) oraz „ośmieszanie, wyzywanie” (12,7 proc.).
5. Dają się dostrzec wyraźnie niższe odsetki obserwujących przemoc wobec osób niepełnosprawnych we własnej rodzinie w porównaniu z sytuacją „poza własną rodziną” (zob. punkty 3 i 4 powyżej). Bardziej systematyczne porównania zostaną przedstawione w dalszej części opracowania.
6. Więcej respondentów deklarowało występowanie przemocy w ciągu ostatnich kilku lat w porównaniu z deklarującymi występowanie przemocy w ciągu ostatniego roku.
7. Porównując odsetki dostrzegających przemoc w roku 2009 i 2015 wydaje się, że w roku 2009 przeważali dostrzegający przemoc poza rodziną, zaś w roku 2015 – dostrzegający przemoc w rodzinie (zob. „Przemoc w rodzinie...”, 2009a). Do wątku tego powrócimy w rozdziale 2.7.
8. W roku 2015 odsetki udzielających odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” były zdecydowanie niskie i wyraźnie niższe w porównaniu z rokiem 2009.

2.1.1. Przemoc w rodzinie a położenie w strukturze społecznej

Podobnie jak uprzednio zbadano, czy przekonania na temat częstości stosowania przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych zależą od społecznych, ekonomicznych i demograficznych charakterystyk jednostki, położenia respondenta w strukturze społecznej. W porównaniach ponownie uwzględniono:

- a) płeć,
- b) wiek,
- c) wykształcenie,
- d) stan cywilny,
- e) liczbę osób w gospodarstwie domowym,
- f) dochód netto,
- g) wielkość miejsca zamieszkania.

Podobnie jak poprzednio w tych analizach posłużono się zbiorczymi wskaźnikami spostrzeganej częstości stosowania każdego z rodzajów przemocy. Każdorazowo (z wyjątkiem przemocy seksualnej) wartość wskaźnika była średnią odpowiedzi obliczoną tak, że odpowiedziom „nigdy” przypisano wartość 1, a odpowiedziom „bardzo często” – wartość 5. W przypadku przemocy seksualnej wskaźnikiem była wartość liczbowa tak samo przyporządkowana odpowiedziom na jedno pytanie. Wskaźniki spostrzeganej częstości stosowania przemocy obliczono w odniesieniu do przemocy „poza rodziną” oraz „w rodzinie”. Odpowiednie zestawienie przedstawiono w tabeli 2.1.1.

Wyniki nie pokazują wyrazistego zróżnicowania spostrzeganej częstości stosowania przemocy wobec osób niepełnosprawnych w zależności od społecznych, ekonomicznych i demograficznych charakterystyk respondentów. Wydawać się może, że osoby najmłodsze twierdziły, że różne formy przemocy wobec osób niepełnosprawnych występowały w mniejszym nasileniu. Uwzględnivszy liczbę wszystkich porównań, nie można jednak wykluczyć, że wzmiankowany wynik jest, wyjaśnianym rachunkiem prawdopodobieństwa, dziełem przypadku.

Tabela 2.1.1 Przemoc poza rodziną i w rodzinie a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne. Wyniki uśrednione (1-nigdy; 5-bardzo często)

	Poza rodziną				W rodzinie				N
	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	
PLEĆ									
Kobieta	1,5	1,6	1,6	1,4	1,2	1,3	1,3	1,2	524
Mężczyzna	1,6	1,6	1,6	1,5	1,2	1,3	1,3	1,1	476
WIEK									
18 – 24 lat	1,4	1,4	1,4	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	114
25 – 29 lat	1,7	1,7	1,8	1,6	1,3	1,4	1,4	1,3	99
30 – 39 lat	1,6	1,7	1,7	1,5	1,3	1,3	1,3	1,2	196
40 – 49 lat	1,6	1,6	1,7	1,5	1,2	1,3	1,2	1,2	156
50 – 59 lat	1,5	1,5	1,6	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	174
powyżej 60 lat	1,5	1,6	1,6	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	261
WYKSZTAŁCENIE									
Podstawowe	1,6	1,7	1,7	1,5	1,3	1,3	1,3	1,2	201
Zawodowe	1,6	1,6	1,6	1,5	1,2	1,3	1,3	1,2	261
Średnie	1,5	1,5	1,6	1,4	1,2	1,2	1,2	1,2	337
Wyższe	1,6	1,6	1,6	1,5	1,2	1,2	1,2	1,1	201
STAN CYWILNY									
Kawaler/panna	1,5	1,5	1,6	1,4	1,2	1,3	1,3	1,2	205
Mieszkający(a) z partnerką(em)	1,6	1,6	1,7	1,4	1,2	1,2	1,3	1,1	73
Żonaty/zamężna	1,6	1,6	1,6	1,5	1,2	1,3	1,2	1,2	595
Rozwiedziony(a)/ w separacji	1,7	1,7	1,8	1,4	1,4	1,5	1,4	1,3	41
Wdowiec/wdowa	1,5	1,7	1,6	1,5	1,2	1,2	1,2	1,0	86
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.									
1	1,7	1,8	1,7	1,6	1,3	1,4	1,3	1,2	128
2	1,6	1,6	1,7	1,5	1,2	1,2	1,2	1,2	372
3	1,5	1,5	1,6	1,4	1,2	1,3	1,2	1,2	251
4 i więcej	1,5	1,6	1,6	1,4	1,2	1,3	1,3	1,2	249
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA									
do 1 tys. zł	1,6	1,8	1,8	1,5	1,3	1,4	1,3	1,1	81
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	1,5	1,6	1,6	1,3	1,2	1,2	1,2	1,1	200
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	1,5	1,5	1,6	1,4	1,2	1,2	1,2	1,2	146
> 2 tys. do 3 tys. zł	1,6	1,7	1,7	1,5	1,2	1,3	1,3	1,1	179
> 3 tys. zł	1,4	1,4	1,5	1,4	1,2	1,2	1,2	1,1	53
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.									
wieś	1,5	1,6	1,6	1,5	1,3	1,3	1,3	1,2	415
miasto do 50 tys.	1,5	1,6	1,5	1,4	1,1	1,1	1,2	1,1	230
miasto > 50 tys. do 200 tys.	1,6	1,6	1,7	1,5	1,2	1,3	1,3	1,2	155
miasto > 200 tys.	1,6	1,6	1,7	1,4	1,2	1,3	1,2	1,1	200
OGÓLEM (średnia)	1,6	1,6	1,6	1,5	1,2	1,3	1,3	1,2	1000

2.1.2. Przemoc w rodzinie a region Polski

Analogiczne porównania przeprowadzono w odniesieniu do województw. Przemoc wobec osób niepełnosprawnych poza własną rodziną najrzadziej spostrzegana była w województwach podlaskim i pomorskim, a najczęściej w województwach opolskim i wielkopolskim.

Przemoc wobec tej samej grupy osób, ale we własnych rodzinach, najrzadziej była relacjonowana w województwach podlaskim, łódzkim i śląskim oraz pomorskim, kujawsko-pomorskim, dolnośląskim, zaś najczęściej w świętokrzyskim, i wielkopolskim.

Tabela 2.1.2 Przemoc poza rodziną i w rodzinie w podziale regionalnym. Wyniki uśrednione (1-nigdy; 5-bardzo często)

	Poza rodziną				W rodzinie				N
	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	
DOLNOŚLĄSKIE	1,4	1,4	1,5	1,3	1,1	1,1	1,1	1,1	65
KUJAWSKO-POMORSKIE	1,6	1,5	1,6	1,5	1,1	1,1	1,1	1,1	60
LUBELSKIE	1,4	1,5	1,4	1,4	1,2	1,3	1,2	1,1	80
LUBUSKIE	1,5	1,4	1,5	1,1	1,2	1,1	1,2	1,0	20
ŁÓDZKIE	1,5	1,5	1,6	1,2	1,1	1,1	1,1	1,0	60
MAŁOPOLSKIE	1,8	1,8	1,9	1,9	1,6	1,7	1,7	1,7	85
MAZOWIECKIE	1,4	1,6	1,5	1,4	1,0	1,0	1,0	1,0	130
OPOLSKIE	2,0	2,0	2,2	2,0	1,4	1,5	1,4	1,3	40
PODKARPACKIE	1,4	1,6	1,6	1,2	1,1	1,2	1,1	1,1	40
PODLASKIE	1,3	1,3	1,3	1,3	1,0	1,0	1,0	1,0	45
POMORSKIE	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	1,1	40
ŚLĄSKIE	1,5	1,5	1,5	1,4	1,1	1,1	1,1	1,0	130
ŚWIĘTOKRZYSKIE	1,7	1,9	1,8	1,5	1,7	1,8	1,8	1,4	40
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	1,5	1,5	1,6	1,4	1,3	1,3	1,4	1,3	35
WIELKOPOLSKIE	1,9	1,9	2,0	1,8	1,6	1,7	1,6	1,5	75
ZACHODNIOPOMORSKIE	1,8	2,0	2,0	1,5	1,2	1,3	1,4	1,1	55
OGÓLEM (średnia)	1,6	1,6	1,6	1,5	1,2	1,3	1,3	1,2	1000

* % odpowiedzi w obrębie województwa

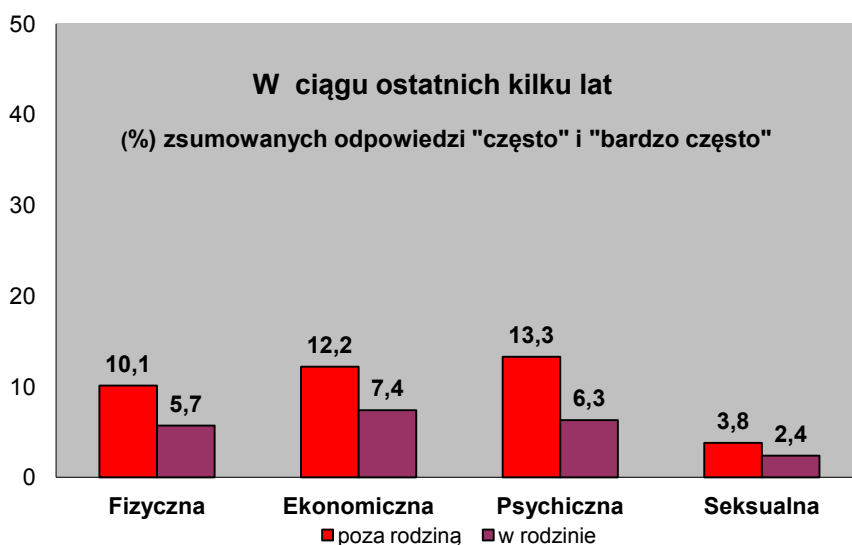
Ponownie należy zastrzec, że ze względu na sposób doboru próby oraz niewielkie liczebności w obrębie poszczególnych województw porównania te obarczone są znaczącym

błędem pomiaru i należy je traktować ostrożnie. Także w tym przypadku wypada zauważyć, że rozkłady odpowiedzi na poszczególne pytania ankiety są silnie skośne; szczególnie gdy pytamy o przemoc w rodzinie respondenta, przeważają odpowiedzi negatywne: „nigdy” i „rzadko”. Zmniejsza to zróżnicowanie wyników i utrudnia wiarygodne stosowanie testów statystycznych.

Podsumowując ten fragment analiz można powiedzieć, że mieszkańcy różnych województw mogą się nieznacznie różnić dostrzeganą częstością stosowania w rodzinie przemocy wobec osób niepełnosprawnych. Dokładne i w pełni wiarygodne oszacowanie takich różnic byłoby możliwe, gdybyśmy dysponowali bardziej licznymi reprezentatywnymi próbami poszczególnych województw.

2.2. Porównanie przemocy „poza” i „w” rodzinie

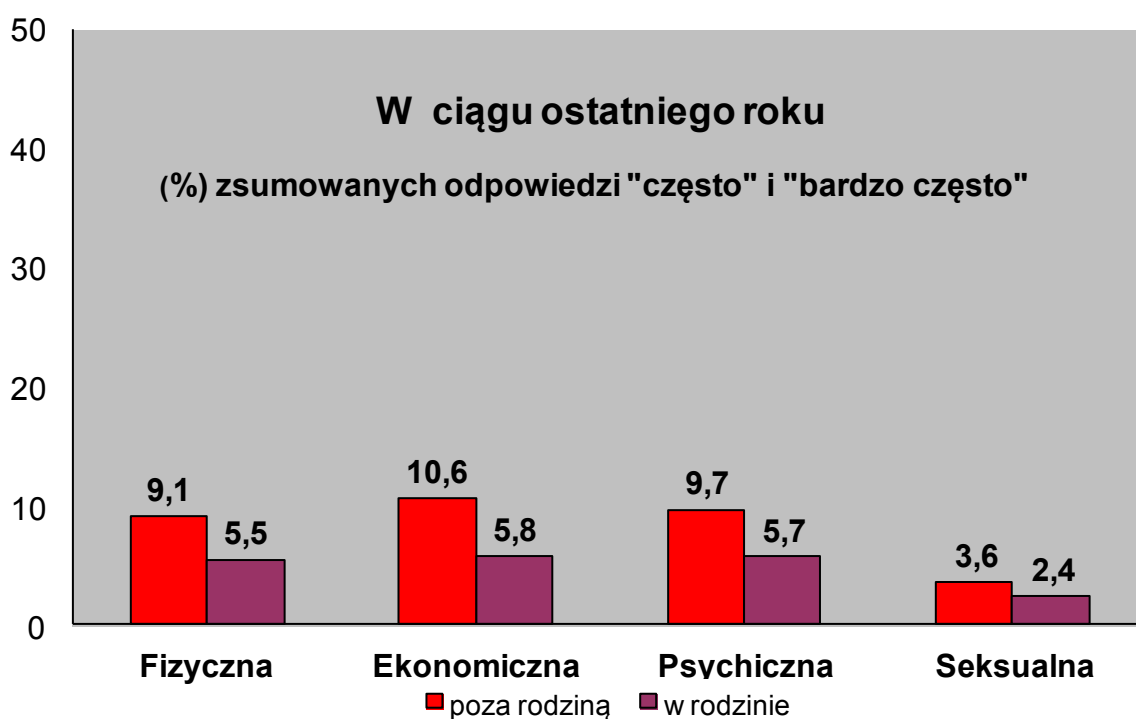
W tym paragrafie przedstawimy odsetki osób twierdzących, że poszczególne formy przemocy ujęte globalnie występują często i bardzo często. Wyniki przedstawiono na rysunkach 2.2.

Rysunek 2.2a Przemoc wobec **Osób Niepełnosprawnych** spozrzegana **Poza Rodziną** i **W Rodzinie** w ciągu ostatnich kilku lat

Respondentów utrzymujących, że poza ich rodzinami w ciągu ostatnich kilku lat przemoc wobec osób niepełnosprawnych była stosowana często i bardzo często (wyłączając przemoc seksualną) było od 10 do ponad 13 proc. Procent osób twierdzących, że przemoc wobec osób niepełnosprawnych w ciągu ostatnich kilku lat była stosowana często i bardzo często w ich rodzinach jest wyraźnie niższa i mieści się w przedziale <5,7; 7,4>. Odsetki dla przemocy seksualnej, zgodnie ze znanym wzorem były wyraźnie niższe.

Porównując te dane z uzyskanymi w roku 2009 (zob. „Przemoc w rodzinie...”, 2009a, s. 49) daje się zauważyć wyraźny spadek odsetków dla „przemocy poza rodziną” i wzrost odsetków dla „przemocy w rodzinie”. Innymi słowy różnica między tymi dwoma rodzajami oszacowań zmniejszyła się. Problematyka porównań obu badań została przedstawiona w rozdziale 2.7.

Rysunek 2.2b Przemoc wobec **Osób Niepełnosprawnych** spostrzegana **Poza Rodziną i W Rodzinie** w ciągu **ostatniego roku**

Podobny wzór odpowiedzi stwierdziliśmy w odpowiedziach dotyczących ostatniego roku. Twierdzących, że przemoc wobec osób starszych poza ich rodzinami jest stosowana często i bardzo często (wyłączając przemoc seksualną) było około 10 proc. Dostrzegających częste i bardzo częste stosowanie przemocy we własnych rodzinach było średnio 5,7 proc.

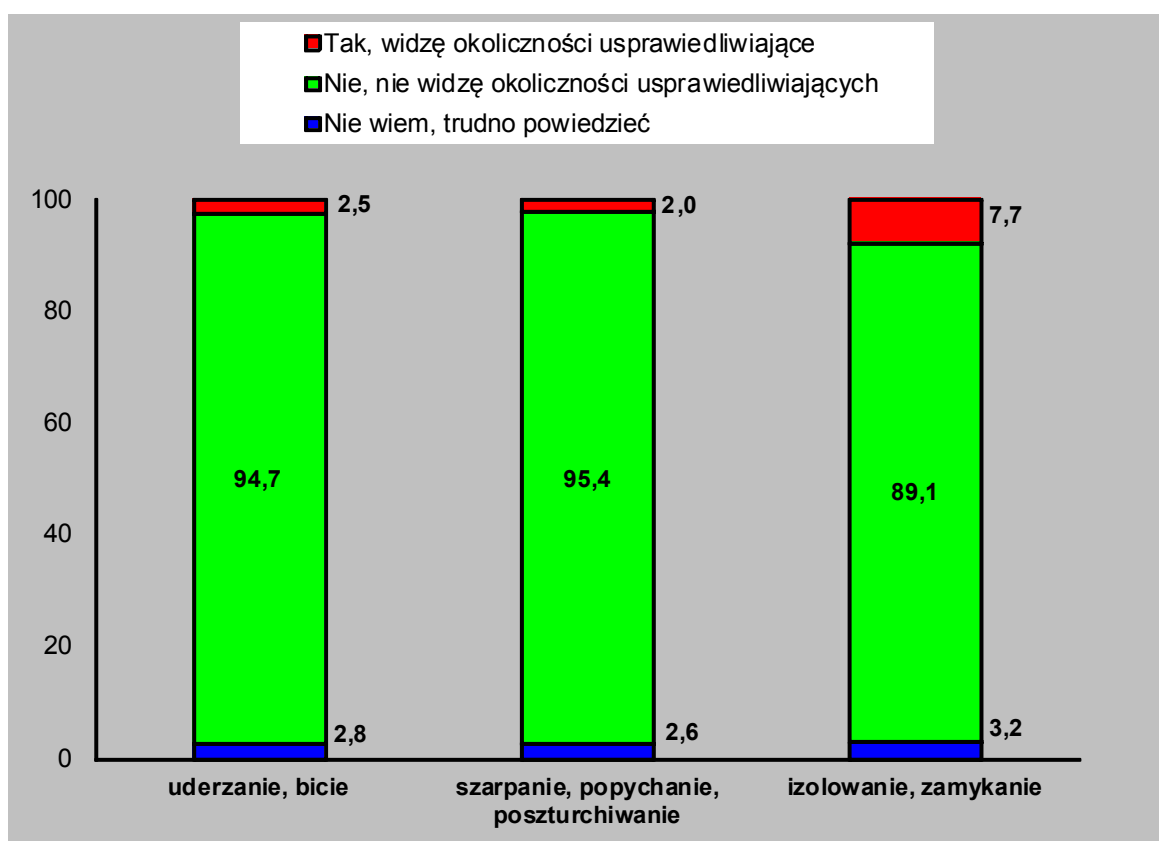
Ponownie okazało się oszacowania rozmiarów przemocy w ciągu ostatniego roku są niższe od oszacowań dla ostatnich kilku lat. Po pierwsze, trzeba jednak zauważyć, że

tendencja ta wyraźniej wystąpiła w sytuacji przemocy obserwowanej poza własną rodziną. Po drugie, nie dotyczy to przemocy seksualnej.

2.3. Usprawiedliwianie przemocy wobec niepełnosprawnych

Kolejnym badanym problemem było usprawiedliwianie form przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych. Respondentom zadaliśmy następujące pytanie: „Czy Pana/Pani zdaniem istnieją okoliczności usprawiedliwiające następujące zachowania wobec osób niepełnosprawnych . Proszę powiedzieć, czy widzi Pan(i) okoliczności usprawiedliwiające, czy ich nie widzi w sytuacji, gdy:..” i tu wymieniane były poszczególne formy przemocy fizycznej, ekonomicznej, psychicznej i przemoc seksualna.

a) Przemoc fizyczna

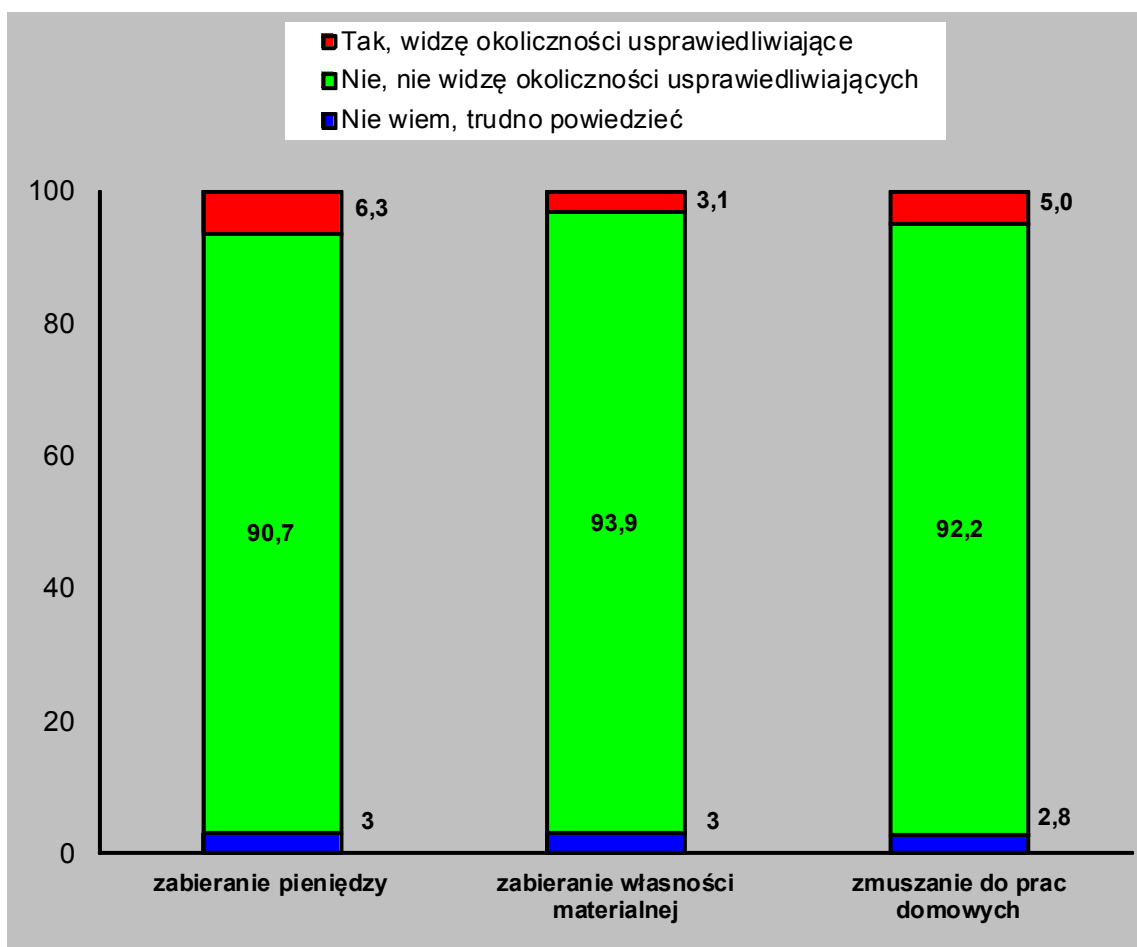

Rysunek 2.3.1 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy **FIZYCZNEJ** (%)

Średnio 93 proc respondentów nie znajdowało usprawiedliwienia dla stosowania przemocy fizycznej wobec osób niepełnosprawnych. W przypadku uderzania lub bicia oraz

szarpania, popychania lub poszturchiwania procenty respondentów znajdujących usprawiedliwienia dla tych form przemocy fizycznej były znikome. Nieco inaczej rzecz się przedstawia z izolowaniem lub zamykaniem. Tutaj odsetek osób, które znajdowały okoliczności usprawiedliwiające wyniósł blisko 8 proc. Niespełna 3 proc. nie wyraziło zdania w omawianych kwestiach.

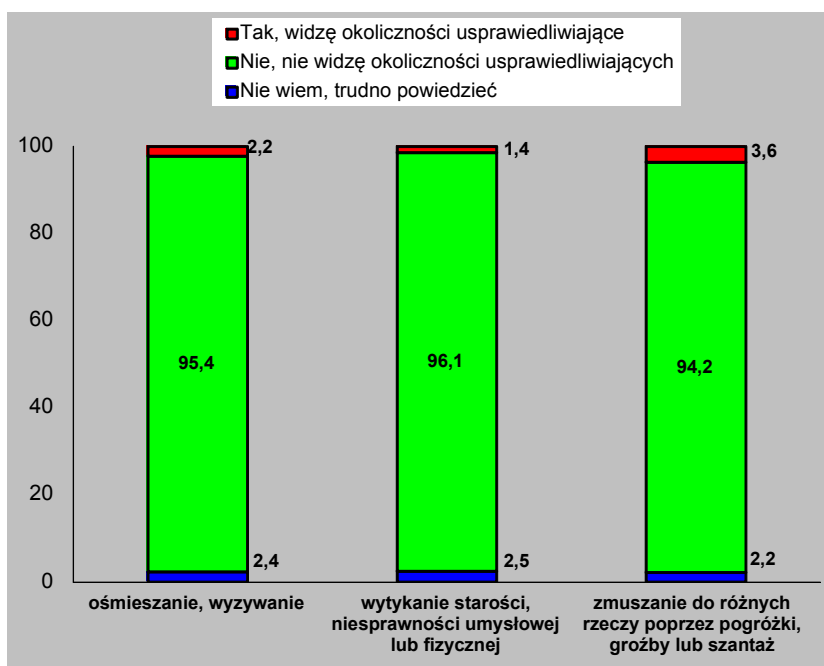
b) Przemoc ekonomiczna

Rysunek 2.3.2 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy **EKONOMICZNEJ** (%)

Także w przypadku przemocy ekonomicznej odsetki respondentów nie znajdujących okoliczności usprawiedliwiających były zdecydowanie wysokie – średnio ponad 92 proc. Najwięcej respondentów (6,3 proc.) znajdowało usprawiedliwienia dla zabierania pieniędzy osobom niepełnosprawnym. Nieco mniej (5 proc.) gotowych było usprawiedliwiać zmuszanie do prac domowych. Odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć” wybrało średnio 3 proc. respondentów.

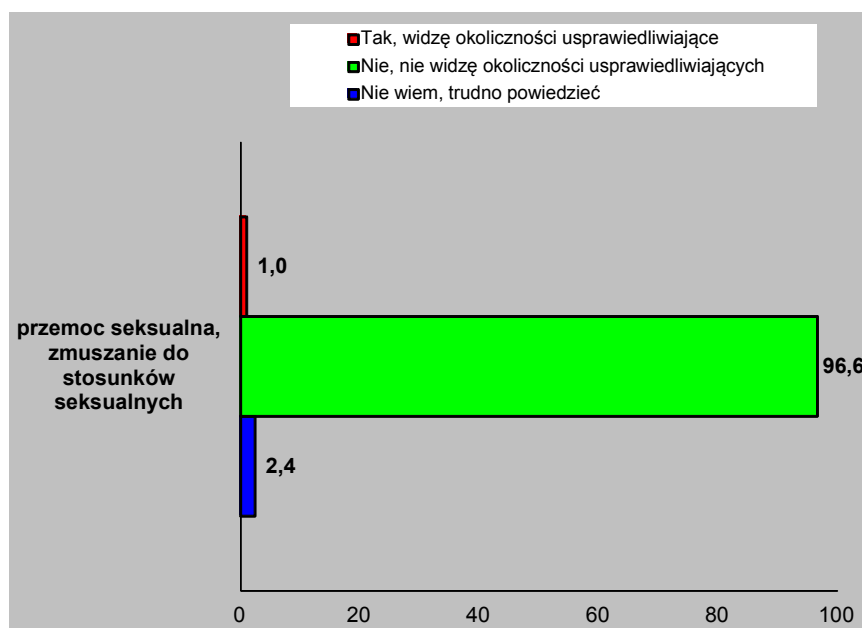
c) Przemoc psychiczna

Rysunek 2.3.3 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy **PSYCHICZNEJ** (%)

W przypadku przemocy psychicznej wobec osób niepełnosprawnych zdecydowanie przeważały odsetki nie znajdujących usprawiedliwienia dla jej stosowania – ponad 95 proc. Formą przemocy dającą się usprawiedliwić dla największej, ale wciąż znikomej liczby respondentów było „zmuszanie do różnych rzeczy poprzez pogrożki, groźby lub szantaż”. Odsetek respondentów udzielających odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” nie przekroczył wartości 2.4.

d) Przemoc seksualna

Rysunek 2.3.4 USPRAWIEDLIWIANIE przemocy **SEKSUALNEJ** (%)

Powszechna zgoda panowała w kwestii usprawiedliwiania stosowania przemocy seksualnej wobec osób niepełnosprawnych. Odsetek osób nie znajdujących usprawiedliwiających ją okoliczności wyniósł prawie 97, zaś liczna znajdujących takie okoliczności mieściła się w wartości błędu pomiaru. Odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” udzieliło 2,4 proc. respondentów.

2.3.1. Usprawiedliwianie przemocy a położenie w strukturze społecznej

Podobnie jak poprzednio zbadano, czy osoby różniące się parametrami położenia w strukturze społecznej różnią się w zakresie usprawiedliwiania stosowania przemocy wobec osób niepełnosprawnych. W tabeli 2.3.1 przedstawiono odsetki respondentów, którzy znaleźli usprawiedliwienie przynajmniej w odniesieniu do jednej z form przemocy spośród wyróżnionych czterech rodzajów.

Przedstawione odsetki są niskie, dają się jednak zaobserwować kilka różnic w uzasadnianiu stosowania wyróżnionych rodzajów przemocy wobec osób niepełnosprawnych. Okazało się, że:

- więcej mężczyzn znajdowało usprawiedliwienia dla stosowania przemocy seksualnej,
- usprawiedliwienia stosowania przemocy znajdowało więcej osób młodszych (18-39 lat) niż starszych (od 50 do powyżej 60 lat),
- wśród osób z wykształceniem podstawowym były najwyższe odsetki usprawiedliwiających wszystkie rodzaje przemocy z wyjątkiem przemocy seksualnej; daje się zaobserwować tendencja spadku usprawiedliwiania przemocy wraz ze wzrostem wykształcenia,
- najmniej skłonnych do usprawiedliwiania przemocy fizycznej i ekonomicznej można odnaleźć wśród żonatych/zamężnych, a psychicznej wśród rozwiedzionych; wśród rozwiedzionych oraz wdowców/wdów jest najmniej usprawiedliwiających przemoc seksualną (0 proc.),
- wśród osób, których gospodarstwo domowe składa się z dwóch osób jest najmniej skłonnych usprawiedliwiać przemoc fizyczną i ekonomiczną; wśród tych porównań wyróżniają się single – w tej grupie najwięcej jest usprawiedliwiających przemoc fizyczną, ekonomiczną i psychiczną,
- usprawiedliwianie przemocy zdaje się zależeć od osiąganego dochodu: osoby o najniższym dochodzie okazują się bardziej skłonne do usprawiedliwiania wszystkich form przemocy,
- wśród osób mieszkających w małych miastach (do 50 tys. mieszkańców) były najmniejsze odsetki usprawiedliwiających wszystkie rodzaje przemocy.

Tabela 2.3.1 Usprawiedliwianie przemocy a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne. (%) respondentów, którzy przynajmniej raz wybrali odpowiedź „Tak, widzę okoliczności usprawiedliwiające”

	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	N
PLEĆ					
Kobieta	10,3	9,7	4,6	0,6	524
Mężczyzna	10,1	9,2	5,7	1,5	476
WIEK					
18 – 24 lat	16,7	8,8	4,4	1,8	114
25 – 29 lat	12,1	12,1	6,1	3,0	99
30 – 39 lat	9,2	11,7	7,1	0,0	196
40 – 49 lat	7,7	9,0	6,4	1,3	156
50 – 59 lat	9,2	8,6	2,3	0,0	174
powyżej 60 lat	9,6	8,0	4,6	1,1	261
WYKSZTAŁCENIE					
Podstawowe	12,9	10,9	6,0	1,0	201
Zawodowe	11,5	10,3	5,4	1,5	261
Średnie	6,8	8,9	5,6	0,9	337
Wyższe	11,4	8,0	3,0	0,5	201
STAN CYWILNY					
Kawaler/panna	13,2	10,7	5,4	1,0	205
Mieszkający(a) z partnerką(em)	9,6	8,2	9,6	1,4	73
Żonaty/zamężna	9,2	8,9	4,4	1,2	595
Rozwiedziony(a)/ w separacji	12,2	12,2	2,4	0,0	41
Wdowiec/wdowa	9,3	10,5	7,0	0,0	86
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.					
1	12,5	11,7	7,8	0,0	128
2	9,1	7,3	4,6	1,3	372
3	8,8	10,4	5,6	0,8	251
4 i więcej	12,0	10,8	4,0	1,2	249
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA					
do 1 tys. zł	17,3	16,0	13,6	1,2	81
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	13,5	9,0	4,5	1,0	200
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	9,6	9,6	3,4	0,7	146
> 2 tys. do 3 tys. zł	7,8	7,3	2,8	1,1	179
> 3 tys. zł	7,5	13,2	7,5	0,0	53
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.					
wieś	10,8	10,6	6,3	1,0	415
miasto do 50 tys.	8,7	8,3	3,0	0,4	230
miasto > 50 tys. do 200 tys.	12,9	9,0	6,5	1,3	155
miasto > 200 tys.	8,5	9,0	4,0	1,5	200
OGÓLEM (%)	10,2	9,5	5,1	1,0	1000

2.3.2. Usprawiedliwane stosowania przemocy a region Polski

Zgodnie ze schematem znanym z poprzedniej części, zbadano także jakie były odsetki respondentów przynajmniej raz znajdujących usprawiedliwienie dla stosowania przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych w poszczególnych województwach. Odpowiednie zestawienie przedstawiono w tabeli 2.3.2.

Okazało się, że stosowanie przemocy seksualnej wobec osób niepełnosprawnych znajdowało usprawiedliwienia w województwach: lubuskim, małopolskim, śląskim, zachodnio-pomorskim, warmińsko-mazurskim i dolnośląskim (w ostatnim znajdujemy największe odsetki). W pozostałych nikt nie podał ani jednego usprawiedliwienia.

Tabela 2.3.2 Usprawiedliwianie przemocy w podziale regionalnym. (%) respondentów, którzy przynajmniej raz wybrali odpowiedź „*Tak, widzę okoliczności usprawiedliwiające*”

	Fizyczna	Ekonomiczna	Psychiczna	Seksualna	N
DOLNOŚLĄSKIE	10,8	4,6	3,1	4,6	65
KUJAWSKO-POMORSKIE	13,3	15,0	1,7	0,0	60
LUBELSKIE	17,5	16,3	10,0	1,3	80
LUBUSKIE	15,0	0,0	0,0	0,0	20
ŁÓDZKIE	11,7	13,3	6,7	0,0	60
MAŁOPOLSKIE	16,5	11,8	12,9	3,5	85
MAZOWIECKIE	5,4	6,2	0,8	0,0	130
OPOLSKIE	20,0	12,5	5,0	0,0	40
PODKARPACKIE	15,0	12,5	2,5	0,0	40
PODLASKIE	0,0	0,0	0,0	0,0	45
POMORSKIE	0,0	2,5	0,0	0,0	40
ŚLĄSKIE	7,7	5,4	3,8	0,8	130
ŚWIĘTOKRZYSKIE	7,5	12,5	10,0	0,0	40
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	14,3	17,1	8,6	2,9	35
WIELKOPOLSKIE	5,3	8,0	6,7	0,0	75
ZACHODNIOPOMORSKIE	10,9	16,4	7,3	1,8	55
OGÓLEM (%)	10,2	9,5	5,1	1,0	1000

* % odpowiedzi w obrębie województwa

Najmniej osób usprawiedliwiających stosowanie przemocy było w województwach podlaskim (tu – 0 proc.) i pomorskim. Największe odsetki usprawiedliwiających stosowanie

przemocy odnajdujemy w województwach opolskim, lubelskim, warmińsko-mazurskim, małopolskim.

Podobnie jak w przypadku analiz przemocy wobec osób starszych, nie znaleziono województw, w których podobnie znaczne odsetki mieszkańców znajdowały usprawiedliwienia dla stosowania wszystkich rodzajów przemocy. Pamiętajmy także, że ze względu na małe liczebności osób oraz fakt, że nie mamy do czynienia z reprezentatywnością doboru próby w obrębie samych województw, wyniki te nie stanowią bezwzględnie trafnej diagnozy.

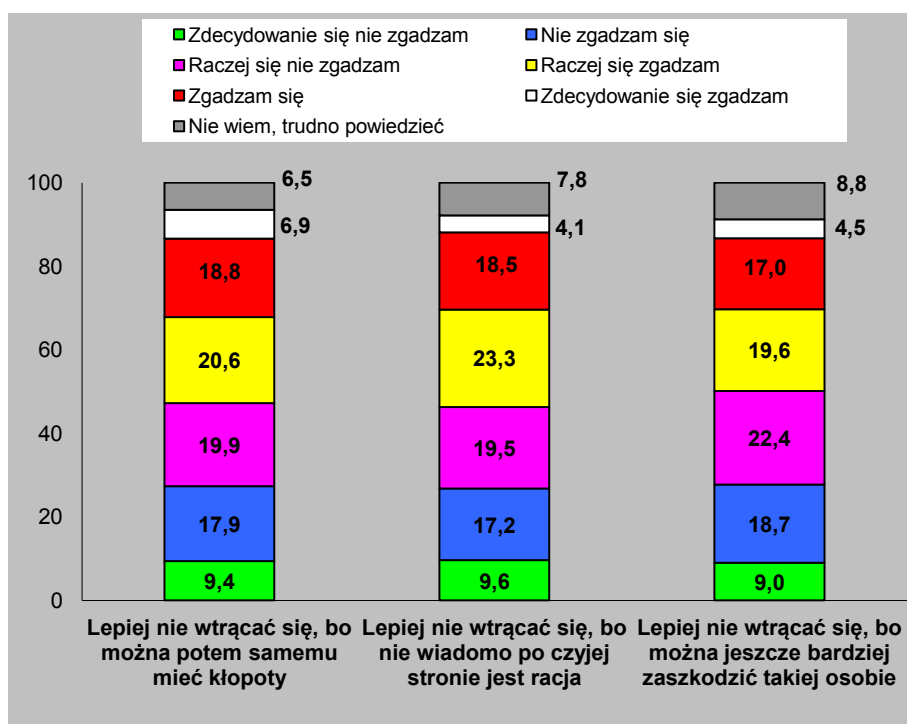
Na zakończenie ponownie powtórzmy interpretacyjne wątpliwości wspomniane w poprzedniej części. Uprzednio wyrażono przypuszczenie, że liczba usprawiedliwień stosowania przemocy w województwie być wskaźnikiem nasilenia przemocy w tym województwie. Jest jednak tylko hipoteza i jako taka, wymaga rzetelnej weryfikacji. Z drugiej strony można mieć poważne i zasadne wątpliwości, czy brak usprawiedliwień stosowania przemocy w województwie można traktować jako wskaźnik znikomego nasilenia przemocy w tym województwie. Sugerowaliśmy uprzednio, że niedostrzeżenie różnych okoliczności usprawiedliwiających może być skutkiem skrajnego rygoryzmu moralnego, ale także znacznego nasilenia potrzeby aprobaty społecznej.

2.4. Obojętność na przemoc wobec osób niepełnosprawnych

Przypomnijmy, że badano także uzasadnienia braku reakcji na przemoc wobec osób niepełnosprawnych. Respondent miał ocenić, w jakim stopniu zgadza się z następującymi stwierdzeniami:

- 1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty.
- 2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja.
- 3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie.

Zgadzanie się z powyższymi stwierdzeniami odpowiedzi twierdzące określamy mianem obojętności na przemoc. Rozkłady odpowiedzi przedstawiono na rysunku 2.4.

Rysunek 2.4 Uzasadnianie **OBOJĘTNOŚCI** na przemoc wobec **Osób Niepełnosprawnych** (%)

Okazało się, że z przedstawionymi stwierdzeniami średnio zgadzało się (od „raczej” po „zdecydowanie”) 44,4 proc. respondentów. Ze stwierdzeniem pierwszym zgadzało się 46,3 proc., z drugim 45,9 proc. a z trzecim 41,1 proc. Okazało się zatem, że poszczególne uzasadnienia były przekonujące dla zbliżonego odsetka respondentów. Może to sugerować, że w skali społecznej argumenty odwołujące się do interesów ofiary i interesów świadka przemocy, oraz do niepewności po czyjej stronie może być racja są przekonujące w podobnym stopniu. Z drugiej strony, zbliżone wartości procentów osób zgadzających się mogą oznaczać, że rodzaj argumentu nie odgrywa zasadniczej roli, a czynnikiem decydującym o owej zbieżności jest zgeneralizowana obojętność. Analizy przedstawione w dalszej części opracowania przekonują, że ta ostatnia hipoteza znalazła potwierdzenie i zasadne jest mówienie o jednorodnym zjawisku obojętności (zob. rozdz. 3).

2.4.1. Obojętność na przemoc a położenie w strukturze społecznej

Podobnie, jak czyniono to uprzednio, zbadano czy osoby różniące się parametrami umiejscowienia w strukturze społecznej różnią się nasileniem obojętności na przemoc wobec osób niepełnosprawnych. Wyniki przedstawiono w tabeli 2.4.1. Ponownie posłużono się wskaźnikiem numerycznym w ten sposób, że poszczególnym odpowiedziom przyporządkowano wartości liczbowe (od „1” - zdecydowanie się nie zgadzam, do „6” - zdecydowanie się zgadzam). Wyniki przedstawiono w tabeli 2.4.1.

Okazało się, że wartości w poszczególnych celach tabeli są zbliżone do siebie i przeważnie nieco mniejsze od teoretycznej średniej ($M=3,5$). Dało się jednak zaobserwować kilka różnic:

- wskaźniki obojętności na przemoc wobec osób niepełnosprawnych były większe wśród mężczyzn niż wśród kobiet,
- mniej obojętne były osoby z wyższym wykształceniem, a najbardziej z podstawowym,
- mniej obojętne były osoby żyjące w tzw. wolnych związkach, a najbardziej osoby stanu wolnego (kawalerowie/panny),
- bardziej obojętne były osoby osiągające najniższe dochody,
- bardziej obojętni byli mieszkańcy wsi.

Ponownie okazało się, że obojętność na przemoc była wyższa wśród osób o niższym statusie społeczno-ekonomicznym (mniej wykształconych i osiągających niższe dochody).

Tabela 2.4.1 Obojętność na przemoc a czynniki socjo-demograficzne i ekonomiczne.
Wyniki uśrednione (1-zdecydowanie się nie zgadzam; 6- zdecydowanie się zgadzam)

- (1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty
 (2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja
 (3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie

	(1)	(2)	(3)	N
PLEĆ				
Kobieta	3,3	3,3	3,2	524
Mężczyzna	3,6	3,5	3,4	476
WIEK				
18 – 24 lat	3,3	3,3	3,3	114
25 – 29 lat	3,6	3,5	3,4	99
30 – 39 lat	3,5	3,6	3,4	196
40 – 49 lat	3,4	3,3	3,3	156
50 – 59 lat	3,4	3,5	3,3	174
powyżej 60 lat	3,5	3,3	3,3	261
WYKSZTAŁCENIE				
Podstawowe	3,7	3,6	3,5	201
Zawodowe	3,6	3,5	3,5	261
Średnie	3,4	3,4	3,3	337
Wyższe	3,1	3,1	3,0	201
STAN CYWILNY				
Kawaler/panna	3,6	3,5	3,5	205
Mieszkający(a) z partnerką(em)	3,2	3,2	3,1	73
Żonaty/zamężna	3,4	3,4	3,3	595
Rozwiedziony(a)/ w separacji	3,6	3,3	3,5	41
Wdowiec/wdowa	3,3	3,3	3,0	86
LICZBA OSÓB W GOSPOD. DOM.				
1	3,5	3,4	3,3	128
2	3,5	3,4	3,4	372
3	3,3	3,3	3,3	251
4 i więcej	3,5	3,4	3,3	249
DOCHÓD NETTO RESPONDENTA				
do 1 tys. zł	3,7	3,9	3,7	81
od 1 tys. do 1,6 tys. zł	3,5	3,3	3,3	200
> 1,6 tys. do 2 tys. zł	3,4	3,3	3,3	146
> 2 tys. do 3 tys. zł	3,5	3,4	3,3	179
> 3 tys. zł	3,2	3,3	3,3	53
WIELKOŚĆ MIEJSC. ZAMIESZK.				
wieś	3,6	3,5	3,5	415
miasto do 50 tys.	3,4	3,2	3,2	230
miasto > 50 tys. do 200 tys.	3,4	3,4	3,3	155
miasto > 200 tys.	3,3	3,3	3,2	200
OGÓLEM (średnia)	3,5	3,4	3,3	1000

2.4.2. Obojętność na przemoc a region Polski

Liczbowe wskaźniki obojętności na przemoc wobec osób niepełnosprawnych analizowano także w podziale na województwa. Szczegółowe wyniki zawiera tabela 2.4.2.

Tabela 2.4.2 Obojętność na przemoc w podziale regionalnym. Wyniki uśrednione
(1-zdecydowanie się nie zgadzam; 6- zdecydowanie się zgadzam)

- (1) Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty
- (2) Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja
- (3) Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie

	(1)	(2)	(3)	N
DOLNOŚLĄSKIE	3.4	3.4	3.4	70
KUJAWSKO-POMORSKIE	3.1	3.2	3.1	70
LUBELSKIE	3.7	3.7	3.8	60
LUBUSKIE	2.9	3.4	3.2	20
ŁÓDZKIE	3.2	3.3	3.3	85
MAŁOPOLSKIE	3.6	3.9	3.8	80
MAZOWIECKIE	3.4	3.5	3.3	135
OPOLSKIE	3.4	3.5	3.4	30
PODKARPACKIE	3.4	3.4	3.4	50
PODLASKIE	3.7	3.7	3.8	25
POMORSKIE	3.2	3.3	3.2	55
ŚLĄSKIE	2.8	3.0	2.8	115
ŚWIĘTOKRZYSKIE	3.8	3.5	3.5	35
WARMIŃSKO-MAZURSKIE	3.2	3.9	3.7	40
WIELKOPOLSKIE	3.6	3.5	3.5	90
ZACHODNIOPOMORSKIE	3.2	3.3	3.2	40
OGÓLEM (średnia)	3.3	3.4	3.4	1000

Największa obojętność na przemoc wobec osób niepełnosprawnych daje się zaobserwować w województwach świętokrzyskim, małopolskim i podlaskim. W najmniejszym stopniu pojawia się w województwie zachodnio-pomorskim.

Podobnie jak uprzednio, musimy się zastrzec, że zaobserwowane różnice nie są znaczne, zaś liczebności próby w poszczególnych województwach są relatywnie niewielkie. Trzeba też pamiętać, że próby w obrębie poszczególnych województw trudno uznać za reprezentatywne dla tych województw.

Podstawowym wnioskiem z tych analiz, podobnie jak poprzednio, może być stwierdzenie, że są podstawy, aby oczekiwać różnic w nasileniu obojętności na przemoc między poszczególnymi województwami, czy szerzej, regionami Polski.

2.5. Sprawy przemocy wobec osób niepełnosprawnych

Podobnie jak w przypadku osób starszych, zadawaliśmy pytanie o to, kto według rozeznania respondentów poza ich rodziną i w ich rodzinie najczęściej jest sprawcą przemocy wobec osób niepełnosprawnych. Respondenci mogli wskazać kilka osób z przedstawianej im listy. Wyniki przedstawiono w tabeli 2.5.1.

Tabela 2.5.1 Sprawy przemocy wobec Osób Niepełnosprawnych

	Poza Rodziną (N=433)		W Rodzinie (N=210)	
	%	N	%	N
Syn	23,8	103	20,0	42
Mąż/partner	20,8	90	16,7	35
Ojciec	17,6	76	16,2	34
Ojczym	17,6	76	16,7	35
Zięć	15,7	68	15,2	32
Brat	13,2	57	10,5	22
Córka	13,2	57	10,0	21
Matka	12,2	53	8,1	17
Macocho	10,2	44	9,0	19
Synowa	8,3	36	10,0	21
Żona/partnerka	7,9	34	8,1	17
Siostra	7,6	33	8,1	17
Szwagier	3,0	13	3,3	7
Teściowa	2,3	10	0,5	1
Teść	2,1	9	1,0	2
Dziadek	1,8	8	2,9	6
Babcia	1,8	8	0,5	1
Opiekun(ka)	1,8	8	-	-
Inna osoba	1,2	5	0,5	1
Szwagierka	0,9	4	1,0	2
Nie wiem	22,2	96	30,5	64

* odpowiedzi nie sumują się do 100% ponieważ respondent mógł wybrać kilka odpowiedzi

Dane przedstawione w tabeli 2.5.1 wskazują, że najczęściej wskazywanymi sprawcami przemocy zarówno poza rodziną, jak i we własnej rodzinie byli mężczyźni bliscy ofierze: syn (odpowiednio – 23,8 i 20 proc. wskazań), mąż (20,8 i 16,7 proc.) i ojciec (17,6 i 16,2 proc.). Najczęściej wskazywane sprawczynie przemocy poza rodziną i we własnej rodzinie też z reguły były bliskie ofierze: córka (odpowiednio – 13,2 i 10,5 proc. wskazań), matka (13,2 i 8,1 proc.) i macocha (10,2 i 9 proc.).

Podobnie jak w przypadku przemocy wobec osób starszych wątpliwości mogą budzić odsetki odpowiedzi „nie wiem”. W przypadku przemocy poza rodziną było 22,2 proc, a w rodzinie – ponad 30 proc. takich odpowiedzi. Przypomnijmy, że respondenci mogli wskazać kilka osób, co wyklucza udzielanie odpowiedzi „nie wiem”, w sytuacjach, gdy mogło dochodzić do grupowych aktów przemocy. Można sądzić, że dla nawet kilkudziesięciu procent respondentów znane im fakty przemocy wobec osób niepełnosprawnych mają „nieznanych sprawców”. Trudno zinterpretować te wyniki. Z jednej strony można przypuszczać, że podawane przez respondentów „znane im” akty przemocy mają charakter informacji niejasnych, rozmytych. Z drugiej jednak, wzięwszy pod uwagę bardzo wysoki procent odpowiedzi „nie wiem” w sytuacji przemocy we własnej rodzinie, można sądzić, że odpowiedź taka – przynajmniej przez część respondentów – została podana nie tyle z powodu niewiedzy, co dla uchronienia „dobrego imienia” znanych im sprawców przemocy, członków ich rodzin.

2.6. Reakcja na przemoc. Interwencje i ocena ich skuteczności.

Jak wspomniano powyżej w centrum zainteresowania projektu badawczego były reakcje na przemoc. W związku z tym, respondentom, którzy uprzednio deklarowali, że spotkali się ze stosowaniem przemocy, zadano pytanie, czy i jak na to reagowali. Dano im cztery możliwości odpowiedzi. Interesowało nas po pierwsze to, czy w ogóle w jakiś sposób interweniowali, czy też nie. Po drugie, pytaliśmy o formę interwencji. Respondentom przedstawiono następujące możliwości: 1) nie, nie interweniowałem; 2) tak, interweniowałem(am) osobiście; 3) tak, powiadamiałem(am) o tym innych (np. rodzinę, sąsiadów, znajomych); i 4) tak, powiadomiłem(am) odpowiednie służby.

Osoby, które deklarowały, że wybrały ostatnią możliwość, pytano kogo powiadomiły:

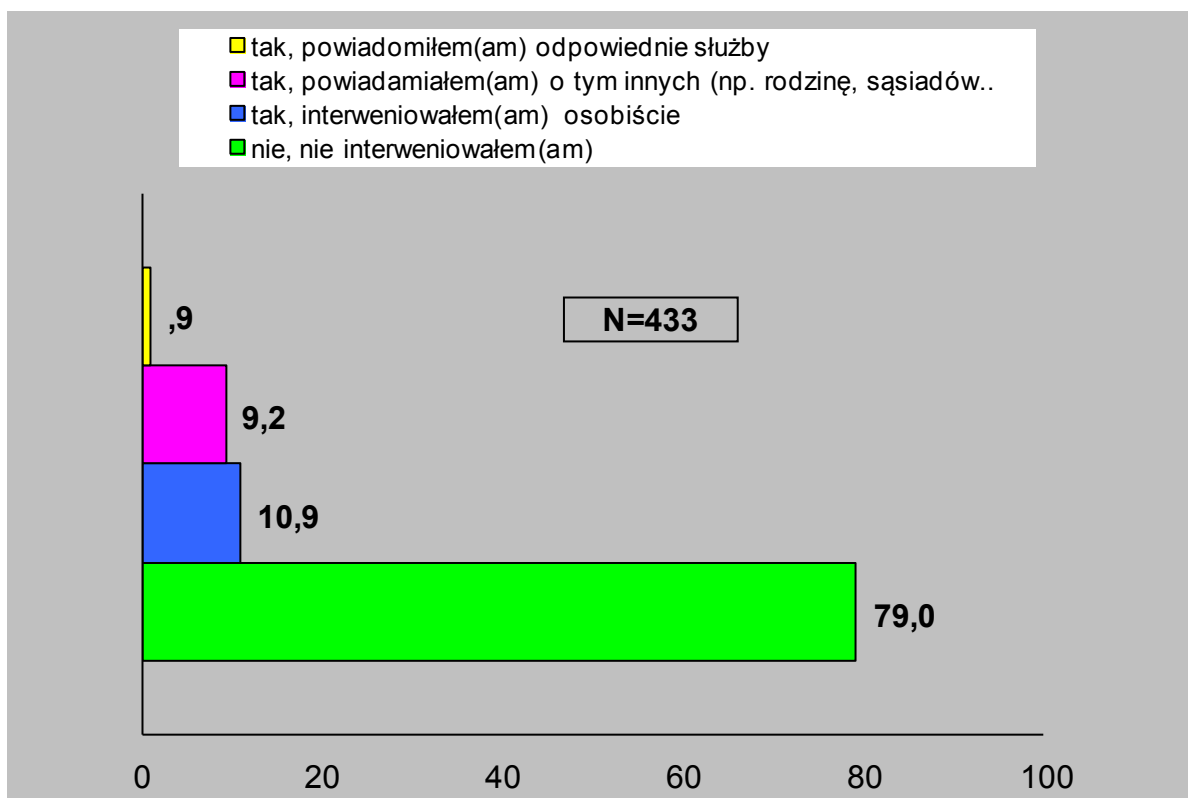
- Policję,
- ochronę zdrowia,
- pomoc społeczną,

- oświatę,
- gminną komisję rozwiązywania problemów alkoholowych,
- inną instytucję.

W kolejnym pytaniu prosiliśmy o ocenę skuteczności własnej interwencji i odpowiednich służb.

a) poza rodziną

Przypomnijmy, że 56,7 proc. (N=567) respondentów nigdy nie spotkało się w otoczeniu z przemocą wobec osób niepełnosprawnych, a 43,3proc. (N=433) zadeklarowało, że spotkało się z nią przynajmniej raz. W poniższych analizach będziemy się opierać na wynikach uzyskanych od 433 respondentów. Wyniki przedstawiające zachowania wobec przemocy są na rysunku 2.6.1.

Rysunek 2.6.1. Interwencja w przypadku przemocy wobec **Osób Niepełnosprawnych** obserwowanej **Poza Rodziną** (%)

Okazało się, że 79 proc. respondentów, którzy spotkali się z przemocą wobec osób niepełnosprawnych poza własną rodziną nie podejmowało żadnej interwencji. Spośród tych,

którzy interweniowali większość interweniowała osobiście. Jedynie czterech respondentów (0,9 proc.) powiadomiło odpowiednie służby. W sumie było 6 interwencji.

Mimo, że tak małe liczebności stawiają pod znakiem zapytania prawomocność ogólnych wniosków, przedstawiamy dalsze zestawienia wyników dotyczące interwencji u odpowiednich służb.

Tabela 2.6.1 Interwencja instytucjonalna i ocena jej skuteczności

	Kogo powiadomił(a)?	Ocena skuteczności interwencji			
		(1)	(2)	(3)	(4)
POLICJA	2	-	-	2	-
OCHRONA ZDROWIA	-	-	-	-	-
POMOC SPOŁECZNA	4	-	1	2	1
OŚWIATA	-	-	-	-	-
GMINNA KOMISJA ROZW. PROBLEMÓW ALKOHOL.	-	-	-	-	-
INNA INSTYTUCJA	-	-	-	-	-
Liczebność powiadomień ogółem	6	-	1	4	1

(1) była(y) bezskuteczna(e), praktycznie nie odniosła(y) pożądanego skutku

(2) odpowiednie służby zareagowały, ale praktycznie nic się nie zmieniło

(3) odpowiednie służby podjęły odpowiednie działania i położyły kres przemocy

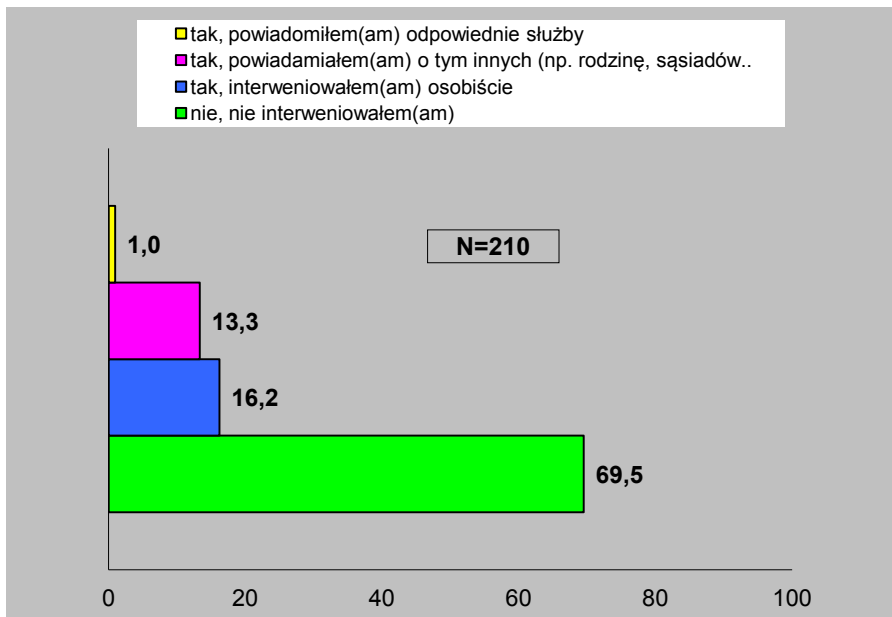
(4) spotkałem(am) się z wrogością ze strony sprawców lub ich bliskich

Nikt z respondentów nie zwrócił się do ochrony zdrowia, oświaty ani do gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych. Nie wskazano także innych służb i instytucji. Dwa przypadki interwencji na Policji zostały ocenione jako skuteczne. Jako skuteczne zostały też ocenione dwie interwencje w ośrodku pomocy społecznej, ale dwie inne jako zupełnie bezskuteczne; w tym efektem jednej była wrogość sprawców przemocy.

Osobom, które powiadomiły którąś ze służb zadawano pytanie: „Czy podczas zgłoszenia była wszczynana procedura „Niebieskie Karty”?”. Spośród 4 osób które zawiadomiły jakąś służbę, 1 osoba wiedziała o tym że wszczęta została procedura „Niebieskie Karty”. Osoba ta stwierdziła że procedurę wszczęła pomoc społeczna, ale nie wiedziała czy po wypełnieniu formularza „Niebieskiej Karty” sprawą zajął się zespół interdyscyplinarny/grupa robocza.

b) w rodzinie

Stwierdziliśmy, że 79 proc. (N=790) respondentów nigdy nie spotkało się z przemocą wobec osób niepełnosprawnych we własnej rodzinie, a 21 proc. (N=210) przynajmniej raz zadeklarowało, że się z nią spotkało. Poniższe analizy zostały oparte na deklaracjach 210 respondentów. Odpowiedzi na pytanie o reakcje na przemoc przedstawiono na rysunku 2.6.2.

Rysunek 2.6.2. Interwencja w przypadku przemyocy wobec **Osób Niepełnosprawnych** obserwowanej **W Rodzinie** (%)

Przemoc wobec osób niepełnosprawnych we własnej rodzinie nie spotkała się z żadną interwencją u blisko 70 proc. respondentów. Blisko 16,2 proc. interweniowało osobiście, a 13,3 proc. powiadomiło znajomych lub rodzinę. U odpowiednich służb interweniowało dwóch respondentów. Powiadomili oni cztery instytucje. Odpowiednie zestawienia przedstawiono w tabeli 2.6.2.

Tabela 2.6.2 Interwencja instytucjonalna i ocena jej skuteczności

	Kogo powiadomil(a)?	Ocena skuteczności interwencji			
		(1)	(2)	(3)	(4)
POLICJA	1	-	-	1	-
OCHRONA ZDROWIA	-	-	-	-	-
POMOC SPOŁECZNA	2	-	2	-	-
OŚWIATA	1	-	-	1	-
GMINNA KOMISJA ROZW. PROBLEMÓW ALKOHOL.	-	-	-	-	-
INNA INSTYTUCJA	-	-	-	-	-
Liczebność powiadomień ogółem	4	-	2	2	-

(1) była(y) bezskuteczna(e), praktycznie nie odniosła(y) pożądanego skutku

(2) odpowiednie służby zareagowały, ale praktycznie nic się nie zmieniło

(3) odpowiednie służby podjęły odpowiednie działania i położyły kres przemocy

(4) spotkałem(am) się z wrogością ze strony sprawców lub ich bliskich

Skuteczność interwencji na Policji (jedna) oraz w oświacie (też jedna) respondenci ocenili pozytywnie. Dwie interwencje w pomocy społecznej, mimo, że spotkały się z reakcją tej instytucji nie przyniosły pożądaných efektów.

Podobnie jak poprzednio osobom, które powiadomiły którąś ze służb, zadawano pytanie: „Czy podczas zgłoszenia była wszczynana procedura „Niebieskie Karty”?”. Spośród 2 osób które zawiadomiły jakąś służbę, jedna stwierdziła że nie wie, czy wszczęta została procedura „Niebieskie Karty”, a druga, że procedura nie została wszczęta.

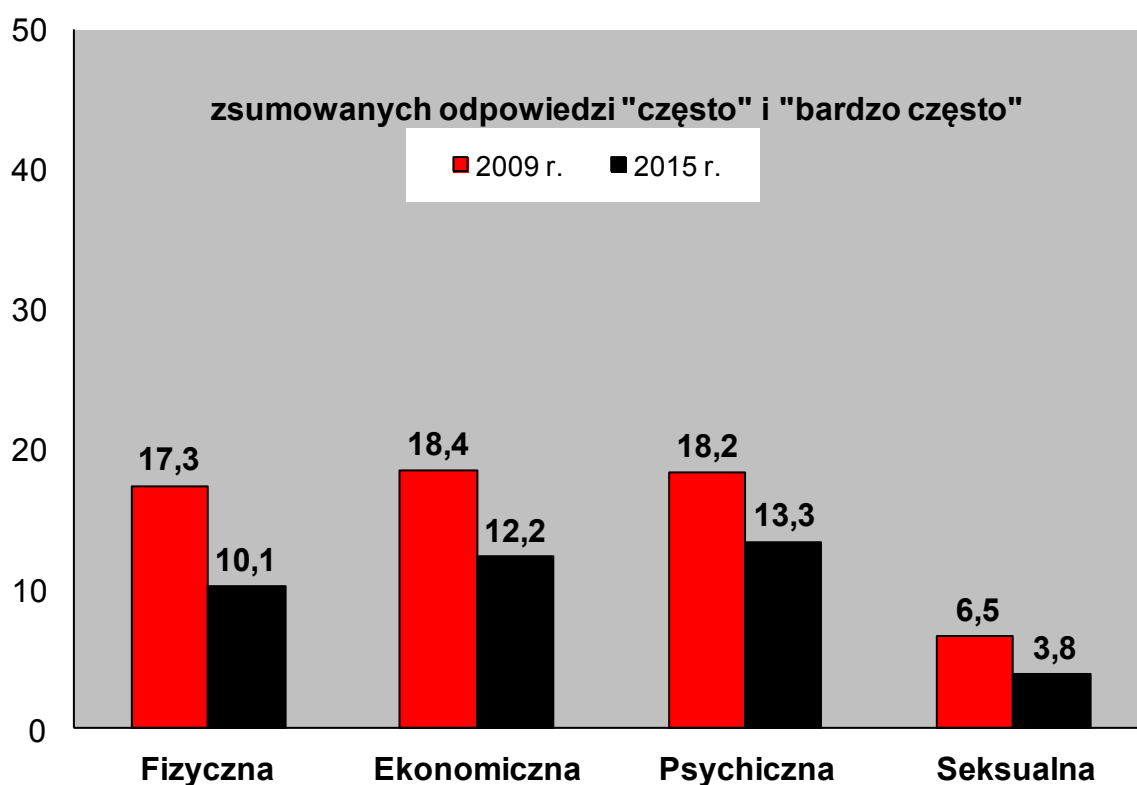
2.7. Porównanie wyników w latach 2009 i 2015

Podobnie jak w rozdziale 1.7 przedstawimy teraz porównanie podstawowych wyników dotyczących przemocy wobec osób niepełnosprawnych w latach 2009 i 2015. Innymi słowy postaramy się teraz powiedzieć, czy obraz spostrzeganej przemocy wobec osób niepełnosprawnych uległ zmianie na przestrzeni ostatnich sześciu lat.

2.7.1 Spostrzegana przemoc wobec Osób Niepełnosprawnych

Przypomnijmy, że w roku 2009 nie zadawano pytania o przemoc w ciągu ostatniego roku, wobec czego uwzględnione mogły być jedynie odpowiedzi na pytania dotyczące przemocy w ciągu ostatnich kilku lat.

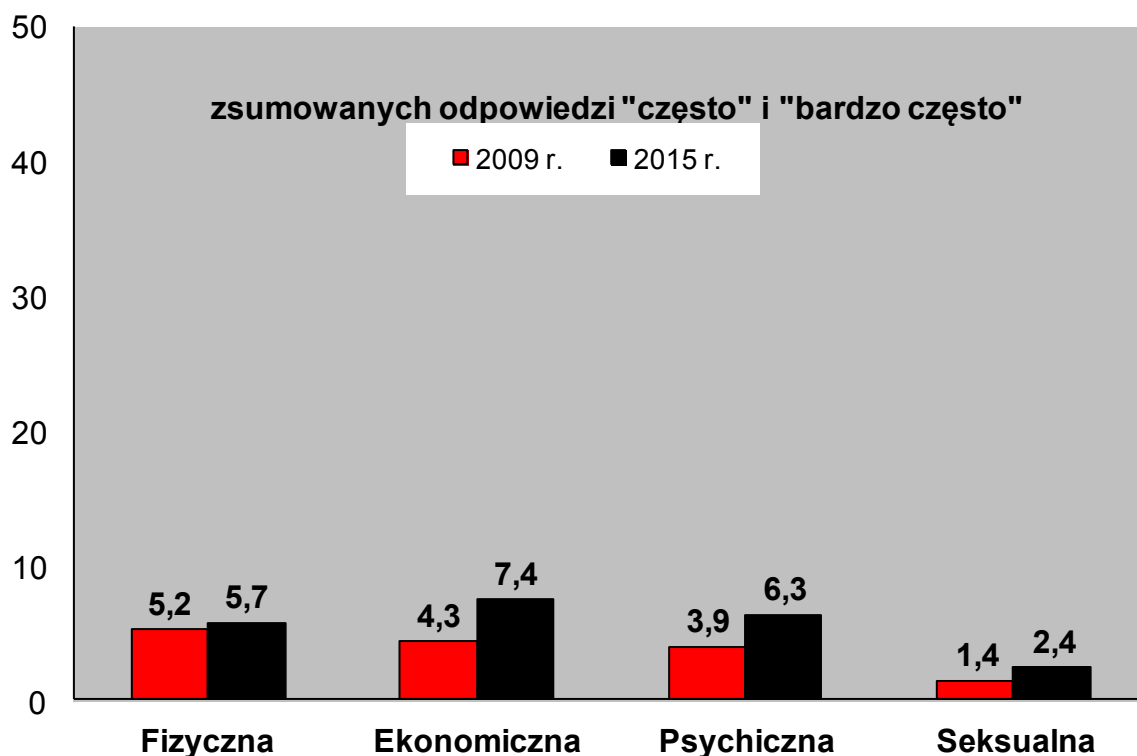
Poniżej przedstawiono porównania rozmiarów spostrzeganej przemocy wobec osób niepełnosprawnych poza rodziną i w rodzinie.

Rysunek 2.7.1a Przemoc wobec Osób Niepełnosprawnych spostrzegana Poza Rodziną w ciągu ostatnich kilku lat. Porównanie w latach 2009 i 2015

Wyniki przedstawione na rysunku 2.7.1a pokazują, że w roku 2015 systematycznie mniejszy procent respondentów deklarował częsty i bardzo częsty kontakt z przemocą wobec

osób niepełnosprawnych poza ich rodziną. W celu sprawdzenia, czy zaobserwowane różnice są istotne statystycznie posłużono się testem χ^2 . Przeprowadzone analizy pokazały, że w roku 2015 istotnie niższe były oszacowania częstości przemocy fizycznej ($\chi^2 = 21,38$, $df = 1$, $p < 0,0001$), przemocy ekonomicznej ($\chi^2 = 14,395$, $df = 1$, $p < 0,0001$), przemocy psychicznej ($\chi^2 = 9,05$, $df = 1$, $p < 0,005$) i przemocy seksualnej ($\chi^2 = 19,14$, $df = 1$, $p < 0,01$). Można zatem powiedzieć, że w roku 2015 nasilenie spostrzeganej przemocy wobec osób niepełnosprawnych zmniejszyło się w porównaniu z rokiem 2009.

Rysunek 2.7.1b Przemoc wobec **Osób Niepełnosprawnych** spostrzegana **W Rodzinie** w ciągu **ostatnich kilku lat**. Porównanie w latach **2009 i 2015**

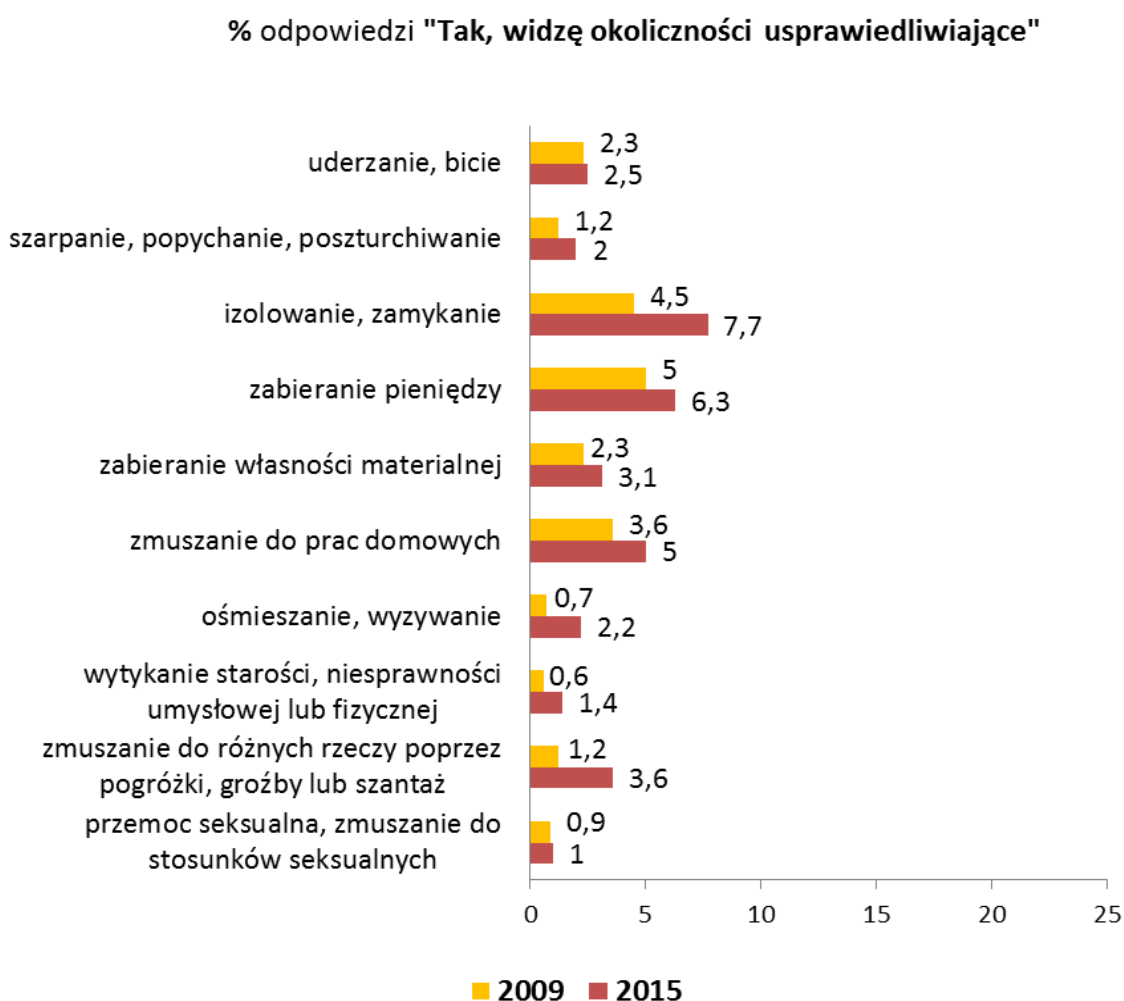
W przypadku przemocy obserwowanej we własnej rodzinie, zmiany zdają się mieć inny charakter. Przypomnijmy, że test ten polega na porównywaniu zaobserwowanego (empirycznego) rozkładu zmiennej z rozkładem teoretycznym. Zastosowanie testu χ^2 pokazało, że o zmianach istotnych możemy mówić tylko w dwóch przypadkach. Okazało się, że w roku 2015 we własnej rodzinie istotnie większe było nasilenie spostrzeganej przemocy ekonomicznej ($\chi^2 = 8,72$, $df = 1$, $p < 0,005$) oraz przemocy psychicznej ($\chi^2 = 5,95$, $df = 1$, $p < 0,02$).

Przeprowadzone analizy pokazały, że w latach 2009-2015 nastąpiły istotne zmiany spostrzeganego nasilenia przemocy wobec osób niepełnosprawnych. Poza rodzinami możemy

mówić o wyraźnym spadku tego zjawiska, natomiast we własnych rodzinach zaobserwowano tendencję wzrostową.

2.7.2 Usprawiedliwianie przemocy wobec osób Niepełnosprawnych

Na rysunku 2.7.2 przedstawiono porównanie nasilenia usprawiedliwiania wszystkich badanych form przemocy wobec osób starszych z lat 2009 i 2015.

Rysunek 2.7.2 Usprawiedliwianie przemocy wobec **Osób Niepełnosprawnych**.
Porównanie rozkładów odpowiedzi w latach 2009 i 2015

Zmiany usprawiedliwiania przemocy wobec osób starszych uwidocznione na rysunku 1.7.2 zdają się systematyczne. W 10 na 10 porównań procenty odpowiedzi „Tak, widzę okoliczności usprawiedliwiające” w roku 2015 okazały się wyższe niż w roku 2009, choć

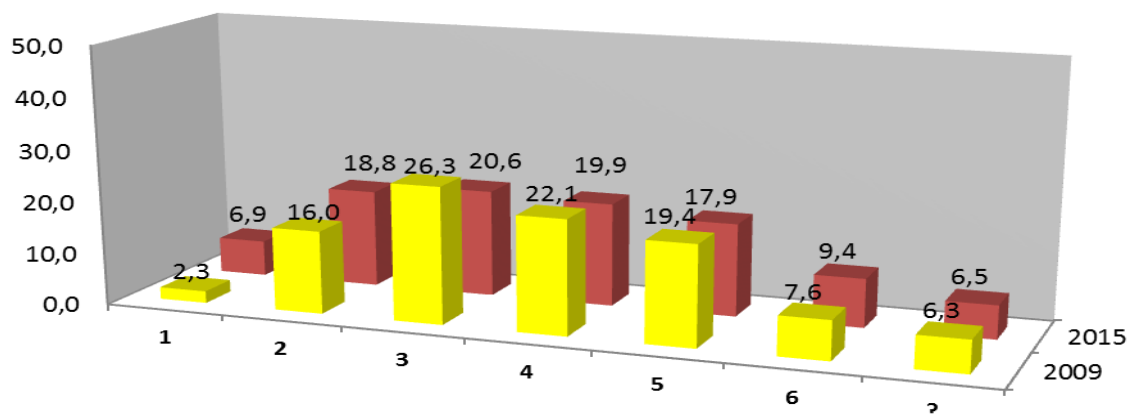
niektóre różnice trzeba uznać za mikroskopijne. Jednakże tylko w trzech przypadkach można mówić o zmianach istotnych statystycznie. Analizy przeprowadzone z użycie testu χ^2 pokazały, że w roku 2015 statystycznie istotnie więcej osób wyrażało gotowość usprawiedliwiania tego, że „Osoby niepełnosprawne są izolowane wbrew ich woli lub zamykane przez innych członków rodziny” ($\chi^2 = 9,49$, $df = 1$, $p < 0,002$), „Osoby niepełnosprawne są we własnej rodzinie ośmieszane lub wyzywane” ($\chi^2 = 8,13$, $df = 1$, $p < 0,005$), „Osoby niepełnosprawne zmusza się do różnych rzeczy stosując wobec nich pogroźki, groźby lub szantaż” ($\chi^2 = 12,53$, $df = 1$, $p < 0,0001$).

Przeprowadzone analizy nie pozwalają powiedzieć, że w latach 2009-2015 wzrosła gotowość do usprawiedliwiania wszystkich form przemocy w rodzinie wobec osób niepełnosprawnych, możemy jednak stwierdzić słabą ogólną tendencję polegającą na wzroście usprawiedliwiania, w której wiodącą rolę pełni usprawiedliwianie niektórych form przemocy psychicznej i fizycznej. Nie ma podstaw, aby twierdzić, że nastąpiły statystycznie istotne zmiany gotowości do usprawiedliwiania przemocy ekonomicznej i seksualnej.

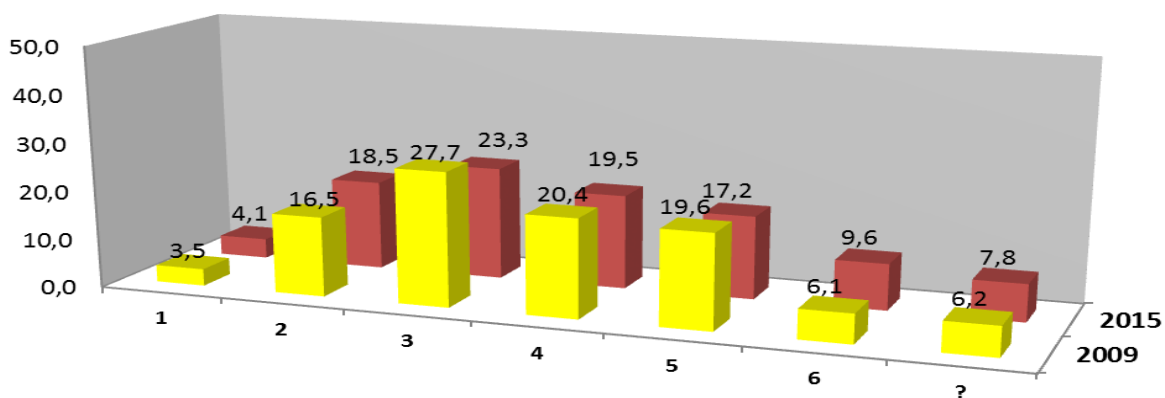
2.7.3 Uzasadnianie obojętności na przemoc wobec Osób Niepełnosprawnych

Na rysunku 2.7.3 przedstawiono rozkłady odpowiedzi na pytania diagnostyczne dla obojętności na przemoc wobec osób niepełnosprawnych w latach 2009 i 2015. Rozkłady te wydają się podobne. Analiza statystyczna przeprowadzona przy użyciu testu t ujawniła jedną różnicę (dotyczącą uzasadnienia „Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty”) istotną na poziomie słabej tendencji – $p = 0,047$. Zważywszy na wielkość porównywanych prób (w sumie 2000 respondentów) przedstawionej wartości „p” nie można uznać za istotną statystycznie. Wypada zatem stwierdzić, że nie znaleziono podstaw, aby móc stwierdzić, że między rokiem 2009 a 2015 pojawiły się różnice w sposobach uzasadniania obojętności na przemoc wobec osób niepełnosprawnych.

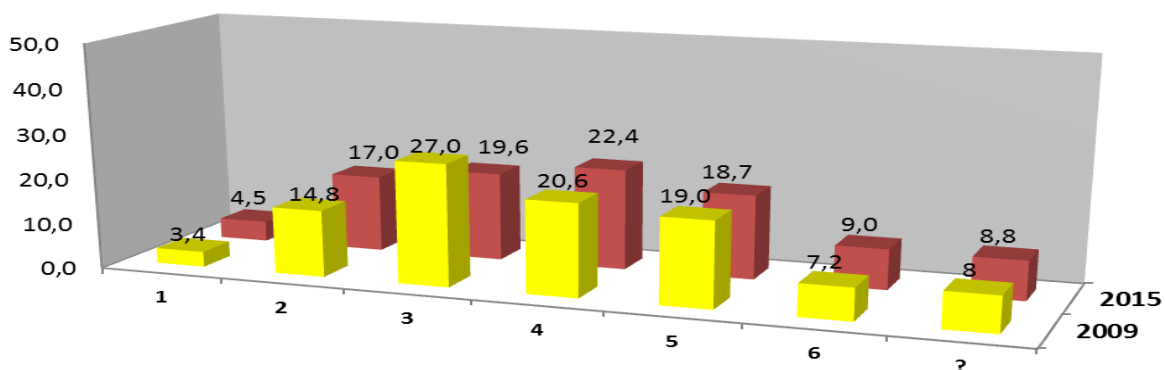
Lepiej nie wtrącać się, bo można potem samemu mieć kłopoty

Lepiej nie wtrącać się, bo nie wiadomo po czyjej stronie jest racja

Lepiej nie wtrącać się, bo można jeszcze bardziej zaszkodzić takiej osobie

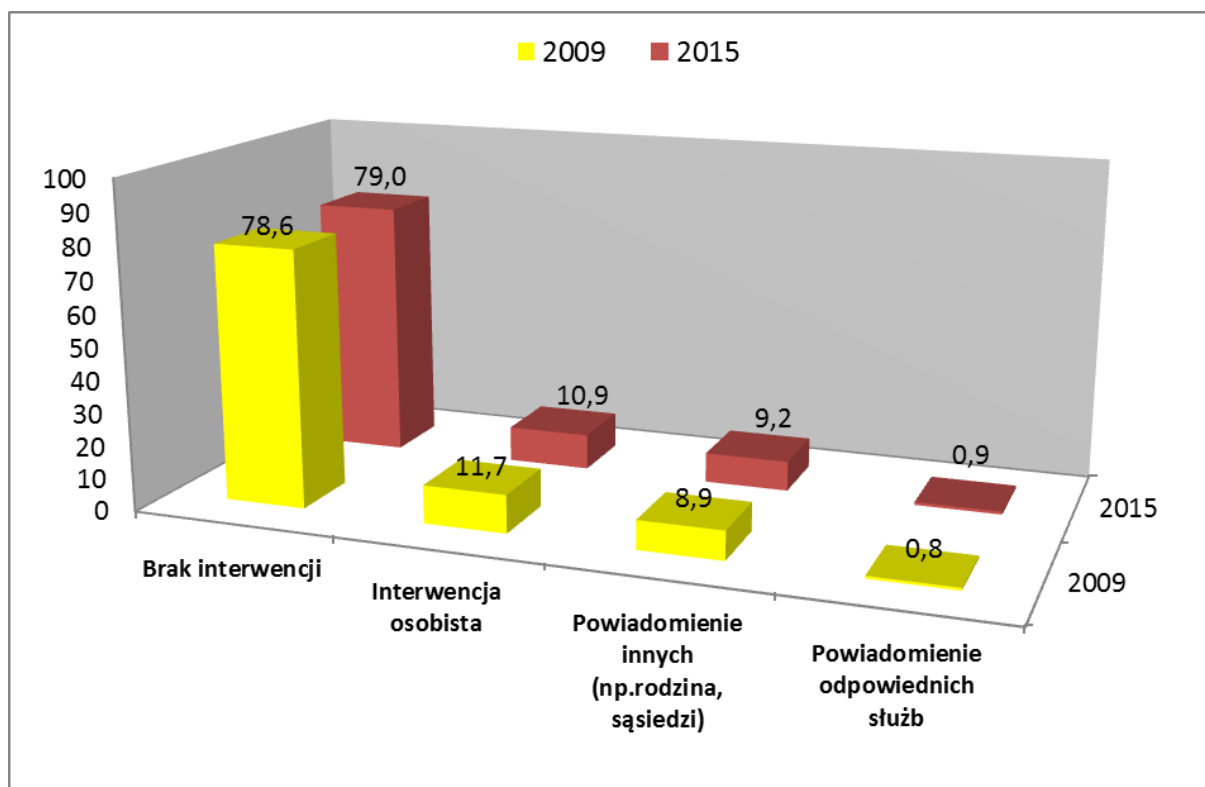
(1) Zdecydowanie się zgadza; (2) Zgadza się; (3) Raczej się zgadza; (4) Raczej się nie zgadza; (5) Nie zgadza się; (6) Zdecydowanie się nie zgadza; (?) Nie wiem, trudno powiedzieć

Rysunek 2.7.3 Uzasadnianie obojętności wobec **Osób Niepełnosprawnych**. Porównanie rozkładów odpowiedzi w latach **2009** i **2015**

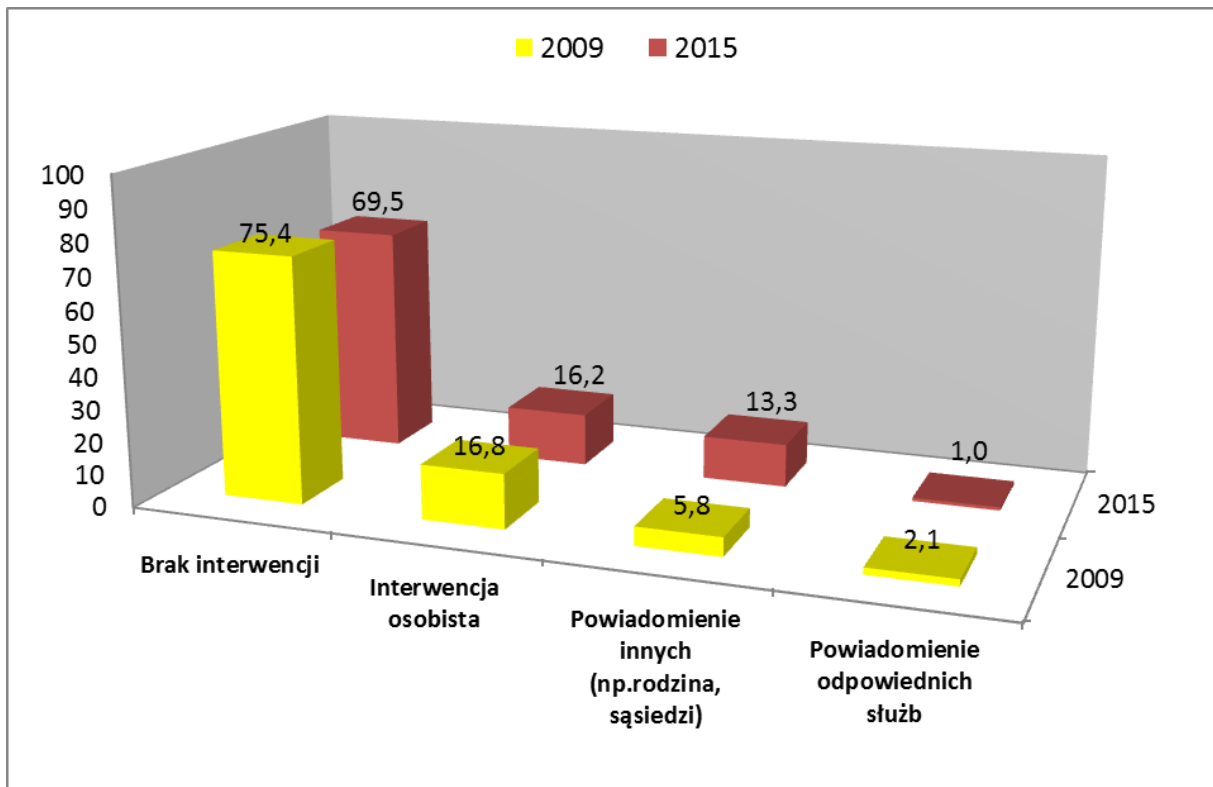
2.7.4 Reakcje na przemoc

Analizowano także różnice w reakcjach na przemoc wobec osób niepełnosprawnych w latach 2009 i 2015. Porównania przeprowadzono dla przemocy obserwowanej poza własną rodziną oraz w rodzinie. Wyniki przedstawiono na rysunkach 2.7.4a i 2.7.4b.

Rozkłady odpowiedzi przedstawione na rysunkach 2.7.4a i 2.7.4b wydają się podobne (dla sytuacji przemocy poza rodziną – bliźniaczo podobne). Zastosowanie testu χ^2 różnic między rozkładami nie ujawniło statystycznie istotnych różnic. Możemy zatem powiedzieć, że nie ma podstaw dla twierdzenia, że między rokiem 2009 a 2015 zmienił się wzór reagowania na przemoc wobec osób niepełnosprawnych tak poza rodziną, jak i we własnej rodzinie. Niezmiennie dominuje „brak interwencji”, zaś „powiadomienie odpowiednich służb” jest zjawiskiem bardzo rzadkim, by nie powiedzieć śladowym – przedstawione na rysunkach wartości procentowe mieszczą się w wartości błędu pomiaru.

Rysunek 2.7.4a Interwencja w przypadku przemocy wobec **Osób Niepełnosprawnych** zaobserwowanej **Poza Rodziną** (%). Porównanie rozkładów odpowiedzi w latach **2009** (N = 494) i **2015** (N = 433)

Rysunek 2.7.4b Interwencja w przypadku przemocy wobec **Osób Niepełnosprawnych** zaobserwowanej **W Rodzinie** (%). Porównanie rozkładów odpowiedzi w latach **2009** (N = 191) i **2015** (N = 210)

3. SPOSTRZEGANIE, USPRAWIEDLIWIANIE i OBOJETNOŚĆ WOBEC PRZEMOCY. WZAJEMNE ZWIĄZKI

Przedmiotem zainteresowania przeprowadzonego badania nt. przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych były trzy kategorie zjawisk: przemoc obserwowana w otoczeniu społecznym respondenta i w jego rodzinie, usprawiedliwianie aktów przemocy oraz obojętność na nie. W rozdziałach 1 i 2 pokazaliśmy wyniki pozwalające na ilościowe oszacowanie występowania tych zjawisk, zarówno w całym społeczeństwie, jaki i w poszczególnych jego segmentach. W części 3 przedstawiamy analizy, których celem jest charakterystyka związków łączących wymienione kategorie przemocy. W analizach posłużyliśmy się powszechnie stosowanym w naukach społecznych współczynnikiem korelacji r-Pearsona. Jest to miara współzależności dwóch zmiennych, która przyjmuje zakres od -1 (maksymalne natężenie związku negatywnego, kiedy wzrostowi wartości zmiennej x towarzyszy wprost proporcjonalny spadek wartości zmiennej y), przez 0 (brak związku prostoliniowego), do $+1$ (maksymalne natężenie związku pozytywnego, kiedy wzrostowi wartości zmiennej x towarzyszy wprost proporcjonalny wzrost wartości zmiennej y).

W związku z tym, że w dalszych częściach będziemy się posługiwali sumarycznymi wskaźnikami wspomnianych zjawisk, na wstępie przedstawimy informacje o podstawowej mierze dobroci psychometrycznej stosowanych wskaźników badanych zjawisk – rzetelności. Zastosowaliśmy powszechnie używany współczynnik α Cronbacha. Informuje on o stopniu wewnętrznej spójności zastosowanych narzędzi badawczych. Może przybierać wartości od 0 do 1 . Im większa jest jego wartość, tym wyższa jest rzetelność narzędzia, rozumiana tu jako spójność wewnętrzna. Współczynnik α Cronbacha można policzyć, kiedy wskaźnik jest zbudowany przynajmniej z dwóch pytań kwestionariusza (itemów).

Poniżej przedstawiono listę stosowanych miar dotyczących przemocy i – nawiasach – odpowiadające im wartości współczynnika α Cronbacha (wartości współczynnika α Cronbacha dla wskaźników globalnych – stosowanych w dalszych analizach – pogrubił):

1. Przemoc wobec osób starszych poza rodziną: fizyczna ($\alpha = 0,88$), ekonomiczna ($\alpha = 0,90$), psychiczna - ($\alpha = 0,92$), seksualna (1 item), przemoc wobec osób starszych poza rodziną (ogółem) (**$\alpha = 0,92$**).
2. Przemoc wobec osób starszych w rodzinie: fizyczna ($\alpha = 0,90$), ekonomiczna ($\alpha = 0,89$), psychiczna - ($\alpha = 0,91$), seksualna (1 item), przemoc wobec osób starszych w rodzinie (ogółem) (**$\alpha = 0,94$**).

3. Przemoc wobec osób niepełnosprawnych poza rodziną: fizyczna ($\alpha = 0,89$), ekonomiczna ($\alpha = 0,91$), psychiczna ($\alpha = 0,91$), seksualna (1 item), przemoc wobec osób niepełnosprawnych poza rodziną (ogółem) ($\alpha = 0,93$).
4. Przemoc wobec osób niepełnosprawnych w rodzinie: fizyczna ($\alpha = 0,89$), ekonomiczna ($\alpha = 0,91$), psychiczna ($\alpha = 0,93$), seksualna (1 item), przemoc wobec osób niepełnosprawnych w rodzinie (ogółem) ($\alpha = 0,96$).
5. Usprawiedliwianie przemocy wobec osób starszych: fizyczna ($\alpha = 0,40$), ekonomiczna ($\alpha = 0,73$), psychiczna ($\alpha = 0,66$), seksualna (1 item), usprawiedliwianie przemocy wobec osób starszych (ogółem) ($\alpha = 0,72$).
6. Usprawiedliwianie przemocy wobec osób niepełnosprawnych: fizyczna ($\alpha = 0,39$), ekonomiczna ($\alpha = 0,71$), psychiczna ($\alpha = 0,65$), seksualna (1 item), usprawiedliwianie przemocy wobec osób niepełnosprawnych (ogółem) ($\alpha = 0,74$).
7. Obojętność na przemoc wobec osób starszych ($\alpha = 0,91$).
8. Obojętność na przemoc wobec osób niepełnosprawnych ($\alpha = 0,93$).

Przedstawione wyniki przekonują, że zastosowane narzędzia badawcze dotyczące przemocy były wysoce rzetelne, innymi słowy mamy do czynienia wewnątrznie spójnymi miarami badanych zjawisk.

3.1. Spostrzeganie przemocy – korelacje

W tabeli 3.1 przedstawiono wzajemne związki (współczynniki korelacji Pearsona) wskaźników przemocy obserwowanej wobec osób starszych i wobec osób niepełnosprawnych, w podziale na ocenę skali zjawiska „poza rodziną” i „w rodzinie”. Wszystkie cztery wskaźniki mają charakter ogólny – są wartością średnią z odpowiadających im czterech kategorii pytań dotyczących poszczególnych rodzajów przemocy. Na pytania o konkretne formy przemocy (fizycznej, ekonomicznej, psychicznej i seksualnej) respondenci odpowiadali na skali od 1 (nigdy), do 5 (bardzo często). Następnie odpowiedzi te zostały zsumowane w obrębie każdej kategorii przemocy, a powstałe w ten sposób skale uśredniono do postaci jednego, globalnego wskaźnika. Zabieg taki był możliwy, ponieważ poprzedzające go analizy wskazywały, że przemoc fizyczna, ekonomiczna, psychiczna i seksualna w percepcji i obserwacjach respondentów silnie ze sobą współwystępują.

W celu sprawdzenia, czy obraz współzmienności badanych zjawisk w roku 2015 zmienił się w porównaniu z rokiem 2009 w tabeli 3.1 w nawiasach przedstawiono wartości współczynników korelacji pochodzące z badania przeprowadzonego w roku 2009.

Tabela 3.1 Przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych - macierz korelacji
(w nawiasach przedstawiono dane z 2009 r.)

	Przemoc wobec osób STARSZYCH POZA RODZINĄ	Przemoc wobec osób STARSZYCH W RODZINIE	Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH POZA RODZINĄ	Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE
Przemoc wobec osób STARSZYCH POZA RODZINĄ		0,59** (0,38)	0,68** (0,73)	0,51** (0,22)
Przemoc wobec osób STARSZYCH W RODZINIE	0,59** (0,38)		0,56** (0,32)	0,81** (0,51)
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH POZA RODZINĄ	0,68** (0,73)	0,56** (0,32)		0,59** (0,27)
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE	0,51** (0,22)	0,81** (0,51)	0,59** (0,27)	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ – poziom istotności statystycznej

Wartości współczynników przedstawionych w tabeli 3.1 są pozytywne i zdecydowanie wysokie. Oznacza to, że spostrzeganie przemocy z jednej strony poza rodziną i w rodzinie, a z drugiej wobec osób starszych oraz niepełnosprawnych zdecydowanie ze sobą współwystępują. W roku 2009 dała się zaobserwować nieco inna tendencja. Wtedy silniejsze korelacje występowały między obserwowaną przemocą wobec osób i starszych, i niepełnosprawnych w poszczególnych „środowiskach” – poza rodziną i w rodzinie. Związki łączące wskaźniki przemocy spostrzeganej w otoczeniu społecznym i we własnej rodzinie były wtedy dużo słabsze – wielkość współczynników r wahała się od 0,22 do 0,38, podczas gdy teraz od 0,51 do 0,59. Innymi słowy, w roku 2009 mieliśmy do czynienia z 5-14, a w roku 2015 26-34 proc. wspólnej wariancji.

3.2. Usprawiedliwianie przemocy i obojętność na przemoc – korelacje

Tabela 3.2 przedstawia wzajemne związki wskaźników usprawiedliwiania przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych oraz obojętności na nią. Ponownie, wszystkie cztery wskaźniki mają charakter ogólny. W przypadku usprawiedliwiania są to uśrednione wartości z odpowiadających im czterech kategorii pytań dotyczących poszczególnych rodzajów

przemocy. Na pytania o okoliczności usprawiedliwiające konkretne przejawy przemocy, respondenci odpowiadali, że dostrzegają takie okoliczności (1) lub ich nie dostrzegają (2). Następnie odpowiedzi twierdzące zostały zsumowane w obrębie każdej formy przemocy, a powstałe w ten sposób skale uśredniono do postaci jednego wskaźnika. Przypomnijmy, że dla obu wskaźników usprawiedliwiania przemocy (wobec osób starszych i niepełnosprawnych) uśrednione miary współwystępowania czterech form przemocy wynosiły, odpowiednio 0,72 i 0,74.

Na pytania o ustosunkowanie do trzech stwierdzeń opisujących obojętność na przemoc (oddzielnie dla osób starszych i niepełnosprawnych), respondenci odpowiadali na skali od 1 (zdecydowanie się nie zgadzam) do 6 (zdecydowanie się zgadzam). Następnie ich odpowiedzi zostały uśrednione, dając ogólne wskaźniki obojętności na przemoc. Przypomnijmy, że wartości współczynnika α Cronbacha były bardzo wysokie.

Podobnie jak w rozdziale poprzednim, w tabeli 3.2 (w nawiasach) pokazano wartości współczynników korelacji uzyskane w badaniu z roku 2009.

Tabela 3.2 Usprawiedliwianie przemocy i obojętność na przemoc - macierz korelacji (w nawiasach przedstawiono dane z 2009 r.)

	USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób STARSZYCH	USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób STARSZYCH	OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH
USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób STARSZYCH		0,63** (0,67)	0,06* (0,11)	0,08* (0,07)
USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób NIE- PEŁNOSPRAWNYCH	0,63** (0,67)		0,01 (0,08)	0,05 (0,08)
OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób STARSZYCH	0,06* (0,11)	0,01 (0,08)		0,84** (0,84)
OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	0,08* (0,07)	0,05 (0,08)	0,84** (0,84)	

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ – poziom istotności statystycznej

W tabeli 3.2 obserwujemy bardzo silne, pozytywne skorelowanie obojętności na przemoc wobec osób starszych i osób niepełnosprawnych ($r=0,84$) oraz nieco słabszy, ale również bardzo silny, pozytywny związek wskaźników mówiących o chęci usprawiedliwiania przemocy wobec obu interesujących nas grup ($r=0,63$). Możemy powiedzieć, że osoby obojętne na przemoc wobec osób starszych są jednocześnie obojętne na przemoc wobec osób niepełnosprawnych, oraz że gotowość do usprawiedliwiania przemocy wobec jednej z grup towarzyszy gotowości do usprawiedliwiania przemocy wobec drugiej. Współczynniki korelacji pomiędzy usprawiedliwianiem przemocy i obojętnością na nią wahają się w przedziale od 0,01 do 0,08, co wskazuje, że związki między tymi dwoma wymiarami nie istnieją lub są bardzo słabe.

Porównanie wartości współczynników korelacji z obu badań pozwala stwierdzić, że w roku 2009 i 2015 istniał ten sam wzór zależności między analizowanymi zjawiskami.

3.3. Związki pomiędzy częstością spostrzeganej przemocy a usprawiedliwianiem aktów przemocy i obojętnością na nie – korelacje

W Tabeli 3.3 przedstawiamy macierz korelacji ośmiu wskaźników: czterech globalnych ocen spostrzegania przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych (w podziale na ocenę częstości zjawiska „poza rodziną” i „w rodzinie”), dwóch wskaźników dotyczących usprawiedliwiania przemocy (wobec osób starszych i niepełnosprawnych) i dwóch dotyczących obojętności na nią (wobec osób starszych i niepełnosprawnych). Metody konstruowania poszczególnych wskaźników zostały wcześniej opisane w paragrafach 3.1 i 3.2.

W celu dokonania porównań zależności uzyskanych w obecnym badaniu z uzyskanymi w roku 2009 w tabeli 3.3 przedstawiono też wartości współczynników korelacji stwierdzonych w roku 2009 (w nawiasach).

Tabela 3.3 Częstość obserwowanej przemocy, jej usprawiedliwienie i obojętność na akty przemocy - macierz korelacji (w nawiasach dane z 2009 r.)

	USPRAWIEDLIWIENIE przemocy wobec osób STARSZYCH	USPRAWIEDLIWIENIE przemocy wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób STARSZYCH	OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH
Przemoc wobec osób STARSZYCH POZA RODZINĄ	0,26** (0,21)	0,23** (0,17)	0,13** (0,10)	0,15** (0,09)
Przemoc wobec osób STARSZYCH W RODZINIE	0,25** (0,30)	0,27** (0,29)	0,11** (0,11)	0,16** (0,08)
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH POZA RODZINĄ	0,23** (0,19)	0,27** (0,21)	0,07* (0,01)	0,10** (0,01)
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE	0,23** (0,19)	0,28** (0,27)	0,12** (0,05)	0,19** (0,07)

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ – poziom istotności statystycznej

W tabeli 3.3 wszystkie współczynniki korelacji z roku 2015 są istotne statystycznie. Wydaje się jednak, że rysują się dwa odmienne wzory wyników. Po pierwsze, częstość z jaką respondenci spostrzegają przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych (niezależnie od tego czy dotyczy to otoczenia społecznego czy własnej rodziny) wiąże się słabo z obojętnością na przemoc (współczynniki korelacji mieszczą się w przedziale od 0,07 do 0,19). Po drugie, częstość spostrzeganej przemocy wyraźnie współwystępuje z jej usprawiedliwianiem – w szczególności dotyczy to następujących współczynników korelacji: (1) pomiędzy przemocą wobec niepełnosprawnych obserwowaną w środowisku rodzinnym i usprawiedliwianiem aktów przemocy wobec niepełnosprawnych ($r=0,28$); (2) pomiędzy przemocą wobec osób niepełnosprawnych obserwowaną poza rodziną i usprawiedliwianiem przemocy wobec niepełnosprawnych ($r=0,27$); oraz (3) pomiędzy przemocą wobec osób starszych obserwowaną w środowisku rodzinnym i usprawiedliwianiem aktów przemocy wobec osób niepełnosprawnych ($r=0,27$).

Omawiany wzór zależności został stwierdzony w roku 2009 z większą wyrazistością. Wtedy odnotowaliśmy korelacje w istocie zerowe między obserwowaną przemocą a obojętnością na przemoc, podczas gdy w roku 2015 korelacje te były niskie, ale istotne statystycznie. Można także zauważyć, że siła związków stwierdzonych w roku 2015 z reguły była większa od tej z roku 2009.

Podsumowanie:

1. Ludzie, którzy relacjonują częste kontakty z przemocą wobec osób starszych (bezpośrednie lub pośrednie), na ogół również relacjonują częsty kontakt z przypadkami przemocy wobec niepełnosprawnych. Siła tych związków jest zbliżona w środowisku rodzinnym i poza rodziną.
2. Usprawiedliwianie przemocy i obojętność wobec niej, wydają się być zjawiskami specyficznymi i odrębnymi. Osoby obojętne na przemoc wobec osób starszych są także obojętne na przemoc wobec osób niepełnosprawnych. Z drugiej strony osoby skłonne do usprawiedliwiania przemocy wobec osób starszych są także skłonne do usprawiedliwiania przemocy wobec osób niepełnosprawnych. Natomiast wyróżnione formy usprawiedliwiania przemocy z jednej strony oraz obojętności na przemoc z drugiej nie są ze sobą powiązane lub są powiązane w sposób marginalny.
3. Usprawiedliwianie przemocy, w przeciwieństwie do obojętności, jest wyraźnie powiązane z częstością kontaktów z aktami przemocy. Można podejrzewać, że bezpośredni kontakt z przemocą jest czynnikiem stwarzającym warunki do jej relatywizacji i racjonalizacji. Słabsze związki częstości kontaktów z aktami przemocy z obojętnością na przemoc może jednak rodzić podejrzenia, że jedną z konsekwencji kontaktów jest habituacja w sytuacjach przemocy.

4. PREDYKTORY USPRAWIEDLIWIANIA PRZEMOCY I OBOJĘTNOŚCI NA PRZEMOC

W części poświęconej założeniom teoretycznym projektu badawczego sformułowaliśmy szereg ogólnych hipotez dotyczących związków pomiędzy podstawowymi wymiarami mentalności psychospołecznej i permissywnymi postawami wobec przemocy, które polegają na akceptowaniu i usprawiedliwianiu aktów przemocy lub na obojętności wobec jej przejawów. Sformułowaliśmy przypuszczenia, że usprawiedliwianiu przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych oraz obojętności na takie zachowania sprzyja określona konfiguracja przekonań na temat świata społecznego, natury człowieka i norm rządzących relacjami międzyludzkimi.

W badaniach uwzględniliśmy szereg wymiarów mentalności społeczno-politycznej. Były to (poniżej przedstawiono także wartości współczynnika α Cronbacha oraz przykłady stwierdzeń składających się na wymienione wymiary):

- Humanizm-materializm ($\alpha = 0,76$):

„Kontakty z ludźmi traktuję biznesowo: »załatw szybko co swoje i cześć !«”
„Staram się, aby wszystko czego się w życiu tknę przynosiło konkretny materialny zysk”

- Darwinizm społeczny ($\alpha = 0,82$)

„Jeśli trzeba być mściwym i bezlitosnym, aby osiągnąć swoje cele, to powinno się tak postępować”
„W gruncie rzeczy ludzie są jak przedmioty, którymi trzeba po cichu i na chłodno manipulować dla ich własnego dobra”

- Autorytaryzm ($\alpha = 0,74$)

„Jak się dobrze zastanowić, to trzeba przyznać, że istnieją na świecie tylko dwa typy ludzi: silni i słabi”
„Zawsze powinno się okazywać szacunek tym, którzy sprawują władzę”

- Anomia ($\alpha = 0,83$)

„Przy istnieniu tak wielu idei, teorii i światopoglądów, często już nie wiadomo, w co wierzyć”
„Coraz trudniej dopatrzeć się jakiegoś sensu w otaczającym nas świecie”

- Ja Niezależne ($\alpha = 0,73$)

„Pod wieloma względami lubię być niepowtarzalny(a) i inny(a) niż bliskie mi osoby”
„Móc wziąć swoje sprawy we własne ręce jest dla mnie rzeczą pierwszorzędnej wagi”

- Ja Współzależne ($\alpha = 0,78$)

„Często mam wrażenie, że moje relacje z ludźmi, którzy mnie otaczają, są ważniejsze od moich własnych dokonań”
„Respektowanie decyzji podjętych przez moich bliskich jest dla mnie ważne”

- Kody etyczne (narzędzie składało się z podskali kryteriów ocen moralnych – PKOM i podskali faktycznych ocen moralnych – PFOM)

• Troska ($\alpha = 0,81$)

„Ważne że ktoś troszczył się o kogoś słabego lub bezbronnego” (PKOM)
„Współczucie dla cierpiących jest najważniejszą cnotą człowieka” (PFOM)

• Sprawiedliwość ($\alpha = 0,75$)

„Ważne że ktoś był traktowany inaczej niż inni” (PKOM)

- „Sprawiedliwe traktowanie obywateli jest podstawą dobrego społeczeństwa” (PFOM)
- Lojalność grupowa ($\alpha = 0,71$)
 - „Ważne że ktoś zrobił coś, aby zdradzić własną grupę” (PKOM)
 - „Solidarność ze swoją grupą jest ważniejsza niż wierność własnym poglądom” (PFOM)
- Autorytet ($\alpha = 0,72$)
 - „Ważne że ktoś postępował zgodnie z tradycją” (PKOM)
 - „Szacunek dla władzy i autorytetów jest czymś, czego powinny nauczyć się dzieci” (PFOM)

Jak widać w powyższym zestawieniu, wszystkie stosowane miary wyróżnionych rysów mentalności społecznej są rzetelne wysoce lub w stopniu satysfakcjonującym.

4.1. Przemoc a mentalność psychospołeczna – korelacje

Tabela 4.1 pokazuje macierz korelacji sześciu pierwszych wymiarów psychospołecznej mentalności z czterema globalnymi ocenami spostrzegania przemocy oraz ze wskaźnikami usprawiedliwiania przemocy i obojętności na przemoc.

Ponownie przedstawiono wartości współczynnika korelacji pochodzące z roku 2009 (w nawiasach). Oczywiście zrobiono to w przypadku tylko tych zmiennych, których pomiaru dokonywano w obu momentach czasowych. Wyniki dotyczące konstruktów Ja (Ja Niezależnego i Ja Współzależnego) pochodzą tylko z roku 2015.

W tabeli 4.1 na uwagę zasługuje kilka grup wyników. Po pierwsze były to wyraziste psychologiczne korelaty obojętności na przemoc. Współczynniki korelacji wskazują, że skłonność do niereagowania na akty przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych była tym silniejsza, im wyższy był poziom społecznego darwinizmu (odpowiednio, 0,24 i 0,29), autorytaryzmu (0,20 i 0,23), anomii (0,25 i 0,25) i materializmu (0,40 i 0,41). Z obojętnością na przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych związane były także ale w przeciwnym kierunku konstrukty Ja: Ja Niezależne (-0,08 i -0,15) oraz Ja Współzależne (-0,13 i -0,17). Te ostatnie wyniki zdają się wskazywać, że obojętność na przemoc może być utrudniana przez wyrażenie wyartykułowaną tożsamość jednostki.

Po drugie, dała się zauważyć odmienna rola czterech pierwszych rysów mentalności i konstruktów Ja. W przypadku tych ostatnich obserwujemy swoisty efekt Pollyanny. I Ja Niezależne, i Ja Współzależne negatywnie korelowały ze wszystkimi zmiennymi „przemocowymi” – skalą obserwowanej przemocy, jej usprawiedliwianiem oraz obojętnością na przemoc. Wyrażenie wyartykułowana tożsamość jednostki zdaje się skłaniać do myślenia pozytywnego i ignorowania przykrych czy nieprzyjemnych stanów rzeczy. Nie można jednak wykluczyć innej możliwości. Istnieją dane wskazujące, że wyrażenie wyartykułowana tożsamość sprzyja respektowaniu zasady realizmu. Innymi słowy, osoby o takiej tożsamości,

zachowując realizm, z jednej strony dostrzegają mniej aktów przemocy, ale także mniej są skłonne usprawiedliwiać przemoc i mniej są wobec niej obojętne.

Tabela 4.1. Wymiary mentalności psychospołecznej a przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych – macierz korelacji
(w nawiasach przedstawiono wyniki z 2009r.)

	Darwinizm społeczny	Autorytaryzm	Anomia	Humanizm-Materializm	Ja Niezależne	Ja Współzależne
Przemoc wobec osób STARSZYCH POZA RODZINĄ	0,27** (0,05)	0,08* (0,15)	0,07* (0,14)	0,14** (0,06)	-0,12**	-0,15**
Przemoc wobec osób STARSZYCH W RODZINIE	0,34** (0,10)	0,07* (0,06)	0,05 (0,02)	0,16** (0,03)	-0,25**	-0,25**
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH POZA RODZINĄ	0,25** (0,04)	0,09** (0,06)	0,09** (0,11)	0,13** (0,02)	-0,11**	-0,15**
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE	0,36** (0,13)	0,08** (0,06)	0,07* (0,02)	0,21** (0,06)	-0,22**	-0,25**
USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób STARSZYCH	0,29** (0,16)	-0,07* (0,08)	0,01 (0,06)	0,08** (0,11)	-0,18**	-0,25**
USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	0,23** (0,14)	-0,06 (0,04)	-0,01 (0,04)	0,03 (0,10)	-0,14**	-0,27**
OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób STARSZYCH	0,24** (0,22)	0,20** (0,31)	0,25** (0,32)	0,40** (0,33)	-0,08**	-0,13**
OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	0,29** (0,22)	0,23** (0,30)	0,25** (0,32)	0,41** (0,31)	-0,15**	-0,17**

* p < 0,05 ** p < 0,01

Inaczej rzecz się miała w przypadku darwinizmu, autorytaryzmu, anomii i materializmu. Zdawały się sprzyjać negatywizmowi. Po pierwsze wiązały się z obserwowaniem większego nasilenia przemocy we wszystkich badanych domenach, a po drugie sprzyjały postawom permissywnym. Chociaż, trzeba zauważyć, że z różnym natężeniem. Wyróżniał się tu darwinizm społeczny, zdający się sprzyjać i usprawiedliwianiu, i obojętności (wobec i starszych, i niepełnosprawnych), podczas gdy anomia była związana jedynie z obojętnością na przemoc (wobec i starszych, i niepełnosprawnych). I w tym

przypadku – w odniesieniu do percepcji przemocy – można się odwołać do zasady realizmu. Nie jest jasne, czy osoby „darwinistyczne”, autorytarne i materialistyczne trafnie dostrzegają akty przemocy, czy też skłonne są je widzieć nawet tam, gdzie ich nie ma.

Czym się omawiane teraz wyniki różnią się od wyników uzyskanych w roku 2009. Otóż, wyróżnione rysy mentalności nie były wtedy związane z percepcją większego nasilenia przemocy (związki były nieistotne lub zdecydowanie niskie).

Tabela 4.2. Kody etyczne a przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych – macierz korelacji

	Etyka TROSKI	Etyka SPRAWIEDLIWOŚCI	Etyka LOJALNOŚCI GRUPOWEJ	Etyka AUTORYTETU
Przemoc wobec osób STARSZYCH POZA RODZINĄ	-0,14**	-0,12**	-0,03	-0,08**
Przemoc wobec osób STARSZYCH W RODZINIE	-0,28**	-0,28**	-0,10**	-0,14**
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH POZA RODZINĄ	-0,16**	-0,15**	-0,09**	-0,11**
Przemoc wobec NIEPEŁNOSPRAWNYCH W RODZINIE	-0,29**	-0,27**	-0,10**	-0,12**
USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób STARSZYCH	-0,31**	-0,26**	-0,21**	-0,24**
USPRAWIEDLIWIANIE przemocy wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	-0,31**	-0,26**	-0,21**	-0,26**
OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób STARSZYCH	-0,06	-0,04	0,06	0,02
OBOJĘTNOŚĆ na przemoc wobec osób NIEPEŁNOSPRAWNYCH	-0,09**	-0,07*	0,06	0,03

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Tabela 4.2 pokazuje dwie znamienne grupy wyników. Po pierwsze, wszystkie kody etyczne konsekwentnie negatywnie korelowały z usprawiedliwianiem przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Wydawać się może, że nie jest tu szczególnie ważne nasilenie stosowania któregoś z kodów, dla niezgody na usprawiedliwiane wydaje się ważne jest, żeby znaczne nasilenie miał któryś z nich.

Po drugie, być może ponownie wystąpił efekt Pollyanny w odniesieniu do etyki troski i etyki sprawiedliwości (oraz słabiej w odniesieniu do etyki lojalności i etyki autorytetu). Okazało się, że systematycznie im większe było nasilenie wymienionych kodów, z tym mniejszym nasileniem obserwowana była przemoc poza rodziną i w rodzinie wobec osób i starszych, i niepełnosprawnych. Podobnie jak poprzednio nie jesteśmy w stanie wiarygodnie rozstrzygnąć, czy mamy do czynienia z zamykaniem oczu na przemoc, czy z realistycznym (a nie nadmiarowym) spostrzeganiem przemocy. Przypomnijmy, że etyka troski i etyka sprawiedliwości tworzą kategorię nadrzędną – etyka autonomii.

Warto zauważyć, że kody etyczne okazały się niezwiązane lub związane bardzo słabo obojętnością na przemoc. Nie możemy zatem powiedzieć, aby kody etyczne mobilizowały do reakcji w obliczu przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Wyjątkami były etyka troski i etyka sprawiedliwości, ale każdy z tych kodów wyjaśniał mniej niż 1 proc. zmienności niezgody na obojętność.

4.2. Częstość spostrzeganej przemocy i mentalność psychospołeczna jako predyktory usprawiedliwiania i obojętności. Modele wyjaśniające.

Analizy korelacyjne przedstawione w paragrafach 3.3 i 4.1 wskazywały na dwie kategorie czynników mających znaczący potencjał wyjaśniania przyczyn, dla których respondenci skłonni są do usprawiedliwiania przemocy lub do niereagowania na nią. Te dwie kategorie czynników (predyktorów) to częstość kontaktów z przemocą oraz określone wymiary mentalności psychospołecznej. Przypomnijmy, że na taką rolę tych dwóch grup czynników wskazywaliśmy we Wstępie do tego opracowania.

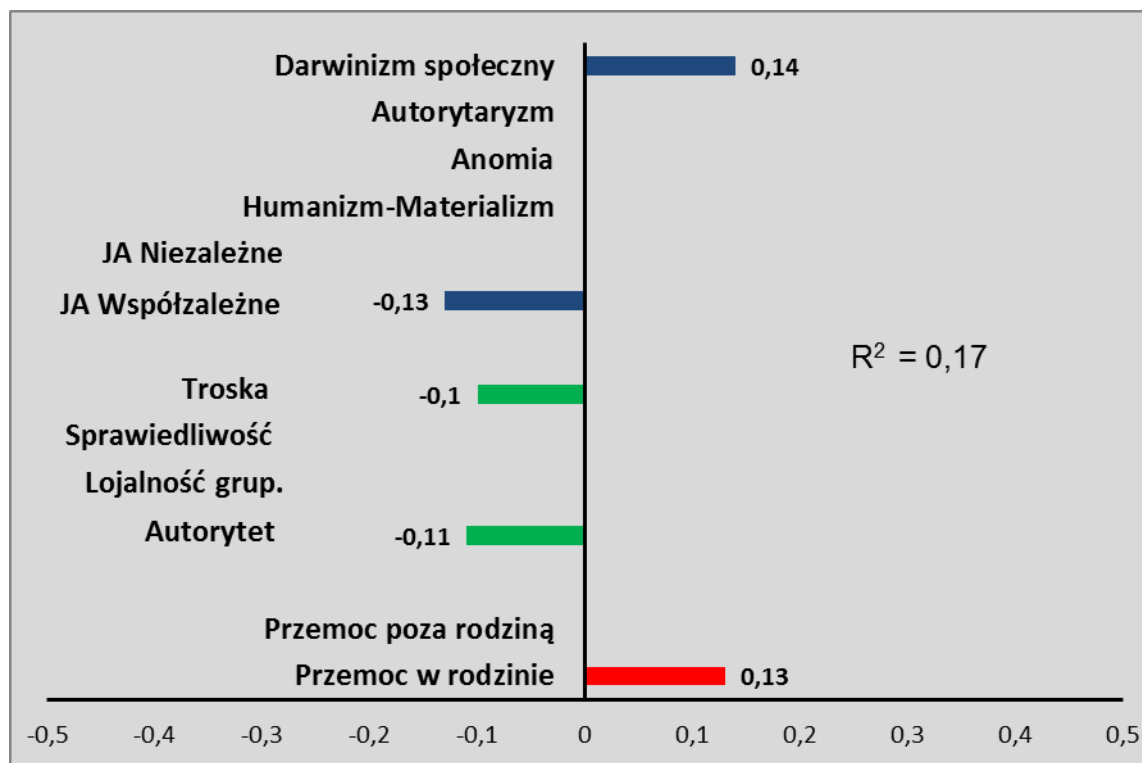
Ponadto wzorce korelacji opisane w paragrafach 3.3 i 4.1 sugerują, że oddziaływanie obu grup predyktorów daje układ wyników, który można nazwać efektem „odwróconej symetrii”. O ile bowiem usprawiedliwianie przemocy (zarówno wobec osób starszych jak i niepełnosprawnych) wydaje się w większym stopniu uwarunkowane częstością kontaktów z aktami przemocy (w szczególności w środowisku rodzinnym) niż wpływem psychospołecznej mentalności, to w przypadku obojętności na przemoc mamy do czynienia z wzorcem odwrotnym. Warto przypomnieć, że hipoteza ta została zweryfikowana i potwierdzona w badaniu z roku 2009 (zob. „Przemoc w rodzinie...”, 2009a, s. 73-79).

Hipotezę o efekcie „odwróconej symetrii”, jak poprzednio, sprawdzaliśmy przy użyciu wielozmiennowej analizy regresji. Jest to technika statystyczna oparta na przekształceniach macierzy korelacji, posiadająca – w porównaniu do prostych, dwuzmiennowych analiz korelacyjnych – zasadniczą zaletę: pozwala oszacować efekt każdego z predyktorów umieszczonych w modelu w sposób niezależny od innych predyktorów.

a) Modele regresji wyjaśniające usprawiedliwianie przemocy

Na rysunkach 4.1a i 4.1b przedstawiono dwa modele regresji. W pierwszym z nich zmienną wyjaśnianą była skłonność do usprawiedliwiania przemocy wobec osób starszych, a w drugim wobec osób niepełnosprawnych. Zastosowano metodę „Wprowadzania” (*Enter*), co znaczy, że zmienne wyjaśniające (predyktory) wprowadzono w jednym bloku. Były to zmienne opisujące wymiary psychospołecznej mentalności (darwinizm społeczny, autorytaryzm, anomia, humanizm–materializm, konstrukty Ja i kody etyczne) oraz oceny częstości kontaktów z przemocą („poza rodziną” i „w rodzinie”) wobec grupy, do której odnosiła się zmienna wyjaśniana. Na rysunkach pokazano efekty tych predyktorów, których

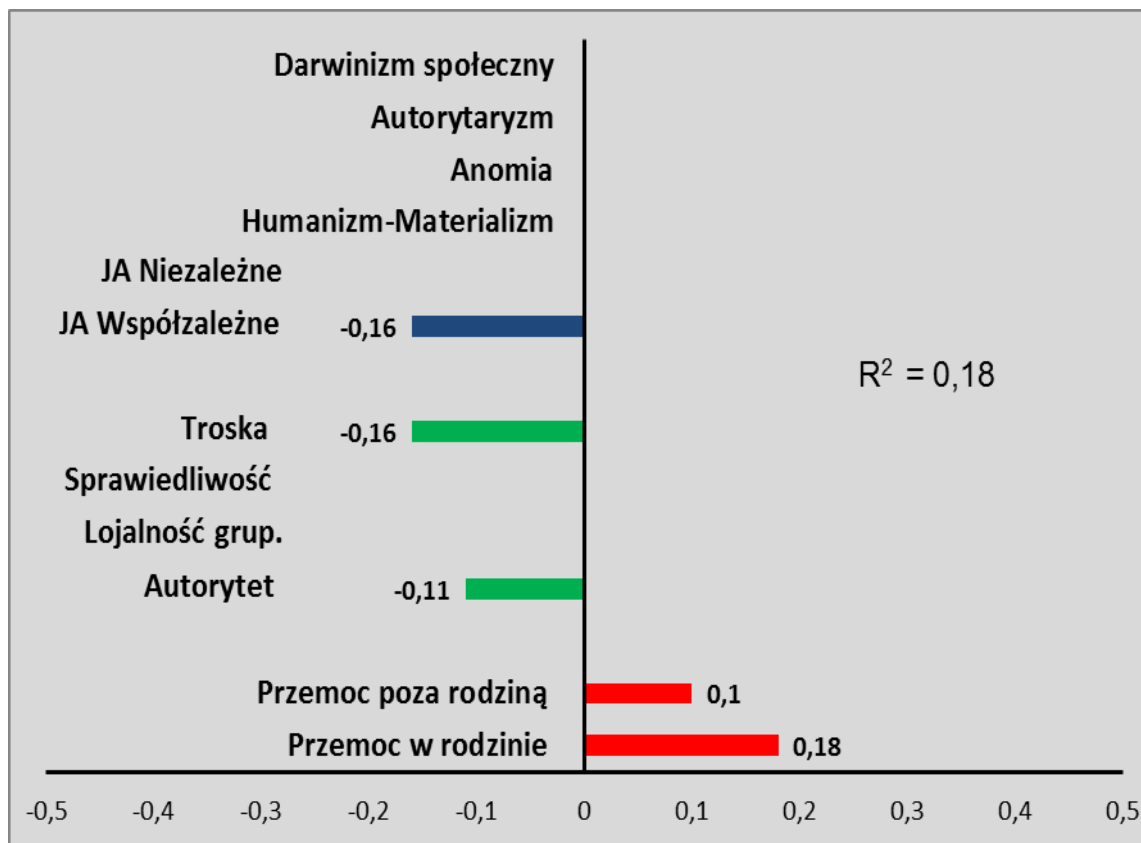
wpływ okazał się istotny statystycznie. Wielkość tych efektów wyrażają tzw. współczynniki β , mogące przyjmować wartości z przedziału -1 do $+1$ (analogicznie jak w przypadku współczynników korelacji r-Pearsona).

Rysunek 4.1a Model regresji wyjaśniający USPRAWIEDLIWIANIE PRZEMOCY wobec OSÓB STARSZYCH

Okazało się, że czynnikiem najsilniej wyjaśniającym usprawiedliwianie przemocy wobec osób starszych był darwinizm społeczny – wizja życia społecznego, w której deprecjonowana jest wartość drugiego człowieka i obowiązuje zasada „człowiek człowiekowi wilkiem” oraz w której dominuje instrumentalny stosunek i wykorzystywanie innych. Brak zgody na usprawiedliwianie przemocy wyjaśniały jeszcze trzy wymiary mentalności: Ja Współzależne, kody etyczne „Troska” i „Autorytet”. Zwraca uwagę rola spostrzegania przemocy wobec osób starszych w rodzinie. Im silniej się ją dostrzegało, tym bardziej było się skłonny usprawiedliwiać przemoc wobec osób starszych.

Cały model wyjaśniał 17 proc. zmienności usprawiedliwiania przemocy wobec osób starszych.

Rysunek 4.1b Model regresji wyjaśniający USPRAWIEDLIWIANIE PRZEMOCY wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Konfiguracja predyktorów usprawiedliwiania przemocy wobec osób niepełnosprawnych okazała się nieco podobna do opisanej powyżej, ale też pod kilkoma ważnymi względami odmienna. Przede wszystkim nasilenie usprawiedliwiania przemocy wobec osób niepełnosprawnych nie okazało się zależeć od darwinizmu społecznego. W największym stopniu zależało ono od obserwowanej przemocy wobec osób niepełnosprawnych w rodzinie. Zaznaczyła się też rola spostrzeganej przemocy wobec osób niepełnosprawnych poza rodziną. Usprawiedliwianie przemocy wobec osób niepełnosprawnych okazało się ponadto zależeć od tych samych co uprzednio rysów mentalności społecznej. Brak zgody na usprawiedliwianie wzmagały Ja Współzależne, oraz dwa kody etyczne: „Troska” i „Autorytet”.

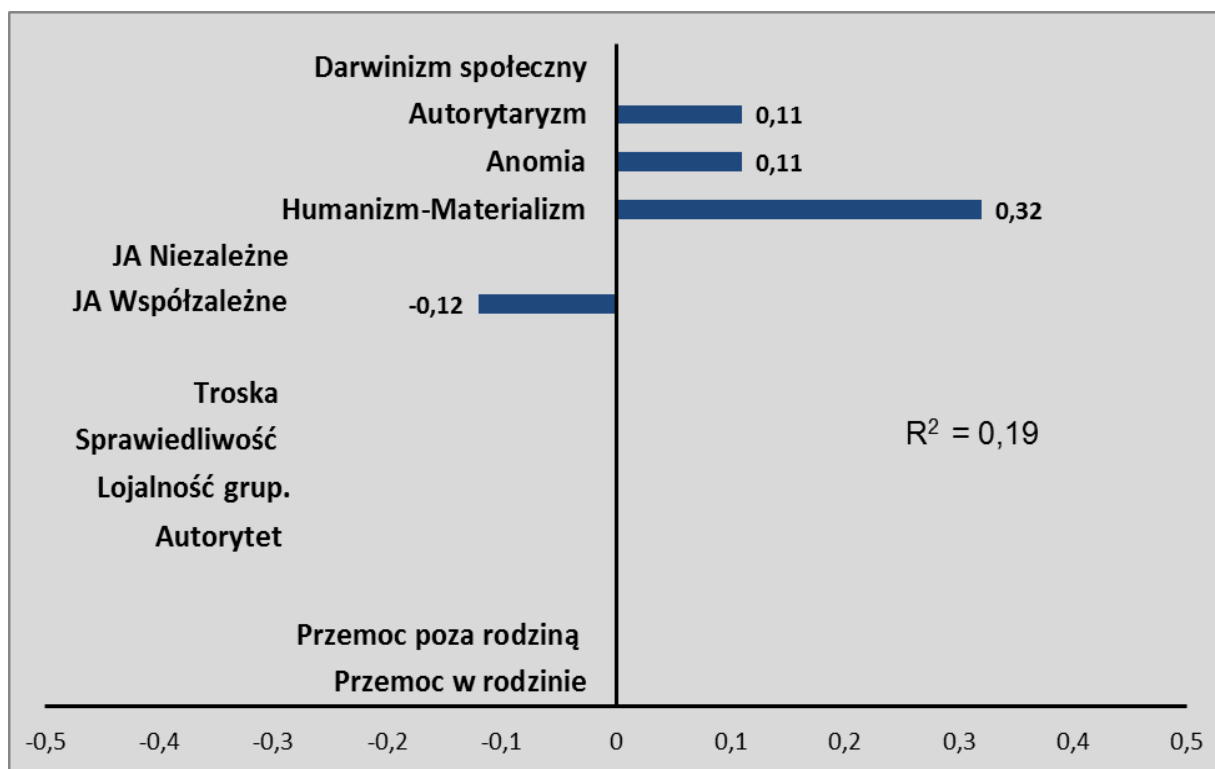
Cały model wyjaśniał 18 proc. zmienności usprawiedliwiania przemocy wobec osób niepełnosprawnych.

W podsumowaniu tego paragrafu możemy powiedzieć, że zgodnie z oczekiwaniami, w wyjaśnianiu usprawiedliwiania przemocy stwierdzono znaczącą rolę spostrzeganej wielkości przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych, szczególnie we własnej rodzinie.

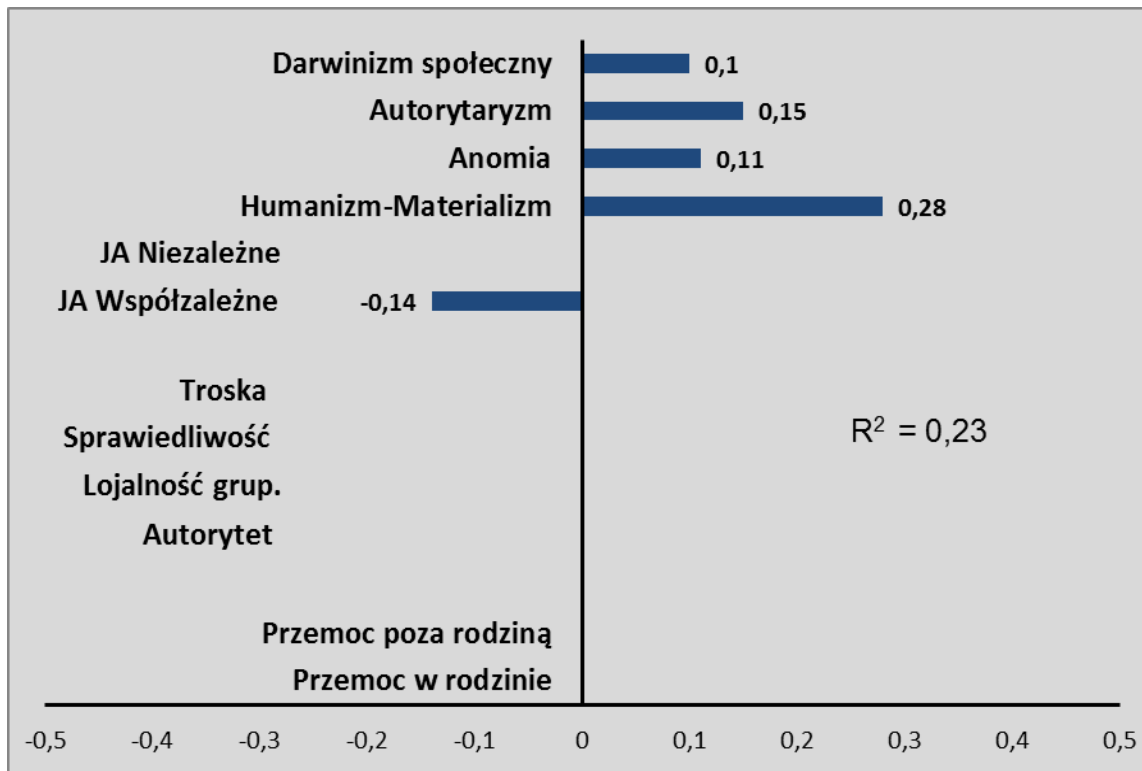
Warto też zaznaczyć, że tylko jeden wymiar mentalności – darwinizm społeczny – przyczyniał się do wzrostu nasilenia usprawiedliwiania przemocy; pozostałe okazały się czynnikami osłabiającymi tę tendencję.

b) Modele regresji wyjaśniające obojętność na przemoc

Rysunki 4.2a i 4.2b przedstawiają modele regresji, w których zmienną wyjaśnianą była obojętność na przemoc (oddzielnie wobec osób starszych i niepełnosprawnych). Zmienne wyjaśniające (predyktory) wprowadzano w jednym bloku, w taki sam sposób jak to opisano w punkcie a). Analogicznie jak w punkcie a), na rysunkach pokazano efekty (współczynniki β) tych predyktorów, których wpływ okazał się istotny statystycznie.

Rysunek 4.2a Model regresji wyjaśniający OBOJĘTNOŚĆ NA PRZEMOC wobec OSÓB STARSZYCH

Rysunek 4.2b Model regresji wyjaśniający OBOJĘTNOŚĆ NA PRZEMOC wobec OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Współczynniki β pokazane na obydwu rysunkach dowodzą, że z dwóch uwzględnionych tu kategorii zmiennych wyjaśniających, wpływ na obojętność na przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych mają jedynie elementy mentalności psychospołecznej. Rola spostrzeganej przemocy poza rodziną i w rodzinie nie okazała się istotna ani w odniesieniu do osób starszych, ani niepełnosprawnych. W obydwu modelach zaznaczyły się efekty czterech wymiarów mentalności: autorytaryzmu, anomii, materializmu, które przyczyniały się do wzrostu obojętności oraz Ja Współzależnego, które obojętność osłabiało. W przypadku obojętności na przemoc wobec osób niepełnosprawnych swoją rolę ujawnił jeszcze darwinizm społeczny. Pierwszy model wyjaśniał 19, a drugi 17 proc. wariancji zmiennej wyjaśnianej.

Podsumowanie:

1. Usprawiedliwianie przemocy było osłabiane przez trzy wymiary mentalności – Ja Współzależne, kody etyczne „Troska” i „Autorytet”. Dodatkowo usprawiedliwianie przemocy wobec osób starszych było wzmacniane przez „darwinistyczną” wizję świata społecznego. Przede wszystkim jednak usprawiedliwianie było silnie i konsekwentnie

warunkowane częstością kontaktów z aktami przemocy (szczególnie w środowisku rodzinnym). Wydaje się, że ludzie odrzucają przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych jako zachowanie moralnie naganne głównie wtedy, gdy jest ona dla nich zjawiskiem abstrakcyjnym. Ich rygoryzm moralny maleje, kiedy przemoc staje się dla nich realnym doświadczeniem. Wynik ten można uznać za replikację rezultatów uzyskanych w roku 2009.

2. Obojętność na przemoc nie okazała się powiązana z częstością kontaktów z aktami przemocy. Była za to bardzo wyraźnie i konsekwentnie uwarunkowana przez niektóre rysy mentalności psychospołecznej. Obojętności okazały się sprzyjać (1) poczucie anomii – objawiające się odrzucaniem społecznie akceptowanych norm moralnych lub dezorientacją względem tego „co jest dobre a co złe”; (2) autorytarny światopogląd – hołdujący konwencjonalnym truizmom kulturowym (m.in. przekonaniu, iż nie należy „wtrącać” się w sprawy innych) i uległości wobec siły; i (3) materializm – orientacja na wartości materialne, której towarzyszy traktowanie ludzi w kategoriach bezosobowych i instrumentalnych. Obojętność okazało się osłabiać Ja Współzależne – koncepcja własnej osoby zakładająca, że jednostka w swoim zachowaniu bierze pod uwagę myśli, uczucia, działania innych ludzi, a także to jak jej zachowanie może wpływać na innych.
3. Możemy zatem powiedzieć, że „hipoteza odwróconej symetrii” została potwierdzona.

WNIOSKI KOŃCOWE

Podsumowanie uzyskanych wyników

Przeprowadzone badanie dostarczyło szczególnego rodzaju orientacji w skali i rodzajach przemocy w rodzinie w Polsce wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Jak wspomniano we „Wstępie”, przedstawione empiryczne studium należy do grupy badań psychospołecznych (w odróżnieniu od socjologiczno-epidemiologicznych). Dostarcza ono informacji o tym, jak przemoc w rodzinie wygląda „w głowach” Polaków. Koncentrowaliśmy się na percepcji, przekonaniach i postawach. W celu określenia rzeczywistych rozmiarów przemocy w rodzinie wskazana jest kompleksowa analiza wyników badań sondażowych, zgłoszeń rzeczywistych aktów przemocy i przemocy permanentnej, wyników badań na pracownikach instytucji zajmujących się przeciwdziałaniem przemocy. W przypadku prób badania tych osób celowe wydaje się prowadzenie badań jakościowych, w tym pogłębionych wywiadów (także grupowych, tzw. fokusów). Wątek ten wydaje się szczególnie doniosły w świetle relacjonowanych powyżej wyników, wskazujących, że instytucje powołane do przeciwdziałania przemocy nader rzadko są angażowane przez świadków przemocy w rodzinie.

Ponadto dla oceny społecznej percepcji skali zjawiska społecznego wskazane jest zbadanie potocznych sposobów rozumienia tego zjawiska. Liczne analizy wskazują bowiem, że zwykli ludzie różnią się tym, w jaki sposób rozumieją świat społeczny. Odwołajmy się do przykładu. W przeprowadzonym badaniu pytaliśmy o różne formy przemocy. Może się jednak okazać, że dla niektórych ludzi „poszturchiwaniem” może już być klepanie po plecach, podczas gdy dla innych poszturchiwanie to wymierzanie „bolesnych kuksańców”. W tej drugiej sytuacji możemy oczekiwać mniejszej liczby wskazań „uderzania”.

Przed podsumowaniem uzyskanych wyników warto jeszcze pokusić się o uwagę o charakterze metodologicznym i psychologicznym. Znajdzie ona rozwinięcie w zakończeniu tego rozdziału. W badaniach sondażowych zadawanie pytań wprost o przemoc w rodzinie może być obarczone znacznym błędem. Jak pisaliśmy we „Wstępie” przemoc wobec osób słabych, mniej zaradnych i potrzebujących wsparcia i pomocy objęta jest swoistym tabu. Tabu takie dotyczy po pierwsze sfery samych zachowań. Po drugie zaś – mówienia o zachowaniach objętych tabu, szczególnie jeżeli zachowania takie miały miejsce. W tym ostatnim przypadku w sytuacji zadawanego wprost pytania mogą się włączać nastawienia obronne. W sytuacji konieczności udzielania odpowiedzi na pytania o przemoc w rodzinie

wobec osób starszych i niepełnosprawnych mogą zostać „uruchomione” potrzeba aprobaty społecznej, potrzeba zachowania dobrego mniemania o sobie itp., a konsekwencji proste zaprzeczanie, czy bardziej wyrafinowane mechanizmy obronne, jak intelektualizacja lub projekcja. Tego rodzaju mechanizmy obronne mogą występować nie tylko w przypadku pytań o przemoc we własnej rodzinie, ale także pytań o moralną ocenę „zachowań przemocowych”. Do tej problematyki powrócimy w rozdziale ostatnim. Niezależnie od sformułowanych zastrzeżeń podsumujmy uzyskane rezultaty. Czego dowiedzieliśmy się o przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych w roku 2015?

Na podstawie przeprowadzonego badania można sformułować następujące wnioski:

1. W opinii społecznej przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych wydaje się zjawiskiem wyraziście obserwowalnym. Na uwagę zasługuje fakt, że stosowanie przynajmniej jednej formy przemocy (przemocy fizycznej lub ekonomicznej lub psychicznej lub seksualnej) wobec osób starszych poza własną rodziną relacjonowało 59,7 proc. respondentów, zaś we własnej rodzinie – 30,1 proc. Stosowanie przynajmniej jednej formy przemocy wobec osób niepełnosprawnych poza własną rodziną relacjonowało 43,3 proc. respondentów, zaś we własnej rodzinie – 21 proc. Średnio 42,7 proc. respondentów twierdziło, że w ciągu ostatnich lat znane są im przypadki przemocy fizycznej (38,4 proc.), ekonomicznej (44,9 proc.) i psychicznej (44,7 proc.) poza ich rodziną wobec osób starszych, a średnio 17,3 proc. dostrzeżało przypadki przemocy fizycznej (15,4 proc.), ekonomicznej (18,5 proc.) i psychicznej (17,5) we własnej rodzinie. Średnio 29,8 respondentów twierdziło, że w ciągu ostatnich lat znane są im przypadki przemocy fizycznej (29,3 proc.) , ekonomicznej (28,9 proc.) i psychicznej (28,5 proc.) poza ich rodziną wobec osób niepełnosprawnych, a średnio 12,8 proc. dostrzeżało przypadki przemocy fizycznej (12,1 proc.), ekonomicznej (13,1 proc.) i psychicznej (12,3 proc.) we własnej rodzinie wobec tych osób. Nieco odmiennie rzecz się miała z przemocą seksualną. Jej istnienie wobec osób starszych poza rodziną relacjonowało blisko 17 proc., a w rodzinie – 8,4 proc. respondentów, zaś wobec osób niepełnosprawnych – 18,2 proc. poza rodziną i 8,2 proc. – w rodzinie.
2. Niższe odsetki respondentów relacjonowały występowanie przemocy w rodzinie w ciągu ostatniego roku. Przypadki przemocy fizycznej, ekonomicznej i psychicznej wobec osób starszych poza rodziną relacjonowało średnio 35,9 proc., a w rodzinie – 15,3 proc. Natomiast wobec osób niepełnosprawnych przypadki przemocy fizycznej, ekonomicznej i psychicznej poza rodziną relacjonowało średnio 23,4 proc., a w rodzinie – 11,7 proc.

Różnicę między oszacowaniami z ostatnich lat i ostatniego roku można zinterpretować wielorako. Po pierwsze, w ciągu ostatniego roku liczba aktów przemocy w ciągu ostatniego roku z jakichś powodów mogła rzeczywiście się zmniejszyć, a spostrzegawczy respondenci skrupulatnie ten fakt odnotowali. Po drugie, na jeden rok – statystycznie rzecz biorąc – przypada ułamek tego, co na kilka lat, co także można by zauważyć bacznie obserwując swoje otoczenie społeczne. W tym drugim przypadku, nawet gdyby obiektywnie nic się nie zmieniło, powinniśmy odnotować mniej spostrzeżeń aktów przemocy w rodzinie.

3. Znaczne odsetki osób obserwujących przemoc zdają się potwierdzać naszą, sformułowaną w roku 2009 hipotezę o istnieniu w Polsce deskryptywnej normy stosowania przemocy (przynajmniej) wobec osób starszych. Nie jest ona zaleceniem, jak należy się do osób starszych odnosić, ale przedstawia „normalny” – w rozumieniu statystycznym – stan rzeczy.
4. W odniesieniu do wszystkich form przemocy zarejestrowano różnicę między liczbą osób wskazujących na ich istnienie poza własną rodziną (średnio ze wszystkich oszacowań: 32,95 proc.) i we własnej rodzinie (średnio ze wszystkich oszacowań: 14,23 proc.). Różnice w ocenie występowania aktów przemocy (zarówno wobec osób starszych, jak i niepełnosprawnych) poza własną rodziną i w rodzinie wyraziście wystąpiły przy porównaniu ocen „często” i „bardzo często”. W ciągu ostatnich kilku lat poza własną rodziną częste i bardzo częste występowanie różnych form przemocy wobec osób starszych dostrzegane było przez około 2,5 razy więcej respondentów niż we własnej rodzinie, a wobec osób niepełnosprawnych przez około 2 razy więcej respondentów. W ciągu ostatniego roku różnice te były jeszcze mniejsze. Warto przypomnieć, że procenty przyznających, że przemoc (szczególnie wobec osób starszych) stosowana była w rodzinie często i bardzo często w ciągu ostatnich kilku lat były niemalże takie same, jak w ciągu ostatniego roku.
5. Nie stwierdzono znaczących różnic w liczbie respondentów odpowiadających „nie wiem, trudno powiedzieć” w odniesieniu do aktów przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych poza własną rodziną i we własnej rodzinie. Może mieć to znaczenie o tyle, że w roku 2009 odpowiedzi takie pojawiały się dużo częściej w przypadku przemocy poza własną rodziną. Odpowiedź „trudno powiedzieć” w badaniach tego typu jest wieloznaczna. Może oznaczać rzeczywisty brak orientacji w kwestiach, o które

pytamy respondentów. Może także oznaczać stan pośredni między „tak, zgadzam się” a „nie, nie zgadzam się”. Udzielanie odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” może być istotne, gdy występuje systematycznie. W przypadku omawianego badania może to np. oznaczać brak przekonania, czy pamiętany kontakt fizyczny można uznać za uderzenie lub też czy przykre, ale jednocześnie żartobliwe słowa można uznać za ośmieszanie. Odpowiedź „nie wiem, trudno powiedzieć” stosowana bywa wreszcie w sytuacji konfliktu lub ambiwalencji, kiedy ktoś waha się między odpowiedzią „tak” i „nie”. Wydaje się, że w sytuacji pytania o przejawy przemocy w rodzinie (szczególnie we własnej) wobec osób starszych i niepełnosprawnych, znaczna liczba odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” może być przejawem postawy obronnej, polegającej na obawie przed choćby śladowym ujawnianiem występowania przemocy, co wydaje się szczególnie zrozumiałe w odniesieniu do mówienia o własnej rodzinie. Warto przypomnieć i zwrócić uwagę, że w roku 2015 w porównaniu z rokiem 2009 uzyskaliśmy znacząco mniej odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” na pytania o rozmiary przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Gdyby iść dalej zarysowanym wyżej tropem, omawiany wynik można by traktować jako zmniejszenie nastawienia obronnego przy spostrzeganiu/relacjonowaniu przemocy. Kwestie nastawienia obronnego oraz „spozstrzeganie czy relacjonowanie” są rozwinięte w rozdziale następnym.

6. Respondenci pytani o okoliczności pozwalające usprawiedliwiać przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych wykazali się znaczną jednomyślnością. Ponad 90 proc. respondentów (od 89 do 96,6 proc.) twierdziło, że nie znajdowało okoliczności usprawiedliwiających dla poszczególnych form przemocy. Formą przemocy (wobec osób i starszych, i niepełnosprawnych) najłatwiej usprawiedliwianą było „izolowanie i zamykanie”. Jest to chyba ta postać przemocy, której najłatwiej jest przypisać intencję „dla ich dobra”. Można zauważyć, że odsetki usprawiedliwiających przemoc wobec osób starszych były zbliżone do usprawiedliwiających przemoc wobec osób niepełnosprawnych.
7. Zauważalny procent respondentów wykazywał znaczną obojętność na akty przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Procent zgadzających się ze stwierdzeniami, że w sytuacjach takich z różnych powodów „lepiej się nie wtrącać” wynosił od 41,1 do 45,9. Jeżeli dodać odpowiadających „nie wiem, trudno powiedzieć” można powiedzieć, że osób, powiedzmy, niezaangażowanych było około 50 proc. Procenty zgadzających się

były podobne do siebie, co może sugerować, że argumenty odwołujące się do interesów ofiary i interesów świadka przemocy, oraz do niepewności po czyjej stronie może być racja, są przekonujące w podobnym stopniu. Z drugiej strony, zbliżone wartości procentów osób zgadzających się mogą oznaczać, że rodzaj argumentu nie odgrywa zasadniczej roli, a czynnikiem decydującym o owej zbieżności jest zgeneralizowana obojętność. Przypuszczenie to potwierdziła analiza z użyciem współczynnika α Cronbacha. Ujawniła ona, że omawiane trzy pytania tworzą skalę spójną wewnątrznie, potraktowane łącznie informują o jednorodnym zjawisku – właśnie obojętności na przemoc.

8. Z wynikami opisanymi w punkcie 7 spójne są (deklarowane) zachowania respondentów w sytuacjach przemocy. Wśród osób, którym znane były jakieś akty przemocy poza ich rodziną, nie zareagowało na nie, czy nie podjęło żadnej interwencji, 75,9 proc w przypadku osób starszych i 79 proc. w przypadku osób niepełnosprawnych. Nieco niższe były odsetki niereagujących na przemoc we własnej rodzinie – 63,5 proc w przypadku osób starszych i 69,5 w przypadku osób niepełnosprawnych. Najczęściej podejmowaną reakcją była „interwencja osobista”, rzadszą „powiadomienie innych”. Do odpowiednich służb (Policji, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, oświaty, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych) zwróciło się 1,8 i 0,9 proc. respondentów, którym znane były akty przemocy poza ich rodziną wobec odpowiednio osób starszych i niepełnosprawnych (co oznacza jednaście i cztery osoby). Znane akty przemocy we własnej rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych zostały zgłoszone odpowiednim służbom przez – odpowiednio – 0,7 i 1 proc. respondentów (po dwie osoby). Mimo, że są to wartości mikroskopijne, aby sprostać wymogom raportu, dodamy, że najczęściej zwracano się do Policji (9 powiadomień) i pomocy społecznej (3 powiadomienia). Skuteczność interwencji w instytucjach była oceniana różnie. Osoby, które zgłosiły akty przemocy, twierdziły, że nie wiedzą, czy procedura „Niebieskie Karty” została wszczęta, albo że nie została wszczęta.
9. Parametry umiejscowienia jednostki w strukturze społecznej nie pozwalają na jednoznaczne przewidywania dotyczące dostrzegania przemocy w rodzinie. Z jednym wyjątkiem – symptomy przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych rzadziej dostrzegały osoby najmłodsze. Innymi słowy nie jest tak, by dostrzeganie przemocy w sposób systematyczny i jednoznaczny zależało od czynników społeczno-ekonomicznych i demograficznych. Wynik ten może, chociaż nie musi, oznaczać, że różne formy

przemocy w rodzinie występują równomiernie we wszystkich warstwach czy segmentach społeczeństwa. Nieco inaczej przedstawiały się społeczno-ekonomiczne predyktory ustosunkowań do rodzajów przemocy. Wydaje się, że zarysowały się pewne względnie systematyczne tendencje. Stwierdzono, że usprawiedliwianie przemocy i obojętność na przemoc były słabsze wśród osób o wyższym statusie ekonomiczno-społecznym – osiągających wyższe dochody i lepiej wykształconych.

10. Porównania między województwami z kilku powodów nie pozwalają zarysować precyzyjnej mapy przemocy w rodzinie w Polsce wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Przeprowadzone porównania pozwalają na wskazanie kilku województw, w których różne symptomy przemocy dały się zaobserwować w większym nasileniu. W tym miejscu trzeba wyrazić sformułować zastrzeżenia o charakterze metodologicznym. Badanie zostało przeprowadzone na 1000-osobowej reprezentatywnej próbie ogólnopolskiej. Sposób doboru próby (zob. rozdział „Metodologia badania”) gwarantuje reprezentatywność w skali kraju, ale nie w skali regionów czy województw. Zachowanie proporcjonalności liczebności respondentów pochodzących z poszczególnych województwach (w stosunku do liczebności mieszkańców tych województw) owocuje tym, że występują bardzo małe liczebności respondentów pochodzących z mniejszych województw. I tak np. dysponowano danymi pochodzącymi jedynie od 20 osób z województwa lubuskiego, 30 z opolskiego, czy 35 ze świętokrzyskiego. Formułowanie kategoriycznych wniosków o rzeczywistych różnicach w nasileniu symptomów przemocy w rodzinie między tymi (i innymi) województwami jest metodologicznie nieuprawnione, ponieważ nie sposób uznać tak mało licznych grup za próby reprezentatywne mieszkańców tych regionów. Możemy jedynie stwierdzić, że są podstawy, aby przypuszczać, iż poszczególne województwa (regiony) różnią się nasileniem występowania przemocy w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych.

11. Jako sprawcy aktów przemocy poza rodziną i w rodzinie oraz wobec osób i starszych, i niepełnosprawnych najczęściej byli wskazywani mężczyźni na dodatek bliscy ofierze przemocy. W pokazanych zestawieniach (zob. s. 47 i 90) zdecydowanie pierwsze miejsce zajmował „syn” (od 20 do 43,4 proc. wskazań). W dalszej kolejności wymieniani byli „zięć” (wobec osób starszych – poza rodziną: 29,1 i w rodzinie: 21,6 proc.), mąż/partner (od 16,7 do 20,8 proc.) i ojciec (wobec osób niepełnosprawnych – poza rodziną: 17,6 i w rodzinie: 16,2 proc.). Jako sprawczynie przemocy poza rodziną i w rodzinie oraz wobec

osób i starszych, i niepełnosprawnych najczęściej wskazywana była córka (od 10,5 do 25,5 proc. wskazań), a w dalszej kolejności synowa (wobec osób starszych – poza rodziną: 21,8 i w rodzinie: 18,9 proc.), matka (wobec osób niepełnosprawnych – poza rodziną: 13,2 i w rodzinie: 8,1 proc.) i macocha (wobec osób niepełnosprawnych – poza rodziną: 10,2 i w rodzinie: 9 proc.). Zwrócono uwagę na szczególny rys odpowiedzi na pytanie o sprawców przemocy w rodzinie. Otóż okazało się, że znaczne odsetki osób, które twierdziły, że znane im były akty przemocy, jednocześnie udzielały odpowiedzi „nie wiem” na pytanie o to, kto z rodziny ofiary był sprawcą przemocy; szczególnie w sytuacji przemocy we własnej rodzinie (22,2 proc – w sytuacji przemocy wobec osób starszych i 30,5 proc. – w sytuacji przemocy wobec osób niepełnosprawnych). Nie sposób jednoznacznie rozstrzygnąć, co było tego przyczyną. W grę mogą wchodzić przynajmniej dwa wyjaśnienia. Po pierwsze, deklaracje dotyczące obserwowanej przemocy mogły być przesadzone i respondenci „dociskani do muru” deklarowali swoją faktyczną niewiedzę. Po drugie, i w tym momencie udzielania odpowiedzi na pytanie o sprawców przemocy – szczególnie we własnej rodzinie – zadziałały nastawienia obronne i respondenci odmawiali udzielania odpowiedzi, które mogłyby stawiać w złym świetle członków własnej rodziny. Wątek nastawień obronnych jest szerzej omówiony w następnym rozdziale.

12. Analiza psychologicznych uwarunkowań stosowania przemocy w rodzinie pozwoliła wyróżnić dwa częściowo rozłączne modele wyjaśniające usprawiedliwianie przemocy oraz obojętność na przemoc. Miarą tej „częściowej rozłączności” była rola kontaktów z przemocą. Brak zgody na usprawiedliwianie przemocy konsekwentnie wyjaśniały trzy wymiary mentalności: Ja Współzależne oraz kody etyczne „Troska” i „Autorytet”. Przypomnijmy, że autorzy wyróżniają dwa nadrzędne kody etyczne: „Autonomia” i „Wspólnota”. Okazało się, że każdy z nich ma udział w utrudnianiu usprawiedliwiania przemocy. Przede wszystkim jednak, usprawiedliwianie przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych było silnie uwarunkowane częstością kontaktów z aktami przemocy wobec każdej z tych grup osób (szczególnie w środowisku rodzinnym). Można sądzić, że ludzie odrzucają przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych jako zachowanie moralnie naganne głównie wtedy, gdy nie mają z nią bezpośredniej styczności i jest ona dla nich zjawiskiem abstrakcyjnym. Ich rygoryzm moralny maleje, kiedy przemoc staje się dla nich realnym doświadczeniem.

13. Inaczej rzecz się miała z obojętnością na przemoc. Po pierwsze, nie była ona powiązana z częstością kontaktów z aktami przemocy. Była za to bardzo wyraźnie uwarunkowana przez niektóre rysy mentalności psychospołecznej. Obojętności sprzyjały: (1) poczucie anomii – objawiające się odrzucaniem społecznie akceptowanych norm moralnych lub dezorientacją względem tego „co jest dobre a co złe”; (2) autorytarny światopogląd – hołdujący podporządkowaniu autorytetom, konwencjonalnym wartościom i uległości wobec siły; i (3) materializm – orientacja na wartości materialne, której towarzyszy traktowanie ludzi w kategoriach bezosobowych i instrumentalnych. Obojętność na przemoc była konsekwentnie osłabiana przez Ja Współzależne. Brak związków obojętności na przemoc z częstością kontaktów z przemocą może sugerować, że obojętność nie jest prostym efektem habituacji, przyzwyczajenia się do powtarzających się sytuacji.

Różnice między wynikami badań w roku 2009 i 2015

Na wstępie warto poświęcić kilka słów porównywalności wyników obu badań. Po pierwsze, umożliwia ją dobór zmiennych i diagnostycznych dla nich pytań ankiety. Jak pisaliśmy we „Wstępie”, w przeważającej mierze zadawaliśmy te same pytania i stosowaliśmy te same narzędzia badawcze. Także układ ankiety (kolejność bloków pytań oraz pytań w obrębie tych bloków) został niezmienny. Czynnikiem drugim był taki sam dobór próby, korzystanie z tego samego operatu losowania, a dodatkowo użycie tej samej sieci ankietników. Oba badania zostały zrealizowane przez sieć ankietników firmy badawczej 4P research mix. Możemy zatem powiedzieć, że zadbanie o te podstawowe kryteria czyni wyniki obu badań porównywalnymi.

Przed omówieniem różnic między wynikami obu badań, nieco uwagi poświęćmy podobieństwom. Przede wszystkim należy zauważyć, że przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych są zjawiskami zdecydowanie zauważalnymi. Warto dodać, że nie udało się tu stwierdzić jakiegokolwiek roli statusu ekonomiczno-społecznego. Innymi słowy przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych w roku 2009 i 2015 jest tak samo obecna w świadomości ludzi zajmujących różne pozycje społeczne. Można zatem powiedzieć, że deskryptywna (statystyczna) norma przemocy w rodzinie, szczególnie wobec osób starszych, nie przestała istnieć i poddani jej zdają się być przedstawiciele wszystkich warstw społecznych.

Nie odnotowano też różnic między rokiem 2009 i 2015 pod względem obojętności na przemoc. Rozkłady odpowiedzi na poszczególne pytania w obu latach były bardzo zbliżone. Zastosowanie testu χ^2 nie ujawniło żadnych istotnych statystycznie różnic (zob. rozdziały 1.7 i 2.7). Nie zmienił się także wzór reagowania na obserwowaną przemoc. Przeważała bierność – brak jakiegokolwiek reakcji średnio deklarowało 72 proc. respondentów zaś najwyższy odsetek – 75,9 proc. wystąpił w sytuacji przemocy wobec osób starszych obserwowanej poza rodziną. Najrzadziej deklarowaną formą ingerencji niezmiennie było powiadomienie odpowiednich instytucji, którego odsetki mieściły się czasami w wartości błędu pomiaru. Wśród świadków przemocy wobec osób starszych w sytuacji „poza rodziną” w roku 2009 odpowiednie służby powiadomiło 2,2 proc. a w 2015 – 1,8 proc., zaś w sytuacji „w rodzinie” w roku 2009 – 0,4 proc, a w roku 2015 – 0,7 proc. Wśród świadków przemocy wobec osób niepełnosprawnych w sytuacji „poza rodziną” w roku 2009 odpowiednie służby powiadomiło 0,8 proc. a w 2015 – 0,9 proc., zaś w sytuacji „w rodzinie” w roku 2009 – 2,1 proc, a w roku 2015 – 1 proc. Zgromadzone dane nie pozwalają na wyjaśnienie tego zjawiska. W grę może wchodzić mała wiedza dotycząca takich możliwości, ale także zgeneralizowane niskie zaufanie do instytucji. Warto dodać, że sama procedura „Niebieskie Karty”, reguły jej funkcjonowania oraz skuteczność w badanej próbie okazały się niemal niezauważalne.

Analizy przedstawione w rozdziałach 1.7 i 2.7 pokazały kilka różnic w obrazie przemocy w rodzinie między rokiem 2009 a rokiem 2015. Mimo że obserwowana częstość jej występowania nadal utrzymuje się na wysokim poziomie, to dają się dostrzec znamienne przesunięcia. Pamiętać należy, że nie wszystkie analizowane i przytaczane różnice były istotne statystycznie. Będziemy się jednak także odwoływać do zaobserwowanych tendencji, ponieważ uzyskane wyniki cechowały się znaczną systematycznością – dotyczyły wszystkich rodzajów i form przemocy. Po pierwsze, w roku 2015 odnotowaliśmy spadek przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych spostrzeganej poza rodziną. Twierdzących, że przemoc wobec osób starszych poza rodziną występowała często i bardzo często w roku 2009 średnio było 17 proc., a w roku 2015 – 14,4 proc. Dostrzegających stosowanie przemocy fizycznej w latach 2009 i 2015 było odpowiednio – 18,1 proc. i 13,9 proc. (różnica istotna statystycznie), przemocy ekonomicznej – 25,2 i 19,7 proc (różnica istotna statystycznie), przemocy psychicznej 21,5 i 20,5 proc. i przemocy seksualnej 3,3 i 3,5 proc. Twierdzących, że przemoc wobec osób niepełnosprawnych poza rodziną występowała często i bardzo często w roku 2009 średnio było 15,1 proc., a w roku 2015 – 9,9 proc. Dostrzegających stosowanie przemocy fizycznej w latach 2009 i 2015 było odpowiednio – 17,3 i 10,1 proc. (różnica istotna statystycznie), przemocy ekonomicznej – 18,7 i 12,2 proc. (różnica istotna

statystycznie), przemocy psychicznej – 18,2 i 13,3 proc. (różnica istotna statystycznie) i przemocy seksualnej 6,5 i 3,8 proc. (różnica istotna statystycznie).

Po drugie, w roku 2015 w porównaniu z rokiem 2009 wzrosła częstość przemocy obserwowanej w rodzinie. Twierdzących, że przemoc wobec osób starszych w rodzinie występuje często i bardzo często w roku 2009 średnio było 4,2 proc., a w roku 2015 – 6 proc. Dostrzegających stosowanie przemocy fizycznej w latach 2009 i 2015 było odpowiednio – 4,7 i 5,8 proc., przemocy ekonomicznej – 6 i 8,3 proc. (różnica istotna statystycznie), przemocy psychicznej – 5 i 7,5 proc. (różnica istotna statystycznie) i przemocy seksualnej – 1 i 2,4 proc. (różnica istotna statystycznie). Twierdzących, że przemoc wobec osób niepełnosprawnych w rodzinie występuje często i bardzo często w roku 2009 średnio było 3,7 proc., a w roku 2015 – 5,5 proc. Dostrzegających stosowanie przemocy fizycznej w latach 2009 i 2015 było odpowiednio – 5,2 i 5,7 proc, przemocy ekonomicznej – 4,3 i 7,4 proc. (różnica istotna statystycznie), przemocy psychicznej – 3,9 i 6,3 proc. (różnica istotna statystycznie) i przemocy seksualnej – 1,4 i 2,4 proc. Jak widać, mimo że nie wszystkie różnice były istotne statystycznie, omawiana tendencja jest obserwowalna w odniesieniu do wszystkich form przemocy wobec osób i starszych, i niepełnosprawnych.

Odnotujmy jeszcze trzecią różnicę. Okazało się, że w roku 2015 Polacy byli nieco bardziej skłonni usprawiedliwiać przemoc wobec osób i starszych, i niepełnosprawnych. W roku 2009 średnio było 2,7 proc. znajdujących okoliczności usprawiedliwiające stosowanie przemocy wobec osób starszych, zaś w roku 2015 – 4,1 proc. W roku 2009 średnio było 2,2 proc. znajdujących okoliczności usprawiedliwiające stosowanie przemocy wobec osób niepełnosprawnych, zaś w roku 2015 – 3,5 proc. Przetawiamy teraz globalne tendencje wyrażające się w procentach. W rozdziałach 1.7 i 2.7 przedstawiono wyniki szczegółowych analiz pokazujące statystyczną istotność różnic w zakresie gotowości do usprawiedliwiania poszczególnych form przemocy między rokiem 2009 i 2015, warto jednak przypomnieć, że omawiana tendencja dotyczyła wszystkich badanych form przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Jak można wyjaśnić te zmiany w czasie?

Na początek odwołajmy się do normatywnego rozumowania statystycznego. Zacznijmy od banalnego stwierdzenia, że liczba/częstość aktów przemocy w społeczeństwie polskim w określonym czasie (np. ostatnie kilka lat, ostatni rok) jest jakaś, przybiera jakąś wartość liczbową. Te akty przemocy mogą być dostrzegane w szerszym otoczeniu społecznym – poza własnymi rodzinami oraz we własnych rodzinach. Załóżmy jeszcze, że wszyscy Polacy przytomnie i trafnie spostrzegają rzeczywistość społeczną. Gdyby teraz zapytać wszystkich Polaków (lub ich losową, reprezentatywną próbę) o częstość aktów

przemocy w jakimś przedziale czasu w ich rodzinach i poza ich rodzinami, to powinniśmy uzyskać takie same oszacowania dla środowiska rodzinnego i pozarodzinnego. Wszak obserwowali oni (przytomnie i trafnie) w tym samym przedziale czasu tę samą rzeczywistość, w tym te same akty przemocy w rodzinie. Można by co najwyżej oczekiwać, że więcej obserwowanych aktów przemocy będzie w rodzinie, a to z powodu ich prawdopodobnie większej dostępności. Systematycznie – w roku 2009 i 2015 – uzyskujemy jednak wyniki odmienne od tak zarysowanego modelu normatywnego. Po pierwsze, respondenci większą częstość aktów przemocy dostrzegają poza własnymi rodzinami. Dlaczego? Otóż wydaje się, że zawodzi zakładana „przytomność i trafność” percepcji aktów przemocy. Można sądzić, na co wielokrotnie zwracaliśmy uwagę powyżej, że na relacje respondentów wpływ wywiera nastawienie obronne, np. obawa przed stawianiem w złym świetle społeczeństwa, własnego otoczenia społecznego, własnej rodziny, a w konsekwencji – siebie. Przejdźmy jednak do meritum. Przypomnijmy, że zaobserwowaliśmy, iż w roku 2015 w porównaniu z rokiem 2009 spadła obserwowana częstość przemocy poza rodziną, a wzrosła częstość przemocy obserwowanej w rodzinie. Innymi słowy percepcja przemocy nieco zbliżyła się do zarysowanego powyżej modelu normatywnego, wynikającego ze statystyki ideału. Co się stało? Najprawdopodobniej zmniejszyło się nastawienie obronne, a percepcja przemocy stała się bardziej przytomna i trafna. Pojawia się tu problem, który psychologia napotkała przy okazji tzw. obronności percepcyjnej – niedostrzegania rzeczy trudnych, nieprzyjemnych, zagrażających. Analizy tego zjawiska pokazują, że w zasadzie nie wiadomo, czy mamy do czynienia z zablokowaniem samej percepcji, czy raczej ekspresji, mówienia o nieprzyjemnych spostrzeżeniach. Nie rozstrzygniemy tu tego problemu. Nie wiemy, czy Polacy zaczęli dostrzegać więcej aktów przemocy we własnych rodzinach, czy teraz jest im łatwiej o tym mówić. Pozostajemy przy konstatacji, że zmniejszyła się różnica między częstością przemocy obserwowanej i relacjonowanej poza rodziną i w rodzinie. Można powiedzieć, że percepcja przemocy lub mówienie o przemocy „normalnieją”, występuje mniej nastawienia obronnego. W świadomości społecznej przemoc w rodzinie stała się zjawiskiem bardziej oswojonym. Mówiąc o oswojeniu przemocy w świadomości społecznej mamy na myśli z jednej strony większe respektowanie zasady realizmu w percepcji społecznej, a z drugiej, taką rekonstrukcję wiedzy o świecie społecznym, w której przemoc w rodzinie ma swoją dobrze wyartykułowaną reprezentację poznawczą. Świadczyć o tym może niższy w roku 2015 procent respondentów udzielających odpowiedzi „nie wiem, trudno powiedzieć” na pytania o rozmiary form przemocy. Hipoteza zmniejszenia się nastawienia obronnego wyjaśnia przede wszystkim wzrost obserwowanej przemocy we własnej rodzinie,

nie musi natomiast – bez dodatkowych, dodajmy, spekulatywnych założeń – wyjaśniać spadku obserwowanej przemocy poza rodziną. W związku z tym nasuwać się może przypuszczenie, że w roku 2015 w porównaniu z rokiem 2009 wystąpił obiektywny spadek liczby aktów przemocy, zaś spostrzeżenia i deklaracje respondentów byłyby prostą konsekwencją tego faktu. Tej ostatniej hipotezy nie sposób jednak potwierdzić bez przeprowadzenia rozbudowanych badań socjologiczno-epidemiologicznych.

Z przedstawioną interpretacją „oswojenia przemocy w rodzinie” zgodne jest zwiększenie się procentu respondentów znajdujących dla niej usprawiedliwienia. Jeżeli już sama przemoc w rodzinie stała się zjawiskiem bardziej oswojonym, a więc wyrazistym i „mieszczącym się w głowie”, to łatwiej jest mówić o okolicznościach ją usprawiedliwiających. Z dwóch powodów. Po pierwsze łatwiej jest znajdować uzasadnienia, powiedzmy, racjonalne, jak to może być w przypadku uzasadniania „zamykania i izolowania”, o której to formie przemocy można powiedzieć, że bywa stosowana „dla dobra” jej ofiary. Po drugie zaś, jeżeli już zdjęta została jakaś doza nastawienia obronnego, a mówiąc potocznie, wstydu, zgodnie z teorią dysonansu poznawczego, trzeba znaleźć dla „oswojonej” już przemocy jakieś wyjaśnienia. W konsekwencji łatwiejsze staje się usprawiedliwianie form przemocy choć niemoralnych, to oczywistych i częstych, jak „zabieranie pieniędzy”. Za takim tokiem rozumowania przemawia fakt, że usprawiedliwianie stosowania przemocy jest systematycznie wyjaśniane nasileniem obserwowanej przemocy, szczególnie we własnej rodzinie. Oznaczać to może jednak, że jedną z form oswojania przemocy może być jej usprawiedliwianie.

Jak można maksymalnie zwięźle przedstawić obraz przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych w świadomości Polaków w roku 2015. Na poziomie procesów percepcyjnych możemy mówić o postępowaniu swoistej normalizacji – poznawczym oswojaniu przemocy jako zjawiska często obecnego w świecie społecznym. Obserwujemy mniej nastawień obronnych, ale więcej usprawiedliwiania stosowania przemocy. Na poziomie procesów ewaluacyjnych niezmiennie napotykałyśmy konwencjonalizm i dwulicowość – przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych jest zła i budzi święte oburzenie, ciągle trudno jest znaleźć dla niej okoliczności usprawiedliwiające, ale istnieje wiele różnych i łatwo akceptowalnych powodów bierności – niepodejmowania interwencji i nieprzeciwstawienia się obserwowanej przemocy. Natomiast na poziomie samych (deklarowanych) zachowań widać, co nie ma prawa dziwić, przede wszystkim bierność, a w tym niemal całkowity brak odwoływania się do instytucji powołanych do przeciwdziałania przemocy.

BIBLIOGRAFIA

- Archer, J. (2013). Can evolutionary principles explain patterns of family violence? *Psychological Bulletin*, 139 (2), 403-440.
- Boski, P. (2006). Humanism-materialism: Centuries-long Polish cultural origins and 20 years of research in cultural psychology. In: U. Kim, K. S. Yang, K. K. Hwang (Eds.) *Indigenous and cultural psychology: Understanding people in context* (pp. 373-402). New York: Springer.
- Browne-Miller, A. (2012) (Ed.) *Violence and abuse in society. Understanding global crisis*. Santa Barbara: ABC-CLIO, LLC.
- Coller, S., & Resich, P. (1987). Women's attributions of responsibility for date rape. *Violence and Victims*, 2, 111-125.
- Cooper, C., Selwood, A., & Livingstone, G. (2008). The prevalence of elder abuse and neglect: a systematic review. *Age and Ageing*, 37, 151-160.
- Cramer, R. J. , Nobles, M. R., Amacker, A. M. & Dovoedo, L. (2013). Defining and evaluating perceptions of victim blame in antigay hate crimes. *Journal of Interpersonal Violence*, 28, 2894-2914.
- Daab, W. (1993). Indywidualizm a poglądy społeczno-polityczne. W: J. Reykowski (red.). *Wartości i postawy Polaków a zmiany systemowe. Szkice z psychologii politycznej*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Dean, D. (1961). Alienation: Its meaning and measurement. *American Sociological Review*, 26, 753-758.
- DeWall, C. N., Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2011). The general aggression model: Theoretical extensions to violence. *Psychology of Violence*, 1, 245-258.
- Duckitt, J. (1989). Authoritarianism and group identification. A new view on the old construct. *Political Psychology*, 10, 66-84.
- Duckitt, J. (2001). A dual-process cognitive-motivational theory of ideology and prejudice. *Advances in Experimental Social Psychology*, 33, 41-113.
- Duckitt, J., Birum, I., Wagner, C., & du Plessis, I. (2002). The psychological bases of ideology and prejudice: Testing a dual process model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 75-93.
- Duckitt J., & Fisher K. (2003). Social threat, worldview, and ideological attitudes. *Political Psychology*, 24, 199-222.

- Eysenck, H. J. (1971). Social attitudes and social class. *British Journal of Social and Clinical Psychology, 10*, 201-212.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Frieze, I., & Browne, A. (1989). Violence in marriage. (In:) L. Ohlin, & M. Tonry (Eds.). *Family violence* (pp. 163-218). Chicago: Chicago University Press.
- Grazia, E. (2004). Unreported cases of domestic violence against women: towards an epidemiology of social silence, tolerance, and inhibition. *Journal of Epidemiology and Community Health, 58*, 536-537.
- Gracia, E., & Herrero, J. (2006) Acceptability of domestic violence against women in the European Union: a multilevel analysis. *Journal of Epidemiology and Community Health, 60*, 123-129.
- Graham, J., Nosek, B. A., Haidt, J., Iyer, R., Koleva, S., & Ditto, P. H. (2011). Mapping the moral domain. *Journal of Personality and Social Psychology, 101*, 366–385.
- Grych, J., & Swan, S. (2012). Toward a more comprehensive understanding of interpersonal violence: introduction to the special issue on interconnections among different types of violence. *Psychology of Violence, 2*, 105-110.
- Haj-Yahia, M. M. , Wilson, R. M. & Naqvi, S. A. M. (2012). Justification, perception of severity and harm, and criminalization of wife abuse in the Palestinian society. *Journal of Interpersonal Violence, 27*, 1932-1958.
- Hague, G., Thiara, R., & Mullender, A. (2011). Disabled women and domestic violence: making the links, a national UK study. *Psychiatry, Psychology and Law, 18*, 117-136.
- Hardin, E., & Khan-Hudson, A. (2005). Elder abuse – “society’s dilemma”. *Journal of the National Medical Association, 97* (1), 91-94.
- Hotaling, G., & Straus, M. (1989). Intrafamily violence, and crime and violence outsider family. (In:) L. Ohlin, & M. Tonry (Eds.) *Family violence* (pp. 315-375). Chicago: Chicago University Press.
- Hughes, R., B., Lund, E. M., Gabrielli, J., Powers, L. E., & Curry, M, A. (2011). Prevalence of interpersonal violence against community-living adults with disabilities: a literature review. *Rehabilitation Psychology, 56*(4), 3002-319.
- Kennedy, A, C., Bybee, D., Sullivan, C. M., & Greeson, M. (2010). The impact of family and community violence on children’s depression trajectories: examining the interactions

- of violence exposure, family social support, and gender. *Journal of Family Psychology*, 24(2), 197-207.
- Kohn, M., & Slomczynski, K. M. (Eds.). (1990). *Social structure and self-direction*. Cambridge, MA: Basil Blackwell.
- Krug, E. G., Dahlberg, L. L., Mercy, J. A., Zwi, A. B., & Lozano, R. (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.
- Kwiatkowska, A. (2014). Osobliwości pojęcia Ja i jego pomiaru. Warszawa: Instytut Psychologii PAN (opracowanie wewnętrzne).
- Markus, H. R., Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review* 98, 224-253.
- McClosky, H., & Schaar, J. H. (1965). Psychological dimensions of anomy. *American Sociological Review*, 30, 14-40.
- Nicksa, S. C. (2014). Bystander's willingness to report theft, physical assault, and sexual assault: The impact of gender, anonymity, and relationship with the offender. *Journal of Interpersonal Violence*, 2014, 29, 217-236.
- Orchowski, L. M., Untied, A. S. & Gidycz, C. A. (2013). Social reactions to disclosure of sexual victimization and adjustment among survivors of sexual assault. *Journal of Interpersonal Violence*, 28, 2005-2023.
- Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Część I: Raport z badania ogólnopolskiego (2009a). Warszawa: Instytut Psychologii PAN; (http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/File/Przemoc%20w%20rodzinie/przemoc_spol.pdf).
- Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Część II: Raport z badania profesjonalistów (2009b). Warszawa: Instytut Psychologii PAN; (http://www.mpips.gov.pl/gfx/mpips/userfiles/File/Przemoc%20w%20rodzinie/przemoc_prof.pdf).
- Radford, L., Abbey, A., Sugarman, D., Rennison, C., & Cuevas, C. A. (2014). Best Violence Research of 2013: Selections From an Invited Panel of Researchers. *Psychology of Violence*, 4, 241-252.
- Ray, J. J. (1981). Do authoritarian attitudes or authoritarian personalities reflect mental illness? *South African Journal of Psychology*, 11, 153-157.

- Reykowski, J. (1999) Kolektywizm i indywidualizm jako kategorie opisu zmian społecznych i mentalności. W: A. Morstin (red.). *Indywidualizm a kolektywizm* (s. 23–49). Warszawa: Wydawnictwo IFiS PAN.
- Ryan, W. (1976). *Blaming the victim*. New York: Vintage Books.
- Singelis, T. M. (1994). The measurement of independent and interdependent self-construals. *Personality and Social Psychology Bulletin* 1994, 20, 580-591.
- Singelis, T. M, Brown, W. J. (1995). Culture, self, and collectivist communication: Linking culture to individual behavior. *Human Communication Research* 21, 354-389.
- Singelis, T. M., Sharkey, W. F. (1995). Culture, self-construal, and embarrassability. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 26, 622-644.
- Srole, L. (1956). Social integration and certain corollaries: An exploratory study. *American Sociological Review*, 21, 709-716.
- Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural context. *Psychological Review* 1989, 96 (3), 506-520.
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and Collectivism*. Westview, Boulder.
- Walker, L. E. (1999). Psychology and domestic violence around the world. *American Psychologist*, 54, 21-29.
- White, J., Perilla, J., Anderson, C., Rosenbaum, A., & Espalage, D. (2012). Best violence research of 2011: Selections from an invited panel of researchers. *Psychology of Violence*, 2, 229-238.
- Wolf, R., & Pillemer, K. (1989). *Helping elderly victims: The reality of elder abuse*. New York: Columbia University Press.
- Zebrowitz, L., & Montepare, J. (2000). “Too young, too old”: Stigmatizing adolescents and elders. (In:) T. F. Heatherton, R. E. Kleck, M. R. Hebl, & J. G. Hull (Eds.). *Social psychology of stigma* (pp. 334-373). Oxford: The Guilford Press.

APENDYKS. Polskie badania nad przemocą w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych

W roku 2009 badania na temat przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych zrealizował zespół psychologów z Instytutu Psychologii PAN na zlecenie Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej (obecnie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej). Wyniki zostały przedstawione w dwóch raportach: *„Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Część I: Raport z badania ogólnopolskiego”* (2009a) oraz *„Przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Część II: Raport z badania profesjonalistów”* (2009b).

Poniżej przedstawione zostały najważniejsze ustalenia badania ogólnopolskiego. Są to przeredagowane fragmenty podsumowania I Części raportu *„Przemoc w rodzinie...”* (2009a, ss. 80-85).

1. W opinii społecznej przemoc w rodzinie wobec osób starszych i niepełnosprawnych okazała się zjawiskiem wyraziście obserwowalnym. Około 50 proc. respondentów twierdziło, że znane są im przypadki przemocy fizycznej, ekonomicznej i psychicznej w rodzinie wobec osób starszych i ponad 30 proc. – wobec osób niepełnosprawnych. Odmiennie rzecz się miała z przemocą seksualną. Jej istnienie wobec osób starszych relacjonowało blisko 23 proc. respondentów, a wobec osób niepełnosprawnych 19 proc. I tak:

1.1. Wobec osób starszych poza własną rodziną wśród form przemocy fizycznej najczęściej wskazywano izolowanie osób starszych (46,7 proc. respondentów), wśród form przemocy ekonomicznej – zabieranie i wykorzystywanie ich pieniędzy (51,5 proc.), zaś wśród form przemocy psychicznej – wytykanie niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej (48,5 proc.). Do najczęściej relacjonowanych form przemocy spotykanych we własnej rodzinie należały: izolowanie (przez 11,6 proc. respondentów), zabieranie pieniędzy (14,2 proc.) i wytykanie niepełnosprawności (13,2 proc.).

1.2. Wobec osób niepełnosprawnych poza własną rodziną wśród form przemocy fizycznej najczęściej wymieniano izolowanie i zamykanie (34,4 proc. respondentów) i prawie równie często uderzanie i bicie (34,3 proc.), wśród form przemocy ekonomicznej – zabieranie dóbr materialnych (39,9 proc.), a wśród form przemocy psychicznej – wytykanie niepełnosprawności fizycznej lub psychicznej (34,4 proc.). Do najczęściej relacjonowanych form przemocy dostrzeganych we własnej rodzinie należały: uderzanie i bicie (10,6 proc. respondentów), zabieranie pieniędzy (9,3 proc.), ośmieszanie i

wyzywanie oraz wytykanie niepełnosprawności (odpowiednio 8,6 i 8,5 proc. respondentów).

2. Wyniki te skłoniły nas do wysunięcia hipotezy o istnieniu w Polsce deskryptywnej normy stosowania przemocy (przynajmniej) wobec osób starszych. Nie jest ona zaleceniem, jak należy się do osób starszych odnosić, ale przedstawia „normalny” (w rozumieniu statystycznym) stan rzeczy. Konsekwencją istnienia takiej normy byłaby większa łatwość usprawiedliwiania stosowania przemocy wobec osób starszych. Stwierdzono, że rzeczywiście większa liczba respondentów podawała okoliczności usprawiedliwiające przemoc wobec osób starszych niż wobec osób niepełnosprawnych.

3. W odniesieniu do wszystkich form przemocy zarejestrowano różnicę między liczbą osób wskazujących na ich istnienie poza własną rodziną (więcej wskazań) i we własnej rodzinie (mniej wskazań). Do najczęściej relacjonowanych form przemocy wobec osób starszych we własnej rodzinie należały: izolowanie (przez 11,6 proc. respondentów), zabieranie pieniędzy (14,2 proc.) i wytykanie niepełnosprawności (13,2 proc.). Do najczęściej relacjonowanych form przemocy we własnej rodzinie wobec osób niepełnosprawnych należały: zabieranie pieniędzy (9,3 proc.), ośmieszanie i wyzywanie oraz zmuszanie do prac domowych (po 8,6 proc. respondentów). Różnice w ocenie występowania aktów przemocy (zarówno wobec osób starszych, jak i niepełnosprawnych) poza własną rodziną i w rodzinie wyraziście wystąpiły przy porównaniu ocen „często” i „bardzo często”. Poza własną rodziną częste i bardzo częste występowanie różnych form przemocy wobec osób starszych dostrzegane jest przez około 4 razy więcej respondentów niż we własnej rodzinie, a wobec osób niepełnosprawnych przez około 5 razy więcej respondentów (...).

4. W większości wypadków dała się zaobserwować różnica w liczbie respondentów odpowiadających „nie wiem, trudno powiedzieć” w odniesieniu do aktów przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych poza własną rodziną i we własnej rodzinie. Odpowiedzi takie pojawiały się dużo częściej w tym pierwszym przypadku. Ponownie największa różnica wystąpiła w pytaniach dotyczących przemocy seksualnej (...).

5. Respondenci pytani o okoliczności pozwalające usprawiedliwiać przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych wykazali się znaczną jednomyślnością. Ponad 90 proc. respondentów (od 90,3 do 99,7 proc.) nie znajdowało okoliczności usprawiedliwiających. Jak wspomniano odsetki te były niższe w odniesieniu do przemocy wobec osób starszych. Sugerowaliśmy, że odsetek osób znajdujących usprawiedliwienia i mających w tym względzie wątpliwości także może być traktowany jako pośredni wskaźnik częstości form przemocy. W przypadku osób starszych byłyby to: bicie oraz izolowanie, a także zabieranie

pieniędzy, pozbawianie dóbr oraz przymuszanie do świadczenia usług; zaś w przypadku osób niepełnosprawnych: izolowanie i zamykanie oraz zabieranie pieniędzy. Trudno wskazać jednoznaczną psychologiczną interpretację nasilenia dostrzegania okoliczności usprawiedliwiających dla stosowania przemocy wobec osób starszych. Analiza badanych wymiarów mentalności, poza jednym wyjątkiem, nie była zbyt pomocna. Okazało się natomiast, że usprawiedliwianiu sprzyja samo dostrzeganie przemocy, zarówno poza, jak i we własnej rodzinie (zob. punkt 10 – poniżej).

6. Respondenci wykazywali znaczną obojętność na akty przemocy wobec osób starszych i niepełnosprawnych. Analiza wymiarów mentalności pozwoliła uzyskać pewien wgląd w naturę tego zjawiska (zob. punkt 10). Procent zgadzających się ze stwierdzeniami, że w sytuacjach takich z różnych powodów „lepiej się nie wtrącać” wynosił od 44,6 do 49,6. Jeżeli dodać odpowiadających „nie wiem, trudno powiedzieć” można by powiedzieć, że osób takich było ponad 50 proc. Odsetki zgadzających się były podobne do siebie, co może sugerować, że argumenty odwołujące się do interesów ofiary i interesów świadka przemocy, oraz do niepewności po czyjej stronie może być racja, są przekonujące w podobnym stopniu. Z drugiej strony, zbliżone wartości odsetków osób zgadzających się mogły oznaczać, że rodzaj argumentu nie odgrywał zasadniczej roli, a czynnikiem decydującym o owej zbieżności była zgeneralizowana obojętność.

7. Z wynikami opisanymi w punkcie 6 spójne były (deklarowane) zachowania respondentów w sytuacjach przemocy. Wśród osób, którym znane były jakieś akty przemocy, nie zareagowało na nie, czy nie podjęło żadnej interwencji, od 66,3 do 78,5 proc. Najczęstszą podejmowaną reakcją była „interwencja osobista”, kilkakrotnie rzadszą „powiadomienie innych”. Do odpowiednich służb (policji, służby zdrowia, ośrodka pomocy społecznej, centrum pomocy rodzinie) lub innych instytucji zwróciło się 0,4 i 2,1 proc. respondentów, którym znane były akty przemocy (co oznacza: jedna i cztery osoby). (...) Skuteczność interwencji była oceniana różnie.

8. Parametry umiejscowienia jednostki w strukturze społecznej nie pozwoliły na jednoznaczne przewidywania dotyczące istnienia/dostrzegania przemocy w rodzinie oraz ustosunkowań do rodzajów i form przemocy. Innymi słowy nie jest tak, by dostrzeganie przemocy, jej usprawiedliwianie oraz obojętność na przemoc w sposób systematyczny i jednoznaczny zależały od czynników społeczno-demograficznych i ekonomicznych. Np. mężczyźni skłaniali się do usprawiedliwiania jednych, a kobiety do usprawiedliwiania innych rodzajów przemocy (...).

9. Porównania między województwami z kilku powodów nie pozwoliły zarysować precyzyjnej i wiarygodnej mapy przemocy w rodzinie w Polsce wobec osób starszych i niepełnosprawnych. (...) W tym miejscu trzeba wyraziście sformułować zastrzeżenia o charakterze metodologicznym. Badanie zostało przeprowadzone na 1000-osobowej próbie reprezentatywnej. Sposób doboru próby (...) gwarantował reprezentatywność w skali kraju, ale nie w skali regionów czy województw. Zachowanie proporcjonalności liczebności respondentów pochodzących z poszczególnych województw (w stosunku do liczebności mieszkańców tych województw) owocował tym, że występowały bardzo małe liczebności respondentów pochodzących z mniejszych województw. I tak np. dysponowano danymi pochodzącymi jedynie od 20 osób z województwa lubuskiego, 30 z opolskiego, czy 35 ze świętokrzyskiego. Formułowanie kategoriycznych wniosków o rzeczywistych różnicach w nasileniu symptomów przemocy w rodzinie między tymi (i innymi) województwami jest metodologicznie nieuprawnione, ponieważ nie sposób uznać tak mało licznych grup za próby reprezentatywne mieszkańców tych regionów.

10. Analiza psychologicznych uwarunkowań symptomów przemocy w rodzinie pozwoliła wyróżnić dwa rozłączne modele dotyczące usprawiedliwiania przemocy oraz obojętności na przemoc. Usprawiedliwianie przemocy okazało się powiązane z „darwinistyczną” wizją świata społecznego. Przede wszystkim jednak, było silnie uwarunkowane częstością kontaktów z aktami przemocy (szczególnie w środowisku rodzinnym). Ludzie odrzucali przemoc wobec osób starszych i niepełnosprawnych jako zachowanie moralnie naganne głównie wtedy, gdy nie mieli z nią bezpośredniej styczności i była ona dla nich zjawiskiem abstrakcyjnym. Ich rygorizm moralny malał, kiedy przemoc stawała się dla nich realnym doświadczeniem.

11. Inaczej rzecz się miała z obojętnością na przemoc. Po pierwsze, nie była ona powiązana z częstością kontaktów z aktami przemocy. Była za to bardzo wyraźnie uwarunkowana przez niektóre rysy mentalności psychospołecznej. Obojętności sprzyjało (1) poczucie anomii – objawiające się odrzucaniem społecznie akceptowanych norm moralnych lub dezorientacją względem tego „co jest dobre a co złe”; (2) autorytarny światopogląd – przejawiający się uległością wobec siły i przewagi oraz hołdujący konwencjonalnym truizmom kulturowym (m.in. przekonaniu, iż nie należy „wtrącać” się w sprawy innych) i (3) materializm – orientacja na wartości materialne, której towarzyszy przedmiotowe traktowanie ludzi w kategoriach bezosobowych i instrumentalnych. [Ani usprawiedliwianie przemocy, ani obojętność na przemoc nie okazały się przewidywane przez orientację indywidualizm-kolektywizm, mierzoną zastosowaną Skalą I-K W. Daaba].